

STRATEJİK BAKIŞ

AREL USAM | E-Dergi

Ocak 2025 | CİLT: 4 SAYI: 11
ISSN : 2822-3845

21. YÜZYILDA ARKTİK JEOPOLİTİĞİ

İÇİNDEKİLER

5

ARKTİK BÖLGESİ
ÖZELLİKLERİ

13

ARKTİK'İN COĞRAFI VE
JEOPOLİTİK ÖZELLİKLERİ:
MEVCUT DURUM VE
GELECEK ÖNGÖRÜLERİ
Gökhan AK

23

AMERİKA BİRLEŞİK
DEVLETLERİ'NİN ARKTİK
POLİTİKASI
Yunus KARAAĞAÇ

31

NATO'NUN ARKTİK
POLİTİKASI
Oktay BİNGÖL

41

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN
ARKTİK POLİTİKASI
Selma ŞEKERCİOĞLU
BOZACIOĞLU

49

ENERJİ, TİCARET VE GÜÇ
DENGESİ :RUSYA'NIN
ARKTİK
POLİTİKASI
Doğuş SÖNMEZ

59

ÇİN'İN ARKTİK
POLİTİKASI
Oktay BİNGÖL

67

TÜRKİYE'NİN
ARKTİK
YAKLAŞIMI
Oktay BİNGÖL

STRATEJİK BAKIŞ

Arel USAM Dergi
Cilt: 4, Sayı: 11
Yayın Tarihi: Ocak 2025

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Nurdan ÇOLAKOĞLU
Prof. Dr. C. Uğur ÖZGÖKER
Prof. Dr. Oktay BİNGÖL
Doç. Dr. Aylin ERDOĞDU
Dr. Öğr. Üyesi Selma
ŞEKERCİOĞLU BOZACIOĞLU

Sorumlu Müdür ve Editör
Doç. Dr. Ali Bilgin VARLIK

Sayı Editörü
Dr. Yunus KARAAĞAÇ

Sayfa ve Kapak Tasarımı
Sinem KARATAŞ ARI

Yasal Uyarı
Dergide yer alan makaleler
yazarların şahsi görüşlerini
içermekte olup, hiç bir kurum
ve kuruluşu veya çalışanlarını
bağlamaz. Dergide yayınlanan
makalelerin her hakkı mahfuz
olup, eğitim ve öğretim mak-
sadıyla uygun atıf/ gönderme
kuralları çerçevesinde
kullanılabilir.

Sunuş

Saygıdeğer okurlar,

Stratejik Bakış'ın bu sayısı, 21. Yüzyılda Arktik Jeopolitiği temasını ele aldı.

Kuzey Kutup Dairesi'nin çevresinde yer alan Arktik bölgesi; iklim değişikliği, jeopolitik rekabet ve Rusya-Ukrayna savaşının geniş kapsamlı etkilerinin tam ortasında konumlanmaktadır. İklim değişikliği, ulaşılamaz olanı ulaşılabilir, erişilemez olanı erişilebilir bir noktaya getirmekte, Arktik bölgesinde yaşananlar bu duruma emsal teşkil etmektedir. Küresel sıcaklıkların artması ve Arktik'in dünyadaki diğer tüm bölgelerden daha hızlı ısınması, buzulların altında gizlenmiş fosil yakıtları gün yüzüne çıkarıyor ve yeni ticaret rotalarını oluşturuyor. Dolayısıyla bu durum, Soğuk Savaş sonrasında bölgede azalan siyasi ve askeri gerilimi vurgulayan "Yüksek Kuzey, Düşük Gerilim" söylemini günümüzde boşa çıkarmakta; ABD, Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin jeopolitik rekabeti Arktik bölgesinde yoğunlaşmaktadır.

Arktik jeopolitiği, Rusya Federasyonu'nun 2022'de Ukrayna'yı işgal etmesiyle önemli ölçüde değişmiştir. İşgal hadisesi ile birlikte İskandinav ülkeleri Finlandiya ve İsveç, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) üyelik başvurusunda bulunmuş ve kabul edilmişlerdir. Bu genişleme ile Arktik, potansiyel olarak yedi NATO müttefiki ve Rusya Federasyonu'nun olduğu bir bölgeye dönüşmüş, kendisini "bölge komşusu" olarak sınıflandıran Çin, Rusya ile iş birliğini üst seviyeye çıkarmıştır. Bu ittifak girişimleri ve tehdit algısı, yalnızca doğal kaynak paylaşımı veya askeri/siyasi gelişmeler üzerine değil bilimsel çalışmalar ve yeni keşifler yoluyla da altyapısını şekillendirmektedir.

Stratejik Bakış'ın bu sayı ve temasında alanında yetkin akademisyen ve araştırmacılar yer aldı. Makale sırasına göre; Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Ak, "Arktik'in Coğrafi ve Jeopolitik Özellikleri: Mevcut Durum ve Gelecek Öngörülerini", Dr. Yunus Karaağaç, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Arktik Politikası", Prof. Dr. Oktay Bingöl, "NATO'nun Arktik Politikası", Dr. Öğr. Üyesi Selma Şekercioğlu Bozacioęlu, "Avrupa Birliği'nin Arktik Politikası", Arş. Gör. Doğuş Sönmez, "Enerji, Ticaret ve Güç Dengesi: Rusya'nın Arktik Politikası", Prof. Dr. Oktay Bingöl, "Çin'in Arktik Politikası", Prof. Dr. Oktay Bingöl, "Türkiye'nin Arktik Yaklaşımı" başlıklı çalışmalarını ile katkı sundular. Ayrıca Dr. Yunus Karaağaç ve Prof. Dr. Oktay Bingöl, "Arktik Bölgesi Özellikleri" isimli bilgi ve görsel ağırlıklı ilk bölümünü birlikte hazırladılar.

Tüm yazarlarımıza ve bu sayıda emeği geçenlere içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Saygılarımla
Prof. Dr. Oktay BİNGÖL
Arel USAM Müdürü

ARTİK BÖLGESİ ÖZELLİKLERİ

Siyasi Harita

Arktik Bölgesi, Kuzey Kutup Dairesi'nin üzerinde konumlanmakta; Norveç, İsveç, Finlandiya, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri (Alaska), Danimarka (Grönland), Kanada ve İzlanda olmak üzere sekiz devletin kara, deniz ve hava ülkelerinin bir bölümünden oluşmaktadır. Bölgede yaklaşık 4 milyon kişi yaşamaktadır.

Görsel: <https://arcticportal.org/maps/download>

Arktik Konseyi

Kuzey Kutup Dairesi'nde toprakları bulunan ülkeler özellikle araştırma, iklim değişikliği, acil durum müdahalesi ve sürdürülebilir kalkınma konularında işbirliği ve koordinasyonu teşvik eden hükümetler arası bir forum olan Arktik Konseyi aracılığıyla birlikte çalışmaktadırlar. Ukrayna Savaşı ile birlikte Rusya'nın Arktik Konseyi'nin dışında kalması, uzlaşmaya dayalı yönetim politikalarını şekillendirme kabiliyetini sınırlandırmıştır.

Görseller:

<https://www.scmp.com/>
<https://abcnews.go.com/>

Jeopolitik Mücadele

Arktik Konseyi'nin Rusya dışında kalan yedi ülkesi; NATO, Avrupa Birliği ve diğer Batılı kuruluşlarda yakın iş birliği içindedir. Konseyin dışında kalan Rusya artık iklim verilerini Konsey üyeleri ile paylaşmadığı gibi Arktik'te askeri ve ekonomik altyapıyı genişletmek için kendini "yakın Arktik devleti" ilan eden Çin ile iş birliğini geliştirmektedir. Bölge, artan şekilde büyük güçlerin jeopolitik mücadelesine sahne olmaktadır.

Arktik Kuşları

Zorlu koşullara rağmen, Arktik doğası çeşitlidir. Örneğin, ılık ve bol besin kaynaklarının cazibesine kapılan yüzlerce kuş türü yuva yapmak için yaz aylarında Kuzey Kutbu'na taşınıyor. Kuşlar ayrıca yerli halklar için önemli bir kültürel rol oynamaktadır; göçmen kuşların gelişi ve gidişi değişen mevsimleri göstermektedir.

Görseller:

<https://www.arcticcentre.org/EN/arcticregion/flora-fauna/Flying-Arctic>

Arktik Memelileri

Kuzey Kutbu'nda yaşayan kutup ayıları, denizaygırları ve deniz memelileri deniz buzuna bağımlıdır ve yaşam alanlarının erimesi nedeniyle büyük bir değişimle karşı karşıyadır. Besin zincirinin en tepesinde yer alan deniz memelileri, tüm Arktik deniz ekosisteminin korunmasında önemli bir rol oynamakta ve yerel topluluklar için büyük değer taşımaktadır.

Ekosistem

Arktik ekosistemler benzersizdir çünkü soğuk, kuru ve rüzgârlı ortamların yanı sıra ışık miktarındaki aşırı mevsimsel değişimlere de dayanmak zorundadırlar. Arktik bölgesi, Arktik Okyanusu ve üçte biri buzla kaplı ve yarısından azı bitki örtüsüyle kaplı geniş kara alanlarından oluşmaktadır.

Görseller:

<https://world.expeditions.com/travel-guide/arctic-travel-guide/how-to-get-to-the-arctic-circle>

Arktik ve İklim Değişikliği

İklim Değişikliği veya Küresel Isınma, 20. yüzyılın ortalarından bu yana Dünya'nın yüzeye yakın hava ve okyanuslarının ortalama sıcaklığındaki artışı ifade eder.

İklim değişikliğinin bir sonucu olarak doğa değişmekte ve aynı zamanda insan kaynaklı doğa kaybı iklim değişikliğini hızlandırmaya devam etmektedir.

Habitat parçalanmasının bir sonucu olarak popülasyonlar azalmaktadır. Örneğin Arktik Bölgesi'nde Kuzey kuş türlerinin üreme alanları daralmaktadır. Buna karşılık güney kuş türlerinin kuzeyde daha yaygın hale geldiği gözlemlenmiştir.

Ayrıca İklim Değişikliği ve Deniz Buzları birbiriyle yakından bağlantılıdır. Sera gazı kaynaklı Arktik ısınmanın, son birkaç on yılda Arktik deniz buzunun hem hacim hem de kalınlık olarak önemli ölçüde azalmasının başlıca faktörlerinden biri olması muhtemeldir. Bölge halkı için son derece önemli bir yer teşkil eden Ren Geyikleri de iklim değişikliği hususunda popülasyon kaybına uğramaktadır

Görseller: <https://luontoportti.com/en/c/3/birds?sid=3>

Doğal Kaynaklar

Arktik Bölgesi'nde yaklaşık 90 milyar varil petrol, 47 trilyon metreküp doğalgaz ve 44 milyar varil doğalgaz sıvısı rezervi mevcut.

Bölge, dünya petrol rezervinin yüzde 6'sına, dünya doğalgaz rezervinin ise yaklaşık dörtte birine sahip

Görseller: <https://www.bbc.com/news/world-61222653>

Yerli Halk

Arktik bugün yaklaşık dört milyon insana ev sahipliği yapmaktadır. Bölge sakinlerinin yaklaşık 500.000'i yerli halktır ve Arktik'e özgüdür. Sürekli değişen bir dünya bağlamında geleneksel faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Ancak Arktik çevre değiştikçe Yerli Halkların ve diğer toplulukların geçim kaynakları, kültürleri, gelenekleri, dilleri ve kimlikleri de değişmektedir.

Aynı zamanda Arktik, hem yerel topluluklara fayda sağlayan hem de bölgeyi aşan yenilikler için zemin sunan sürdürülebilir ekonomik kalkınma için potansiyel sunmaktadır.

Görseller:

<https://www.arcticcentre.org/EN/arcticregion/Arctic-Indigenous-Peoples>

Arktik'te Yeni Ulaşım Rotaları

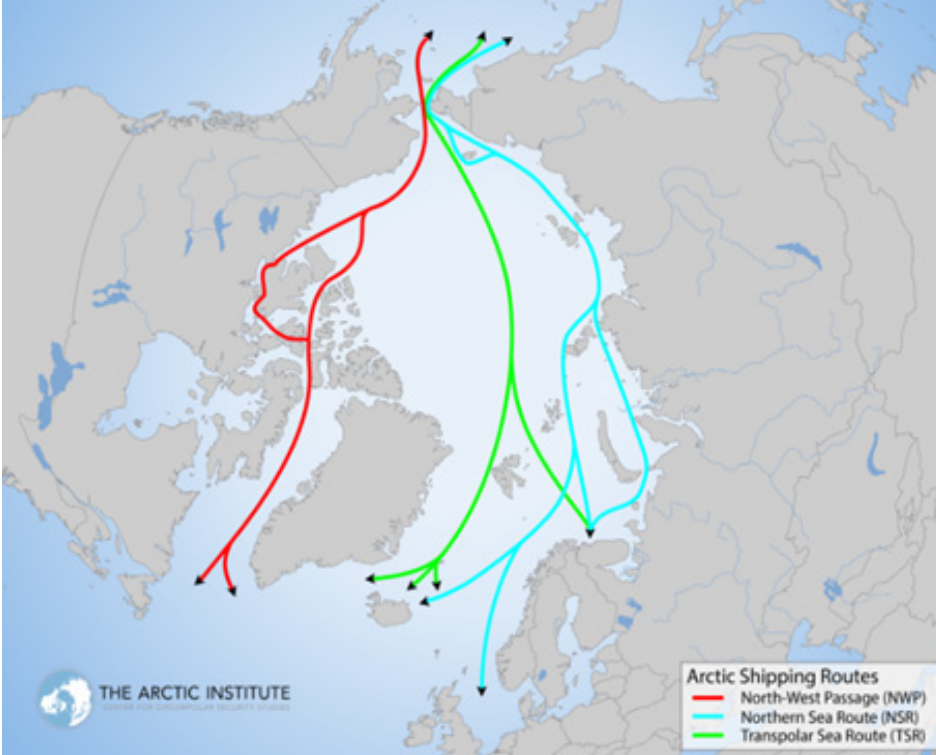
Deniz buzlarının erimesi yerel halkın geleneksel geçim kaynaklarını kullanmasında sorunlara yol açarken, Kuzey Kutbu'nda gemicilik de dâhil olmak üzere benzeri görülmemiş fırsatlar da yarattı.

Arktik Okyanusu'ndan geçerek Avrupa'dan Asya'ya giden nakliye rotası önemli ölçüde kıaldı ve bu nedenle nakliye şirketleri için çok cazip hale geldi.

Söz konusu cazibeye rağmen ülkeler geçiş süresini azaltmak amacıyla buz kırıcı gemiler kullanıyor. Bu durum ise çevreye daha fazla zarar veriyor.

Görseller:

<https://www.thearcticinstitute.org/future-northern-sea-route-golden-waterway-niche/>

ARKTİK'İN COĞRAFI VE JEOPOLİTİK ÖZELLİKLERİ: MEVCUT DURUM VE GELECEK ÖNGÖRÜLERİ

Gökhan AK*

“Arktika ve Antarktika’daki bu iki buzul, serinlik sağlıyor, okyanus akıntılarını, rüzgarları ve atmosferi etkiliyor ve bunları kaybetmeye başladığımızda sanırım hepimizin endişelenmesi gerekiyor.”
Oramiral Robert Papp**

Giriş

Uluslararası ilişkilerde zaman içinde doğal ve beşeri faktörlerden kaynaklı olarak coğrafya tanımı ve niteliği üzerinde anlama ve yorumlama farklılıklarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu meydana, halk dilinde “Kuzey Kutup Bölgesi”, siyasi coğrafya literatüründe ise “Arktik Bölgesi [Arctic Region veya Arctica]” olarak bilinen geniş alan, yıkıcı etkileri 21. yüzyıl ile daha da görünür hale gelen ve günümüzde insanlık için en büyük tehlikelerden birini oluşturan küresel iklim değişikliği sebebiyle, yapısının hızla değişmesinden ötürü bölge ve bölge-dışı aktörlerin ilgisini çekmektedir. Değişiminin doğurduğu sonuçların fırsatları ve riskleri bakımından küresel özellikler taşıması, bu bölgenin, özellikle yeni hammadde kaynaklarına ihtiyaç duyan gelişmiş ekonomilerin milli küresel stratejilerinde yer edinmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, küresel iklim değişikliği ile uluslararası ilişkilerde güvenlik ve işbirliği konularında öne çıkan Arktik bölgesinde genel ulusal politikalar, yeni fırsatlar, güç mücadeleleri ve uluslararası sorunlar bağlamında, bu bölgeye her geçen gün ilgisi artan devletlerin de çeşitli yeni ekonomik-politik ve askeri-politik anlayış ve yaklaşımlarının oluşmaya ve gelişmeye başladığı göze çarpmaktadır.

Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda “Arktik Bölgesi [Arctic Region veya Arctica]”, Kuzey Kutup Dairesi içindeki alan olarak tanımlanmaktadır. Kamuoyunda “Kuzey Kutup bölgesi” olarak da bilinen Arktik bölgesi; Arktik Okyanusu’nu, buradaki adaları ve bir kısım kuzey kıtasal kara alanlarını kapsamaktadır. Bu kıtasal alanlarda; Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada, Danimarka (Grönland vesilesiyle), İzlanda, Norveç, İsveç, Finlandiya ve Rusya Federasyonu’nun (RF) kara, deniz ve hava ülkeleri bulunmaktadır.*** (Bkz. Harita-1)

* Dr. Öğr. Üyesi., İstanbul Topkapı Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İng.), E-posta gokhanak@topkapi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0674-9699.

** The State Department special representative of Obama Administration for the Arctic (The Guardian, 2015).

*** Uluslararası hukuka göre, bir devletin ana ülkesi, esas olarak üç tali ülkeden meydana gelir. Bunlar; kara, deniz ve hava ülkeleridir (Pazarıcı, 2009).

Harita 1. 1:10.000.000 Ölçekli Raster Arktik Bölge Haritası

Kaynak: (T.C. Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü, t.y.)

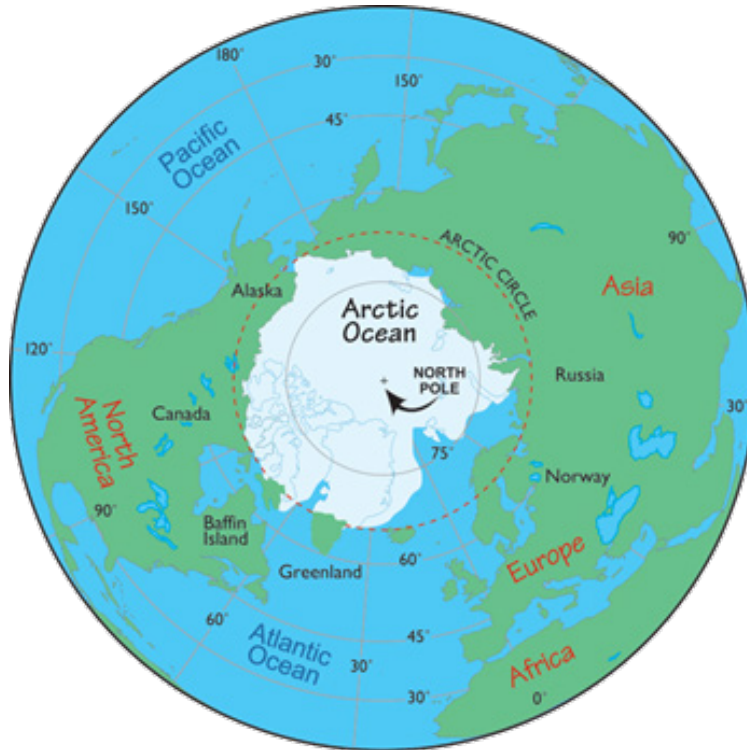
Ancak, bölge devleti olmadığı halde Arktik’de gelecekte –bugünden- söz sahibi olma durumunun inşasına çalışan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Birleşik Krallık, Fransa, Avustralya, Japonya, Almanya, İtalya ve Türkiye gibi devletler ile AB, NATO gibi uluslararası örgütlerin de varlığı ve bölgeye olan ilgi ve çıkar politikaları gözardı edilmemelidir. Zira bu devletler ve uluslararası kurumlar gibi Arktik bölgesine kıyıdaş olmayan herhangi bir aktörün zaman içerisinde sadece faaliyet gösterebilen değil, aynı zamanda bölgede söz sahibi olabilen de bir aktör olma a, bölgede olmayan bu uzak uluslararası aktörlerin dış politikalarına unsurların nun araştırılması da çalışmaya özgün niteliğini vermektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, Arktika’nın coğrafi ve jeopolitik özelliklerini, mevcut durumu etkileyen yakın siyasi, iktisadi, hukuki ve askeri gelişmeler çerçevesinde irdelemek ve bu bağlamda, Arktika bölgesinin geleceğine ilişkin öngörülerde bulunmaktadır.

Arktika bölgesindeki boreal orman ve kesikli permafrost bölgelerinin bazı geniş kısımları içerecek kadar Arktik Kutup Dairesi’nin daha güneyine kadar uzandığı görülür. Bu nedenle, yukarıda Arktik Kutup Dairesi ile uyumlu şekilde tanımlanan Arktik’in, bir yandan Kuzey Amerika, Asya ve Avrupa ile örtüşürken, öte yandan Arktik’e özgü önemli fiziksel ve biyolojik süreçlerin Kuzey Kutup Dairesi’nin güneyinde de meydana geldiği gözardı edilmemelidir. Antarktika [Antarctica] ise, Antarktika kıtası ile birlikte, Antarktika Yakınsamasının güneyindeki Güney Okyanusu’nu (kutup cephesi) kapsayan, zamanla ve boylamla değişen ancak genellikle 58°G’ye (Güney’e) yakın olan bir oşinografik bariyer olarak tanımlanmaktadır. İki kutup bölgesi de, soğuk koşullar ve buz, kar ve suyun varlığıyla baskındır. Bunlar, Arktika’nın kıtasal kara kütleleri ve açık okyanuslarla çevrili donmuş bir okyanus olması, Antarktika’nın ise yalnızca okyanuslarla çevrili donmuş bir kıta olması bakımından farklıdır. Antarktika, çevresindeki Güney Okyanusu ve atmosferik kutup girdabı tarafından gezegenin geri kalanından termal olarak izole olma eğilimindedir; buna karşın Arktika ise, çevresindeki kıtalardan gelen mevsimsel atmosferik taşıma ve nehir akışlarından güçlü bir şekilde etkilenir. Her iki bölgenin de küresel okyanus sistemi üzerinde çok hayati ve kritik etkileri bulunmaktadır. Bundan ötürü, Arktika ve Antarktika, dünyanın önemli bir bölümünde iklimleri de doğrudan etkiler. Bu bölgelerde birçok benzersiz iklim sürecinin işlemesine yol açar (Simmonds, 1998) ve kutup bölgelerindeki bu nevi süreçler, bir yandan buzul-buzullar arası iklim geçişlerine (Petit vd., 1999) yol açarken, öte yandan deniz seviyelerini de büyük ölçüde etkiler.

Ayrıca Arktika ve Antarktika, dikkate değer üretkenliğe sahip besin ağlarına ve doğal ekosistemlere sahip coğrafyalardır. Arktika, insanların sert, soğuk rejimlere uyum sağlaması gereken insan yerleşimlerinin çevresindedir; Antarktika ise araştırma üsleri dışında ıssızdır (Anisimov vd., 2001: 807).

Arktik’de “Yeni Büyük Oyun” Barışçıl İşbirliğine Karşı

Kuzey Kutbu’nda kara bulunmamakta, kuzey kutup noktası Arktik Okyanusu’ndaki bir deniz dibi noktadır. Dolayısıyla, kuzey kutbunda yalnızca çok kalın bir buz kütlesi mevcuttur. Bu da, Kuzey Kutbu’nda daimi araştırma istasyonlarının yapılmasını imkânsız kılmaktadır. Kuzey Kutbu, dünyanın en kuzey noktasıdır. Ancak, Güney Kutbu kıta büyüklüğünde bir kara parçası üzerinde yer alırken ki, bu yüzden Güney Kutbu Antartika kıtası olarak bilinir, Kuzey Kutbu ise deniz sularının tamamen donduğu ve çok geniş buz kütleleriyle kaplı Arktik Okyanusu’nun tam ortasındadır (Bayatlı, 2022). (Bkz. Harita 2.)

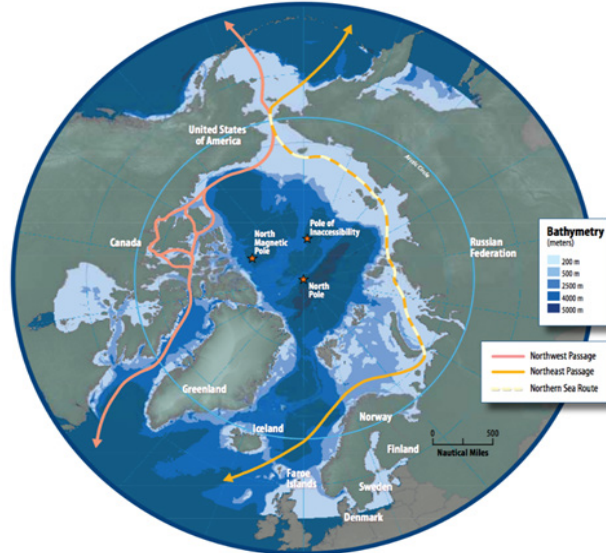
Harita 2. Arktik Dairesi, Arktik Okyanusu ve Arktik Bölgeleri Haritası
Kaynak: (World Atlas, t.y.)

Arktik bölgesi, özellikle 2000’li yıllarda gerek dünya çapında iklim değişikliği sorunları ile küresel ısınmanın artması, gerekse bölgenin, öncelikle deniz ticaret yolları, deniz yetki alanları, zengin doğal kaynaklar gibi sebeplerle jeostratejik ve jeopolitik öneminin artması ile uluslararası siyasetin ve ilişkilerin güncel ajandasının üst sıralarında yer almaya başlamıştır. Zira bölge, bir yandan küresel ısınmanın ve ciddi iklim değişikliklerinin etkisiyle buz/buzul rezervlerinden hızla kaybetmekte ve bu durum, iklim düzensizlikleri temelli küresel çevre felaketlerine yol açarken, öte yandan bölgede eriyen buzun ortaya çıkardığı ada, adacık türü yeni kara parçaları, Arktik devletleri arasında Arktik bölgesindeki kara, deniz ve hava alanlarının ülkesel yetki sınırlarının belirlenmesi ve paylaşılması temelli yeni egemenlik mücadelelerine sahne olmaktadır. (Bkz. Harita-3)

Harita 3. Arktik Deniz Buzunun Minimum Boyutunda Azalma (1980-2020)
Kaynak: (Britannica, t.y.)

Yine Rusya Federasyonu'nun yılın neredeyse 10 ayı donuk kalan ve kuzeyde Arktik Okyanusu'na bakan uzun kıyıları, Rusya'nın kuzey deniz ulaştırma yollarını hem askeri hem de ticari olarak kullanmasını engellemektedir. Ayrıca, küresel ekonomik-politik ve dünya deniz ticareti bağlamında, Arktik Okyanusu'nun yılın çok uzun bir döneminde çok kalın buzlarla kaplı olması, Avrasya'nın kuzeyinden küresel deniz ulaştırma ve nakliyat yollarına imkan vermemektedir. Bu durum da, küresel deniz taşımacılığının, dünyanın kuzeyinden, yani Arktik Okyanusu'ndan çok daha çabuk ve ucuza yapılmasına engel olmaktadır. (Bkz. Harita-4)

Harita 4. Kuzey Geçidi ve İçindeki Kuzey Denizi Rotası ile Kuzeybatı Geçidi'ni Gösteren Arktik Bölgesi Haritası
Kaynak: (Wikipedia, t.y.)

Arktik’de ABD-RF Çekişmesi Üzerinden Kaynaklar, Jeostrateji ve Mevcut Durum

Sert iklimi ve sert buz örtüsüyle Arktik bölgesi geçmişte büyük uluslararası tutkular yaratmıştır. Ancak, devam eden küresel ısınma bu bölgenin işletilmesi konusunda yeni görüşler açmıştır. İklim gelecekte giderek ısınırsa, bu Kuzeybatı Geçidi’nin gemi rotaları için açılması anlamına gelebilir. Öte yandan, bölgenin, dünyanın keşfedilmemiş rezervlerinin %30’una kadar ulaşabilen önemli gaz rezervlerine ve dünyanın keşfedilmemiş stoklarının yaklaşık %13’ünü kapsayan petrole sahip olduğu tahmin edilmektedir. Şimdilik, bu bölgede herhangi bir ciddi uluslararası çatışma olasılığı düşük olsa da, birkaç ülke tarafından dayatılan gerçek beklentiler ve talepler bulunmaktadır. Mevcut barışçıl işbirliği, halihazırda yürürlükte olan uygulanabilir anlaşmalarla desteklenmektedir. Yakın zamana kadar, Arktik Konseyi’nin çalışmaları uluslararası alanda büyük bir ilgi görmemiş olsa da, bölgedeki beklenen gelişmeler birçok ülkeden, yalnızca Arktik bölgesinden olanlardan değil, daha güçlü bir ilgi uyandırmıştır. Halihazırda Beş Arktik komşu devlet olan ABD, Kanada, Rusya, Norveç ve Danimarka arasında Arktik Okyanusu hakkında birkaç bölgesel anlaşmazlık ve ihtilaf bulunmaktadır (Gabrielson & Sliwa, 2014: 87).

Nitekim Rusya Federasyonu, 2 Ağustos 2007 tarihinde MİR-1 ve MİR-2 isimli iki mini denizaltının Kuzey Kutbu’nun 4000 metrenin daha altındaki deniz tabanına ulaşmasıyla, Arktik Okyanusu’ndaki milyarlarca dolar değerindeki petrol ve doğalgaz rezervlerine sembolik olarak hak iddia etmiştir. Rekor kıran bu dalışta, iki insansız deniz-su araştırma aracı, Moskova’nın doğrudan kıta sahanlığına bağlı olduğunu iddia ettiği su altı Lomonosov sırtına titanyumdan yapılmış ve bir metre yüksekliğinde bir Rus bayrağı dikmiştir. Ancak, Rusya’nın bu tehlikeli görevi, Arktik’in enerji zenginliği için yarışan diğer komşu devletler arasında hem alay konusu olmuş hem de şüpheye yol açmıştır. Hatta Kanada bu Rus girişimini, 15. yüzyılda sömürge topraklarının ele geçirilmesiyle karşılaştırmıştır. 4300 metreye inen mini Rus araştırma denizaltıları, deniz tabanından su ve tortu örnekleri de toplamıştır. Rus bilim insanları, örneklerin söz konusu sırtın Rusya’nın ayrılmaz bir parçası olduğu iddialarını destekleyeceğini ummuşlardır (Parfitt, 2007).

Öte yandan, Arktika’yı doğrudan ilgilendiren yeni küresel tehditlerden birisi de iklim değişikliği ve küresel ısınmadır. Nitekim küresel ısınma sorunu, onlarca yıldır devam eden bir konudur ve dünya devletleri arasında çok tartışmalıdır. Farklı katılımcılar iklim değişikliklerini tarih boyunca mevcut olan normal fenomenler olarak değerlendirmişlerdir. Yine de bilim insanlarının çoğunluğu küresel ısınmanın veya “sera etkisinin” aslında hala gerçekleştiğini ve dünyanın ortalama sıcaklığının endişe verici şekilde arttığına inanmaktadırlar.

Nitekim bu sürecin, Arktika ve Arktik Okyanusu üzerinde birkaç önemli ve kritik sonucu olabilir. Bunlardan biri, Kuzey Avrupa’dan Pasifik’e kadar Arktika’dan geçen Kuzey-Batı deniz rotasının açılması olasılığıdır. Bir diğer sonuç ise, bölgedeki kıta sahanlığı öncelikli olmak üzere, tüm deniz yetki alanlarını keşfetmek, sınırlandırmak ve paylaşmak için ortaya çıkan fırsatların ardından geniş doğal kaynakların sömürülmesi olabilir. Dolayısıyla, 2010’dan bu yana sıklıkla sorulduğu üzere, Arktika’da yaşanan kritik gelişmeler, süper güçler için yerkürede yeni sınırların açılması mı yoksa devletler arasında yeni bir “Büyük Oyun”un başlangıcı mıdır? Nitekim Arktik Okyanusu’nun yaz buz örtüsünün 50 yıl öncesine göre yalnızca yarısı olduğu (Brigham, 2010) ve iklim değişikliğinin yerli halk ve bölgenin olası sömürüsü üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu da, artık günümüzde iyiden iyiye kabul edilen bir gerçekliktir. Önemli olan, doğal kaynakların nadir mineraller, petrol, gaz ve kereste içermesidir ve bunların hepsi onları birçok devletin dikkatine değer kılmaktadır. Dahası, yeni deniz alanlarına ve bunlarla ilgili yetki alanlarına erişim, geleneksel alanlar zaten aşırı avlandığı için yeni balıkçılık fırsatları sunmaktadır. Ayrıca, “beyaz egzotik bölge” olarak bilinen Arktika’da, bölgesel Arktik turizmi de yüksek bir artma potansiyeline sahiptir.

Dolayısıyla, şimdilik, Arktik ile ilgilenen Rusya, Çin, ABD ve AB gibi dört büyük küresel oyuncunun hepsi de bölgede yoğun araştırmalar yapmakta (Käpylä & Mikkola, 2013) ve bölgenin hayli zengin doğal kaynaklarını sömürmek için yasal temelli seçenekler aramaktadırlar (Gabrielson & Sliwa, 2014: 88).

Arktika, ABD için de hayli hayati bir bölgedir. Zira ABD'nin en büyük eyaletlerinden birisi olan ve kritik kara ve deniz yetki alanlarıyla büyük doğal zenginlikler barındıran Alaska, tamamen Arktik bölgede yer almaktadır. Alaska eyaleti özelinde olmak üzere, ABD nüfusunda dört milyondan fazla insana, geniş doğal kaynaklara ve benzersiz ekosistemlere ev sahipliği yapan Arktik bölgesinin, esasen 20. yüzyıl ile başlayan ve her geçen yıl artarak 21. yüzyılda çok daha hızlanan dramatik bir değişim-dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Özellikle iklim değişikliğinin yönlendirdiği bu değişim-dönüşüm, bir yandan Arktika'daki geçim kaynaklarını zorlayacak, öte yandan ise, eski ve yeni sömürgeci küresel hegemon güçler için yeni ekonomik fırsatlar yaratacak, bu hegemon devletler arasındaki stratejik rekabeti yoğunlaştıracaktır. Nitekim, Arktika bölgesinde son 20 yılda yoğunlaşan gelişmeler, bu savları gerçekler niteliktedir.

Rusya Federasyonu'nun Arktik bölgesi ile ABD'nin Alaska bölgesi, bu iki süper gücü doğrudan birer Arktik ulusu haline getirir ve bu da, özellikle bahse konu değişim-dönüşüm döneminde, ulusal kara, deniz ve hava ülkeleri içeren bu devlet topraklarının gerek mevcut idaresi, gerekse müstakbel milli çıkarların korunmasında yeni yetki ve sorumluluklar ortaya çıkarır. Bu durum, özellikle Arktik'te, ABD-RF çıkarlarının çatışmasına yol açar. Yine de, RF'nin, halihazırda Ukrayna topraklarında sürdürdüğü "haksız savaş" ile yarattığı diğer bölgesel gerginliklere rağmen, hem ABD hem de RF Arktika'da mevcut durumda barışçıl, istikrarlı, müreffeh ve işbirlikçi bir Arktik bölgesi öngörmektedir. Zira barışçıl bir Arktik, rekabeti yönetmek ve anlaşmazlıkları zorlama veya zorlama olmaksızın çözmek için bariyerlere sahip olacaktır. İstikrar, ülkelerin uluslararası hukuk, kurallar, normlar ve standartlara uygun ve sorumlu bir şekilde hareket etmesinden kaynaklanır; buna seyrüsefer özgürlüğü de dahildir. Müreffeh bir Arktik, sağlıklı ve canlı Arktik toplulukları ve sürdürülebilir ekonomik büyüme sunar.

Enerji piyasaları, özellikle son 20 yılda gerek bölgesel gerginlik ve çatışmalar, gerekse küresel ekonomik krizler nedeniyle hayli değişken bir hal almıştır. Petrol ve gaz gibi hidrokarbon kaynaklarının yüksek fiyatı, enerji üreten bölgelerdeki istikrarsızlıklar, Asya-Pasifik bölgesinde artan talep ve OECD bölgesindeki rezerv tükenmesi, hem tüketen hem de üreten ülkeleri küresel enerji sahnesindeki konumlarını tehdit edebilecek gelişmelere karşı oldukça hassas hale getirmiştir. Azalan kara rezervleri, kaynak açısından zengin ülkeleri deniz altı petrol ve gaz hidrokarbonları geliştirmeye zorlayacaktır. Bazı tahminlere göre, küresel petrol ve gazın yaklaşık %50'i 2025 yılına kadar açık denizde üretilecektir (Skinner & Arnott, 2005; Skinner, 2006).

Dolayısıyla, küresel enerji endüstrisinin dinamikleri, Rusya'nın son kutup seferinin uluslararası manşetlere çıkmasının nedenini böylelikle açıklamaktadır. Moskova'nın amacı, Arktik Okyanusu'nun engin doğal kaynaklarına ilişkin iddiasını azim ve kararlılıkla ileri sürmek ve sürdürmektir. Zira 2030-2040'a kadar küresel ısınma kutuplardaki buzulların yeteri kadarını eritecek ve deniz altı petrol ve gazının çıkarılmasını ve taşınmasını mümkün kılacaktır. Ancak, işin ilginç tarafı, Arktik erimesinin çoğu Rusya'nın karasularında gerçekleşmektedir ve Arktik Okyanusu'ndan geçen Rus Kuzey Denizi Rotası muhtemelen 2025-2030'da uluslararası deniz ticaret nakliyatına açılacaktır (ACIA, 2004). Bu gelişmelerin, özellikle de yukarı ve aşağı akış faaliyetlerinde yatırım ve teknoloji dağıtımı ile petrol ve gaz kaynaklarının pazarlara ulaştırılması açısından küresel enerji sahnesini ciddi şekilde etkileme potansiyeli bulunmaktadır (Yenikeyeff & Krysiek, 2007: 1).

Arktik'teki doğal kaynaklar, tespit edilmiş birçok zengin derin su maden yatağı ile hidrokarbon havzaları göz önüne alındığında, oldukça dikkat çekicidir ve büyük miktarda nikel, çinko ve demir cevheri yatakları içerir. Ancak en değerli kaynaklar, dünyanın keşfedilmemiş rezervlerinin %30'una kadar ulaşabilen gaz rezervleri ve dünyanın keşfedilmemiş stoklarının yaklaşık %13'ünü kapsayan petroldür (Borgerson & Antrim, 2014). Bu, ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu'nun (USGS) raporuyla doğrulanmıştır; rapora göre, "ortalama keşfedilmemiş petrol kaynaklarının %70'inden fazlasının beş eyalette bulunduğu tahmin edilmektedir. Bunlar; Arktik Alaska, Amerasia Havzası, Doğu Grönland Rift Havzaları, Doğu Barents Havzaları ve Batı Grönland-Doğu Kanada'dır. Keşfedilmemiş doğal gazın %70'inden fazlasının Batı Sibirya Havzası, Doğu Barents Havzaları ve Arktik Alaska olmak üzere üç eyalette bulunduğu tahmin edilmektedir (USGS, 2008).

Doğal olarak, bu denli büyük ve henüz tam olarak tümünün hangi devletin egemenliğinde olduğu belirsiz olan bu nevi doğal rezervler, küresel güçlerin tüm mevcut güç araçlarını kullanmasını gerektiren bir rekabet kaynağı olmaktadır. Bu rekabet, ancak devletlerarası barışçıl diplomasi, koordinasyon ve işbirliği ile yumuşatılır ve çılgın bir silahlı kriz ve mücadeleye evrilmesi önlenir. Yine de, şimdiye kadar hiçbir şey anlaşmazlıkların bölgenin sömürülmesi konusunda büyük bir istikrarsızlığa neden olacağını göstermemiştir. Ancak, Rusya mini denizaltıları Kuzey Kutbu'na daldığında ve deniz tabanına bir Rus bayrağı diktiğinde dünyayı şok olmuştur. Yine de, bu olaydan sonra tartışmalar hızla yatışmıştır. Ancak günümüzde bölgedeki durum, Arktik bölgesinin yasal statüsünün henüz herhangi bir hukuki kodifikasyona bağlı olmaması ve bundan doğan belirsizlikler nedeniyle daha da karmaşıktır. Zira Arktik bölgesine halihazırda sekiz ülkenin kara sınırı vardır ki, bunlar; Danimarka, İsveç, Finlandiya, İzlanda, Norveç, Rusya, Kanada ve ABD'dir. Ancak, bu durum bölgede henüz ciffi sınır anlaşmazlıklarına ve deniz yetki alanlarının sınırlandırılması ihtilaflarına neden olmuyor görünmektedir. Bu devletlerden beşi ise, Arktik Okyanusu'na doğrudan bitişiktir ve Arktik Dairesi'nde toprakları vardır ki, bunlar; Kanada, Danimarka, Norveç, Rusya ve ABD'dir. Ayrıca, İzlanda, Finlandiya ve İsveç, Arktik dairenin içinde topraklara sahiptir (Nordquist vd., 2010).

Bölgede toprak sahipliği, yasal iddiaları destekleyen Münhasır Ekonomik Bölgeler (MEB) ile bağlantılı olduğu için önemli ve kritik bir faktördür. Bununla birlikte, şu anda Kanada ve ABD arasında Beaufort Denizi ile ilgili ve Kanada ve Danimarka arasında Baffin Körfezi ile ilgili deniz topraklarıyla ilgili bazı küçük sorunlar bulunmaktadır. Ancak Norveç ve Rusya, Barents Denizi'ndeki sınır konusunda halihazırda anlaşmaya varmışlardır (Brigham, 2010). Nitekim şimdilik Norveç ve Rusya, bölgedeki gaz ve petrol kaynaklarını en aktif şekilde kullanmaktadırlar. Dolayısıyla, genel olarak bölge kaynaklar açısından zengin olsa da, "bölgesel sekizli"nin ekonomisini canlandırma etkisinin orta düzeyde olduğu tahmin edilmektedir. Görünen odur ki, yeni ortaya çıkan seçenekler, Uzak Kuzey'in kaynaklarından yararlanma fırsatı arayan Çin ve Hindistan gibi yükselen ekonomiler üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olabilecek kapasiteye ve olasılıklara sahiptir (Gabrielson & Sliwa, 2014: 89-90).

Sonuç (Arktik'de Gelecek Öngörülleri)

Uluslararası toplumda Arktik Bölgesi'nin faaliyetleri ve kullanımı konusunda çeşitli politikalar ve stratejiler var gibi görünmektedir. Arktik çevre kutup devletlerinin ve tüm Arktik Konseyi'nin en iyi çıkarı, stratejik hedefleri olabildiğince doğru bir şekilde tanımlamak ve BM tarafından kararlaştırılan iddia edilen genişletilmiş bölgeleri oluşturmak olacaktır. Uluslararası olarak tanınan herhangi bir karar alınmadan önce tüm ilgili aktörlerin olabildiğince çok şey kazanmaya çalışması kritik öneme sahiptir.

İkisi de ABD ile eşleşecek gerçek bir güç yansıtma kapasitesinden yoksun olan Rusya ve Çin, durumu esas olarak farklı uluslararası örgütler aracılığıyla etkilemeye çalışmaktadırlar. Her ikisinin de yumuşak bir dil kullanması ve sonra da durumun gerektirdiği şekilde tekrar karşıt tonlar kullanması ilginçtir. Rusya'nın hedefleri açık ve geniş kapsamlıdır. Eğer gerçekleşirse bölgedeki en önemli oyuncu olacaktır. Buna karşılık, Çin'in çıkarları ise, son zamanlarda artmış görünmektedir ve Çin'in tahminler doğru çıkarsa bölgenin kullanımından dışlanmayacak tanınmış bir aktör olmaya çalıştığı göze çarpmaktadır. Bu nedenle Çin, zengin "Arktik Masası"nda daha iyi bir pozisyon elde etmek için küresel ekonomik durumu cesurca kullanmaktadır. Zira Çin'in önemli bir ekonomik gücü vardır ve bunu esas olarak daha küçük Arktik Konseyi devletlerini etkilemek için kullanmaktadır. Pekin, bugün bundan faydalanyor olsa da, uzun vadede bu, özellikle net bir Arktik stratejisinin olmamasının hala "Arktik 5/8"i karıştırması nedeniyle, Konsey üyelerinin en iyi çıkarları olamayabilecektir.

Buna karşın, yeni fırsatların yanı sıra, iklim değişikliği Arktik bölge için yeni tehdit senaryoları da yaratmaktadır. Nitekim Greenpeace, son yıllarda bölgede çevresel kaygılarla motive edilen petrol sondaj işine karşı bazı gösterişli ve gösterişli gösteriler yapmıştır. Zira ekolojik felaketler, fauna ve yerli halk üzerinde ölümcül bir etkiye sahip olabilir. Ayrıca, bölgedeki balıkçılığın sınırlılıkları ve diğer yandan, bazı Arktik ülkelerinin balıkçılık politikaları, bugün sekiz Arktik ülkeyi fikrinsel olarak bölmekte ve büyük olasılıkla gelecekte de böylecek görünmektedir (Gabrielson & Sliwa, 2014: 114-115).

Bu bağlamda, Arktik bölgesinin geleceği, en önemlisi iklim değişikliği olan çeşitli yapısal güçlere bağlıdır; denebilir; ancak, jeopolitik dinamikler giderek daha fazla ön plana çıkmakta ve kurumsal işbirliği şu anda engellenmekte, pek mümkün görünmemektedir. Bölgenin geleceği de oldukça tartışmalı ve çok fazla spekülasyona tabidir. Nitekim bazıları bunu bir yarış, mücadele veya her ikisini aynı anda öngörürken, diğerleri daha düzenli ve istikrarlı bir gelişme öngörmektedir.

Yakın ve orta vade gelecekte Arktik yönetiminde ve güvenliğinde çok fazla türbülans gözlemlenebilir. Hükümetler ve akademisyenler tarafından bu sorunlara çözüm sunmak için yeni fikirler ve girişimler önerilmektedir. Uzmanların tahminlerine bakıldığında, böylesine belirsiz zamanlarda şaşırıcı bir istikrar da görmek mümkündür. Bu bağlamda, yakın bir gelecekte Arktik bölgesinde askeri çatışmanın olası olmadığı, ancak çok taraflı işbirliğinin ise, siyasal, askeri ve ekonomik nedenler ve güç mücadeleleri kapsamında tam olarak yeniden başlamayacağı yönünde genel bir fikir ortaya koymak olası görünmektedir (Landriault vd., 2023).

Kaynakça

Anisimov, O., Fitzharris, B., Hagen, J. O., Jefferies, R., Marchant, H., Nelson, F., Prowse, T., ve Vaughan, D.G. (2001). Polar Regions (Arctic and Antarctic). J. J. McCarthy, O. F. Canziani, N. A. Leary, D. J. Dokken, ve K. S. White (eds.), İçinde Climate Change 2001: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Contribution of Working Group II. Cambridge (ss. 801-841), Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Bayatlı, A. (2022). Osmanlı ve Kutup Stratejisinin Haritacılık Tarihi ve Coğrafi Keşifler Perspektifinden İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Kalite ve Strateji Yönetimi Dergisi*, 2(1), 39-91.

Borgerson, S. & Antrim, C. (2014). An Arctic Circle of Friends. Erişim adresi: https://www.nytimes.com/2009/03/28/opinion/28borgerson.html?_r=1 (Erişim tarihi: 14.09.2024).

Brigham, L. W. (2010). Think Again: The Arctic. Erişim adresi: http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/08/16/think_again_the_arctic (Erişim tarihi: 15.09.2024).

Britannica. (t.y.). Arctic Ocean. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/place/Arctic-Ocean/Sea-ice> (Erişim tarihi: 07.09.2024).

Gabrielson, R. & Sliwa, Z. (2014). Arctic-The New "Great Game" Or Peaceful Cooperation. *Security and Defence Quarterly*, 4(3), 87-119.

ACIA. (2004). Impacts of a Warming Arctic: Arctic Climate Impact Assessment. Cambridge: Cambridge University Press.

Käpylä, J. & Mikkola, H. (2013). The Global Arctic 133 – The Growing Arctic Interests of Russia, China, the United States and the European Union. Finland: The Finnish Institute of International Affairs.

Landriault, M., Kirchner, S., Nielsen, R. L. & Minard, P. (2023). Predicting the Future Arctic: Views from an Arctic Expert Survey. Arctic Circle. Erişim adresi: <https://www.arcticcircle.org/journal/predicting-the-future-arctic-views-from-an-arctic-expert-survey> (Erişim tarihi: 19.09.2024).

Pazarıcı, H. (2009). Uluslararası Hukuk. Ankara: Turhan Kitapevi.

Petit, J. R., Jouzel, D., Raynaud, N. I., Barkov, J. M., Barnola, I., Basile, M., Bender, J., Chappellaz, M., Davis, G., Delaygue, M., Delmotte, V. M., Kotlyakov, M., Legrand, V. Y., Lipenkov, C., Lorius, L., Pepin, C., Ritz, E., Saltzman, ve M. Stievenard (1999). Climate and Atmospheric History of the Past 420,000 years from the Vostok Ice Core, Antarctica. *Nature*, (399), 429-437.

Simmonds, I. (1998). The Climate of the Antarctic Region. J. E. Hobbs, J. A. Lindesay, ve H.A. Bridgeman (Eds.). İçinde Climates of the Southern Continents (ss. 137-159), New York: John Wiley and Sons.

Skinner, R. & Arnott, R. (2005). The Oil Supply and Demand Context for Security of Oil Supply to the EU from the GCC Countries. The Oxford Institute for Energy Studies. Erişim adresi: <https://www.oxfordenergy.org/publications/the-oil-supply-and-demand-context-for-security-of-oil-supply-to-the-eu-from-the-gcc-countries/> (Erişim tarihi: 15.09.2024).

Skinner, R. (2006). *World Energy Trends: Recent Developments and their Implications for Arab Countries*. Oxford: The Oxford Institute for Energy Studies.

T.C. Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü. (t.y.). *Arktik Bölge Haritası*. Erişim adresi: <https://www.harita.gov.tr/urun/110000000-olcekli-raster-arktik-bolge-haritasi/309> (Erişim tarihi: 05.09.2024).

The Guardian. (2015). *Impact of Climate Change on the Arctic 'scary', Says Obama's Envoy*. The Guardian. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/environment/2015/sep/04/climate-change-arktic-impact-scary-obama-envoy> (Erişim tarihi: 11.09.2024).

USGS. (2008). *Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle*. Erişim adresi: <http://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/fs2008-3049.pdf> (Erişim tarihi: 10.09.2024).

Wikipedia. (t.y.). *Arctic*. Erişim adresi: <https://en.wikipedia.org/wiki/Arctic> (Erişim tarihi: 07.09.2024).

World Atlas. (t.y.). *Arctic*. Erişim adresi: <https://www.worldatlas.com/webimage/countrys/polar/arktic.htm> (Erişim tarihi: 07.09.2024).

Yenikeyeff, S. M. & Krysiek, T. F. (2007). *The Battle for the Next Energy Frontier: The Russian Polar Expedition and the Future of Arctic Hydrocarbons*. Oxford Institute for Energy Studies. Erişim adresi: <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Aug2007-TheBattleforthenextenergyfrontier-ShamilYenikeyeff-and-TimothyFentonKrysiek.pdf> (Erişim tarihi: 05.09.2024).

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN ARKTİK POLİTİKASI

Yunus KARAAĞAÇ*

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 1867 yılında Alaska'yı satın almış ve teorik olarak bir Arktik ülkesi olmuştur. ABD, Kanada, Rusya, Danimarka, Finlandiya, Norveç, İsveç ve İzlanda'yı kapsayan Arktik bölgesi, İkinci Dünya Savaşı sırasında askeri malzeme sevkiyatı için kullanılmış, Soğuk Savaş sırasında nükleer silahların potansiyel kullanımı için birincil saha haline gelmiş, dolayısıyla askeri amaçlar noktasında bir üs noktası görevi görmüştür. Ancak ABD'nin mevcut Arktik politikasının temelleri Başkan Richard Nixon döneminde atılmıştır. İklim değişikliğinin erişilemez olanı erişilebilir hale getirmesi ve özellikle büyük güçler arasında bu bölgeye yönelik artan ilgi, Arktik'i ABD için hayati bir lokasyon konumuna getirmiştir.

Aralık 1971'de Nixon, ABD'nin Kuzey Kutbu'na yönelik tutumunu ele almak için "Ulusal Güvenlik Karar Memorandumu 144"ü yayınlamıştır. Bildiri; çevrenin korunması, uluslararası işbirliği, güvenlik çıkarları ve bilimsel gelişmeler konularına odaklanmıştır (National Security Council, 1971). 1984 yılında ABD Kongresi, bölgenin ulusal savunmasını sağlamak, ticari balıkçılık çabalarını geliştirmek ve bölgedeki çevre ve iklim araştırmalarını finanse etmek için "1984 Arktik Araştırma ve Politika Yasası"nı kabul etmiştir (Congress.gov, 1984). Ancak ulusal savunmanın ilk sırada, çevrenin son sırada yer alması, ABD'nin değişen odak noktasını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Görsel 1: Arktik Bölgesi ve Komşu Ülkeler
(Kaynak: World Expeditions, 2024)

* Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi, E-posta: yunuskaraagac@arel.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6466-0302

1996 yılında ABD, Ottawa Deklarasyonu'nu imzalamış ve Arktik Konseyi'nin kurucu üyesi olmuştur (Arctic Council, 1996). Bu Konsey, Arktik Devletleri arasında işbirliği, koordinasyon ve etkileşimi teşvik etmek için kurulmuştur. Ancak ABD'nin Arktik bölgesine yönelik güvenlik temalı stratejisi 2009 yılında George W. Bush döneminde "Ulusal Güvenlik Başkanlık Direktifi 66"nın (NSPD-66) yayınlanmasıyla başlamıştır. NSPD-66 bölgeye yönelik; güvenlik, doğal kaynaklar ve bölgedeki egemenlik iddialarını ele alan ulusal bir strateji belgesidir ve bugün de yürürlüktedir. NSPD-66'nın misyonu; Kuzey Kutup bölgesinin iç güvenlik ve ulusal güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak, Arktik çevreyi korumak ve biyolojik kaynaklarını muhafaza etmek, sekiz Arktik bölge ülkesi (ABD, Kanada, Rusya, Danimarka, Finlandiya, Norveç, İsveç ve İzlanda) arasında işbirliğini güçlendirmek, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin onaylanmasını desteklemek, Kuzey Kutbu'nun yerli topluluklarını kararlara dâhil etmek ve bölgesel/küresel çevre sorunları hususunda AR-GE çalışmaları yürütmektir (National Security Presidential Directives, 2009). Bu çalışmada, ABD'nin Arktik politikası, Barack Obama döneminden bugüne incelenecek olup, söz konusu politikanın geçirdiği dönüşüm ortaya konacaktır.

Barack Obama Dönemi (2009-2017) ve ABD'nin Arktik Politikası

Barack Obama'nın Arktik politikası, George W. Bush'un NSPD-66'sı üzerine inşa edilmiş ve Arktik stratejileri "federal ulusal güvenlik bürokrasisine yayılmaya" başlamıştır. Obama yönetimi Arktik'i iklim değişikliğini vurgulamak için de sıkça kullanmıştır. Mayıs 2010'da açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne göre "ABD, ulusal güvenlik ihtiyaçları doğrultusunda Arktik bölgesinde geniş ve temel çıkarları olan bir Arktik Ulusudur. Çevreyi korumak ve kaynakları sorumlu bir şekilde yönetmek temel önceliğidir" (The White House, 2010).

Obama'nın ilk döneminde Kurumlar Arası Arktik Araştırma Politikası'nın faaliyetlerini koordine etmek için Ulusal Bilim ve Teknoloji Merkezi kurulmuştur. 2011 yılının Mayıs ayında Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Arktik'te Havacılık ve Denizcilik Arama ve Kurtarma İşbirliği Anlaşması'nı imzalamış, aynı zamanda Savunma Bakanlığı, Kuzey Kutbu Operasyonları ve Kuzeybatı Geçidi hakkında Kongre'ye bir rapor sunmuştur (McKenzie, 2023: 49). Savunma Bakanlığı raporundaki; "Bazıları kaynaklar için rekabetin ve sınır anlaşmazlıklarının Kuzey Kutbu'nda çatışmaya yol açabileceğini düşünse de, Kuzey Kutbu'nun açılması dengeli bir Kuzey Kutbu'nu teşvik etmek için çok taraflı forumlarda işbirliği içinde çalışma fırsatları sunmaktadır" ifadeleri dikkat çekicidir (Department of Defence, 2011).

Obama'nın ikinci dönemine denk gelen Mayıs 2013'te, değişen Arktik çevre gerçeğini kapsayan ABD Ulusal Stratejisi yayınlanmıştır. Strateji, aşağıdakileri de içeren üç temel hattı ortaya koymuştur: ABD'nin güvenlik çıkarlarını ilerletmek, Arktik bölgesinin sorumlu yönetimini sürdürmek ve uluslararası işbirliğini güçlendirmek (The White House, 2013). Mayıs ayının ilerleyen günlerinde yönetim "Arktik'te Deniz Petrol Kirliliğine Hazırlık ve Müdahale Konusunda İşbirliği Anlaşması"nı imzaladı ve akabinde ABD Sahil Güvenlik Komutanlığı ilk Arktik stratejisini açıkladı. Bu açıklamada dikkat çeken husus ABD buzkıran filosunun alarm seviyesinde eksik olduğu idi (Arctic Council, 2013; The Polar Connection, 2016). Bu kapsamda filo modernizasyonu ivedilikle hayata geçti.

Obama yönetimi Ocak 2014'ten görev süresinin sonuna kadar sekiz Arktik strateji belgesi daha hazırladı. Bu belgeler iki temel duruma dikkat çekti. Birincisi, bu belgeler, hükümetin Kuzey Kutbu'na yönelik yürüttüğü çabaları ve bölgede değişen çevre ve güvenlik tablosuna karşı gerçek bir kararlılık gösterdiğini ortaya koydu. Strateji belgeleri Savunma Bakanlığı'ndan Yürütme Organına kadar geniş bir yelpazeye sirayet etti ve federal bürokrasi genelinde koordine edildi. Örneğin Temmuz 2014'te ABD Sahil Güvenlik Komutanı Amiral Robert J. Papp, ABD'nin Arktik Özel Temsilcisi olarak atandı (McKenzie & Krenicki, 2022).

Görsel 2: Başkan Obama Alaska'daki Bear Buzulu'nda İklim Değişikliğinin Etkilerini İnceliyor (Kaynak: Clifford, 2016)

Barack Obama “Arktik Alaska’ya seyahat eden ilk ABD Başkanı” olarak da bölgeye yönelik bakış açısını ve devlet politikasını ikonik bir pozla görselleştirdi. Gezinin amacını ise “Özellikle Alaskalıların bildiği bir konuya ışık tutmak istiyoruz: İklim değişikliği karşı karşıya olduğumuz en büyük tehditlerden biri, insan faaliyetlerinden kaynaklanıyor ve şu anda Amerikalıların hayatlarını altüst ediyor” (The White House, 2015) ifadeleri ile ortaya koydu. Ancak gerek Arktik bölgesinde enerji kaynakları aramalarının teşvik edilmesi (Royal Dutch Shell’e verilen keşif izinleri vb.) gerekse de ABD’nin fosil yakıtlara olan bağımlılığı, bu ziyaretin, Obama’nın politikalarındaki uyumsuzluğu temasıyla eleştirilmesine neden oldu (Clifford, 2016).

Sonuç olarak sekiz senelik Obama yönetiminin nihai mirası Kuzey Kutbu’nun önemini bütüncül bir hükümet çabası olarak artırırken, seleflerinin politikalarını da açıkça temel almış; ulusal güvenlik, askeri durum, ekonomik ve çevresel sorunlar temelinde bir Arktik stratejisi izlenmiştir. Bu rotada ilerlerken NATO ve BM gibi uluslararası ittifaklarla işbirliği ve ortak yönetim fikri ön planda tutulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Kuzey Kutbu’nun güvenlik konularında diplomasi ve işbirliğini tercih edilmiş, buzkıran filoları modernize edilmiş ancak bölgedeki askeri varlığın artırılması için baskı yapmaktan kaçınılmıştır. Çünkü Kuzey Kutbu’na askeri birlik takviye etmek, Rusya’ya rahatsız edecekti.

Donald Trump Dönemi (2017-2021) ve ABD’nin Arktik Politikası

Donald Trump yönetiminin Arktik politikası, Nixon döneminden bu yana yürürlükte olan ABD politikasının temel dayanaklarını ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla Kuzey Kutbu’nu yeniden düzenleyen bir politika olarak görülebilir. Trump’ın Arktik politikası, her şeyden önce güvenlik, ulusal savunma ve kaynak çıkarma konularına odaklanan bir strateji olarak özetlenebilir. Ayrıca Obama yönetiminin iklim değişikliğini azaltma hedefini etkili bir şekilde minimize etmiştir.

Trump yönetiminin “Önce Amerika” odağına kaymasıyla birlikte ABD Arktik politikası yalnızca ulusal çıkar mottosuna indirgenmiş, Mayıs 2017’deki Arktik Konseyi toplantısı aynı zamanda yeni yönetimin Kuzey Kutbu’na ilişkin düşüncelerine dair ilk perspektifi sunmuştur. Bu toplantıda iklim değişikliği konuları arka plana atılmış ve “ABD, Amerikan çıkarlarına hizmet eden örgütlerdeki çabalarına öncelik verecektir” ifadelerine yer verilmiştir (Shankman, 2017).

2018’de Donanma, “Kuzey Atlantik ve Kuzey Kutbu’nda Rusya’ya karşı koymak” amacıyla 2. Filoyu yeniden görevlendirmiş, ardından Harry S. Truman Taşıyıcı Taarruz Grubu Kuzey Kutup Dairesi’nin kuzeyinde konuşlanmıştır (McKenzie & Krenicki, 2022). ABD Sahil Güvenlik Komutanlığı’nın Nisan 2019 tarihli “Kuzey Kutbu Stratejik Görünümü” belgesi, askeri ve çıkar odaklı yaklaşımın bir başka önemli göstergesi olmuştur:

1. Dinamik bir Arktik alanda etkin bir şekilde faaliyet gösterme kabiliyetinin artırılması,
2. Kurallara dayalı düzeni güçlendirmek,
3. Dayanıklılık ve refahı teşvik etmek için inovasyon ve adaptasyon (US Coast Guard, 2019).

Yukarıdaki maddelerin yer aldığı belgenin giriş bölümünde “ulus-devlet rekabetinin yeniden canlandığı” ifade edilmektedir. Bu süre zarfında ABD Sahil Güvenlik Komutanlığı üç metrelik buz kırabilecek güçte yeni ağır buzkıranların inşa edeceğini alkışlarla ilan etmiştir (Østhagen, 2019). Donald Trump, ABD’nin operasyonel olarak test edilmiş ve 2029 mali yılına kadar tamamen konuşlandırılabilir, hazır, yetenekli ve kullanılabilir bir kutup güvenlik buz kırıcı filosuna ihtiyacı olduğunu ilan eden bir muhtıra yayınlamasıyla bölgeye dönük ofansif yaklaşıma büyük desteğini ortaya koymuştur (Trump, 2020).

Trump yönetimi “Önce Amerika” temasını ABD’nin diğer Arktik devletleriyle olan ilişkilerine de uyguladı. Mayıs 2019’da Arktik Konseyi tarihinde ilk kez ortak bir bildiri yayınlamayı başaramadı. Bu, Trump yönetiminin “İklim Değişikliği ve Paris Anlaşması” konusundaki itirazlarının sonucuydu. Hatta medya, Başkan Trump’ın Grönland’ı Danimarka’dan satın almayı düşündüğünü iddia etti. Trump, muhabirlerin haberlerle ilgili sorularına, “Bu sadece konuştuğumuz bir şey” diyerek iddiayı doğrulamış oldu (Neuman, 2019).

2020’nin ilerleyen dönemlerinde ABD Dışişleri Bakanlığı, Çin’in bölgesel hamlelerine karşı koymak için Grönland konsoloslüğünü yeniden açtı. Trump yönetiminin son dönemlerinde Arktik’in, “büyük güç rekabeti” için tartışmalı bir alan haline geldiği Deniz Kuvvetleri stratejisi belgesinde şu şekilde açıklandı: “Amerikan deniz varlığı ve ortaklıkları olmazsa bölgede barış ve refah, çıkarları ve değerleri bizimkilerden önemli ölçüde farklı olan Rusya ve Çin tarafından giderek daha fazla tehdit altına girecek.” (Department of the Navy, 2021).

Trump yönetiminin Arktik stratejisi, uzun zamandır ABD Arktik politikasının bir parçası olan sürekliliği ve gerginliği göstermektedir. Başkan Nixon ile başlayan süreç Trump döneminde devam etse de farklılaştı. Trump yönetimi hem kaynak çıkarma hem de sert güvenlik endişelerine odaklandı. Bu endişeler genellikle ABD Arktik politikalarının uzun süredir benimsediği çevre koruma ve sürdürülebilirlik hedefleriyle çelişmektedir. İlginçtir ki, iklim değişikliği Trump’ın Arktik politikalarında kritik bir rol oynamıştır, çünkü çevre değişmese bile Arktik hala stratejik bir tampon görevi görme kapasitesine sahip olacak ve olağanüstü doğal kaynak zenginliği erişilemez kalacaktır.

Joe Biden Dönemi (2021-2024) ve ABD’nin Arktik Politikası

Joe Biden yönetiminin Arktik politikası, Arktik’teki jeopolitik gerçeklik tarafından şekillendi diyebiliriz. Bu gerçekliğin ilk emaresi Arktik’teki iklim değişikliğinin hızlanması ve 2030’lara kadar bölgede buzsuz yazlar görülme olasılığı. İkinci emare ise büyük güç rekabeti ekseninde hem Çin’in hem de Rusya’nın Arktik’te yükselen ve derinleşen hamleleri (The White House, 2022). Biden, bu emareler kapsamında hem Obama hem de Trump dönemi politikalarını senkronize etmeye çalışmıştır.

Göreve başladıktan hemen sonra Biden yönetimi, ABD'nin iklim değişikliğini hem hafifletmek hem de onunla mücadele etmek için bir stratejiye geri döndüğünü açıkça belirterek Dışişleri Eski Bakanı John Kerry'yi İklim Özel Temsilcisi olarak atadı. Ayrıca Başkan Obama tarafından kurulan Arktik Yürütme Yönlendirme Komitesi'nin yeniden etkinleştirilmesini isteyen bir Yürütme Emri verdi (McKenzie, 2023: 56-57).

24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesiyle, ABD Dışişleri Bakanlığı; Kanada, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Norveç ve İsveç ile birlikte, Haziran ayına kadar Arktik Konseyi'nin tüm faaliyetlerini sonlandıran ortak bir bildiri yayınladı. Yine Haziran ayında, ABD Ordusu, Arktik stratejisini takip etme taahhüdünü göstererek, Alaska'daki Fort Wainwright'ta 11. Hava İndirme Tümeni'ni (12.000 asker) yeniden faaliyete geçirdi (Lacdan, 2022).

Ekim 2021'de Biden yönetimi, 2013 Obama dönemi stratejisinin yerini alan Arktik Bölgesi için Ulusal Stratejisini yayınladı. Yeni strateji, ABD'nin şu anda Arktik'te karşı karşıya olduğu gerçekliği karşılamak için hem Obama hem de Trump dönemi politikalarının unsurlarını nasıl birleştirdiği açısından dikkat çekici. Biden'ın Arktik Bölgesi için Ulusal Stratejisi, "hem yerel hem de uluslararası konuları kapsayan dört karşılıklı güçlendirici sütuna" dayanmaktadır (The White House, 2022).

Sütun 1. Güvenlik

Sütun 2. İklim Değişikliği ve Çevre Koruma

Sütun 3. Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma

Sütun 4. Uluslararası İş Birliği ve Yönetim

Biden yönetimi, hem Rusya hem de Çin'in artan faaliyetleri ve iklim değişikliğinin hızlanan etkileri nedeniyle Arktik'te önceki yönetimlerden çok daha farklı bir gerçeklikle karşı karşıya gelmiştir. Biden'ın bugüne kadarki politikası, nihayetinde Obama döneminin çevre koruma ve iklim değişikliğine olan, Reagan ve Trump döneminin ise sert güvenlik endişelerine odaklanmasının bir kombinasyonu olmuştur.

ABD Savunma Bakanlığı'nın Temmuz 2024'te yayınladığı son Arktik stratejisi, Çin'in bir Arktik ülkesi olmadığını açıkça belirtmekle birlikte, Çin'i ABD'nin bölgedeki çıkarlarına yönelik başlıca tehdit olarak tanımlamıştır. Böylelikle Pentagon ilk kez resmi olarak Çin'i Kuzey Kutbu'na yönelik yaklaşımının merkezine yerleştirmiştir (Bekkevold & Hilde, 2024).

Sonuç

ABD'nin Arktik politikası üç temel boyuta sahiptir. Birinci boyut sürekliliktir ve Başkan Nixon'ın Ulusal Güvenlik Karar Memorandumu 144'ünde belirlenen altı tema yarım yüzyıldan fazla bir süredir ABD politikasının temelini oluşturmaya devam etmektedir. İkinci boyut çevre ve güvenlik arasındaki paradokstur çünkü ABD'nin Arktik politikasında özellikle çevrenin korunması, kalkınma ve güvenlik arasında doğal bir gerilim vardır. Üçüncü boyut iklim değişikliği ile ilgilidir ve bu durum jeopolitik gelişmelerin temel belirleyicisi konumundadır. Özellikle 2009 yılında Kuzey Kutbu'nun çevresinin hızla değiştiği - bir zamanlar erişilemez olanın artık erişilebilir olduğu - açıkça ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak bir Arktik ülkesi olan ABD'nin, jeopolitik minvalde bölgede gücünü ve yaptığı yatırımları artırması ve çevre-güvenlik ikileminin Rusya ve Çin gibi ülkelerin siyasi/askeri manevralarına göre şekillenmesi sürpriz olmayacaktır. Ayrıca İkinci Trump yönetimi ile birlikte ABD-Çin stratejik rekabetinin daha da yükselmesi ve Arktik politikasının bu şekilde yeniden güncellenmesi beklenmektedir.

Kaynakça

Arctic Council. (1996). Ottawa Declaration. Erişim adresi: <https://oaarchive.arctic-council.org/items/fb29e6d2-d60c-43ca-8e46-fa7a505033e0> (Erişim tarihi: 04.09.2024).

Arctic Council. (2013). Agreement on Cooperation on Marine Oil Pollution Preparedness and Response in the Arctic. Erişim adresi: <https://oaarchive.arctic-council.org/> (Erişim tarihi: 15.09.2024).

Bekkevold, I. ve Hilde, P.S. (2024). The New U.S. Arctic Strategy Is Wrong to Focus on China. Foreign Policy. Erişim adresi: <https://foreignpolicy.com/2024/11/11/us-arctic-strategy-china-russia-alaska-geopolitics/#fn:2> (Erişim tarihi: 12.11.2024).

Clifford, R. (2016). What is Obama's Arctic Legacy?. The Polar Connection. Erişim adresi: <https://polarconnection.org/obama-arctic-legacy/> (Erişim tarihi: 13.09.2024).

Congress.gov. (1984). Arctic Research and Policy Act of 1984. Erişim adresi: <https://www.congress.gov/bill/98th-congress/senate-bill/373> (Erişim tarihi: 03.09.2024).

Declaration on the Protection of Arctic Environment. (1991). Arctic Environmental Protection Strategy. Erişim adresi: https://library.arcticportal.org/1542/1/artic_environment.pdf (Erişim tarihi: 04.09.2024).

Department of Defence. (2011). Report to Congress on Arctic Operations and the Northwest Passage. Erişim adresi: https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/Tab_A_Arctic_Report_Public.pdf (Erişim tarihi: 14.09.2024).

Department of the Navy. (2021). A Strategic Blueprint for the Arctic. Erişim adresi: <https://www.navy.mil/Press-Office/Press-Releases/display-pressreleases/Article/2463000/department-of-the-navy-releases-strategic-blueprint-for-a-blue-arctic/> (Erişim tarihi: 17.09.2024).

Lacdan, J. (2022). Army Re-Activates Historic Airborne Unit, Reaffirms Commitment to Arctic Strategy. Erişim adresi: https://www.army.mil/article/257356/army_re_activates_historic_airborne_unit_reaffirms_commitment_to_arctic_strategy (Erişim tarihi: 18.09.2024).

McKenzie, J. M. ve Krenicki, L. (2022). "Arctic Nation: Climate Change Changes Policy". (Ed.). K. M. Quinney ve A. L. Sayward. İçinde Understanding and Teaching Contemporary US History since Reagan (ss. 239-264). Madison: The University of Wisconsin Press.

McKenzie, J. M. (2023). US Arctic Policy since Nixon: Continuity and Incremental Change. Journal of Arctic and Climate Security Studies. 1(1), 41-59.

National Security Council. (1971). National Security Decision Memorandum 144. Erişim adresi: https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/virtuallibrary/documents/nsdm/nsdm_144.pdf (Erişim tarihi: 03.09.2024).

National Security Presidential Directives. (2009). National Security Presidential Directive and Homeland Security Presidential Directive. Erişim adresi: <https://irp.fas.org/offdocs/nspd/nspd-66.htm> (Erişim tarihi: 04.09.2024).

Neuman, S. (2019). "No Joke: Trump Really Does Want To Buy Greenland". NPR.org. Erişim adresi: <https://www.npr.org/2019/08/19/752274659/no-joke-trump-really-does-want-to-buy-greenland> (Erişim tarihi: 17.09.2024).

Østhagen, A. (2019). What the new US Coast Guard Strategy tells us about the Arctic anno 2019. The Arctic Institute. Erişim adresi: <https://www.thearcticinstitute.org/new-us-coast-guard-strategy-arctic-anno-2019/> (17.09.2024).

Shankman, S. (2017). "Leaked Draft Shows How U.S. Weakened Climate Change Wording in the Arctic Declaration". Inside Climate News. Erişim adresi: <https://insideclimatenews.org/news/19052017/arctic-council-climate-change-rex-tillerson-donald-trump/> (Erişim tarihi: 16.09.2024).

The Polar Connection. (2016). United States Coast Guard Arctic Strategy (May 2013). Erişim adresi: <https://polarconnection.org/united-states-coast-guard-arctic-strategy-may-2013/> (Erişim tarihi: 15.09.2024).

The White House. (2010). National Security Strategy. Erişim adresi: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf (Erişim tarihi: 14.09.2024).

The White House. (2015). President Obama's Trip to Alaska. Erişim adresi: <https://obamawhitehouse.archives.gov/2015-alaska-trip> (Erişim tarihi: 16.09.2024).

The White House. (2022). National Strategy for the Arctic Region. Erişim adresi: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf> (Erişim tarihi: 18.09.2024).

Trump, D. (2020). Memorandum on Safeguarding U.S. National Interests in the Arctic and Antarctic Regions. Erişim adresi: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/presidential-actions/memorandum-safeguarding-u-s-national-interests-arctic-antarctic-regions/> (Erişim tarihi: 17.09.2024).

US Coast Guard. (2019). Arctic Strategic Outlook. Erişim adresi: https://www.uscg.mil/Portals/0/Images/arctic/Arctic_Strategy_Book_APR_2019.pdf (Erişim tarihi: 16.09.2024).

World Expeditions. (2024). Where is the Arctic Circle Located?. Erişim adresi: <https://world.expeditions.com/travel-guide/arctic-travel-guide/how-to-get-to-the-arctic-circle> (Erişim tarihi: 13.09.2024).

NATO'NUN ARKTİK POLİTİKASI

Oktay BİNGÖL*

Giriş

NATO, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1949'da on iki üyesinin imzaladığı Antlaşmayla kurulmuştur. On iki kurucu üyenin beşi; Amerika Birleşik Devletleri, Danimarka İzlanda, Kanada ve Norveç Arktik ülkesiydi. Dolayısıyla NATO kuruluşundan itibaren Arktik'i etki ve sorumluluk alanında görmüştür. NATO kurulmadan önce, II. Dünya Savaşı'nın ardından kuzey ülkeleri, Arktik'te bilimsel ve askeri üsler kurmaya başlamıştır (Massa & Bolotova, 2017: 275). Bölge, sonraki on yıllarda ABD, NATO ve Sovyetlerin hamleleriyle Soğuk Savaş'ın en fazla askerleşen alanlarından biri haline gelmiştir (Heidt & Lackenbauer, 2022: 11). Soğuk Savaş süresince önemini koruyan ancak karşılıklı caydırma adımları ile stratejik dengenin korunduğu Arktik çatışmaya da sahne olmamıştır. Soğuk Savaş sonrası ise Arktik'teki jeopolitik mücadele geri planda kalırken ülkeler arasında iş birliği öne çıkmış ve NATO'nun bölgeye ilgisi nispeten azalmıştır.

2000'lerin başından itibaren Rusya'nın yakın çevresine sahip çıkması ve ABD'nin küresel gücünün görece azalması ile jeopolitik mücadele ivme kazanmıştır. Bölgeler bazında farklı düzeylerde yaşanan jeopolitik gerilimler 2010 yılına yaklaşırken Arktik'te de hissedilmeye başlanmıştır. Bu tür bir ortamın gelişmesinde iklim değişikliği nedeniyle Arktik bölgesinde buzulların erimesinin yarattığı doğal kaynakların kullanımı ve ekonomik değeri yüksek ulaştırma koridorlarının açılması fırsatları etkili olmuştur. Rusya'nın 2014'ten itibaren Ukrayna'ya yönelik politikası, Kırım'ın ilhakı ve 2022'de Ukrayna'nın tamamına yönelik işgal operasyonu jeopolitik mücadeleyi ve Arktik'in önemini artırmıştır. 2023 ve 2024'te Finlandiya ve İsveç'in NATO üyeliklerine kabulü ise Arktik'in sekiz ülkesinin yedisini kapsayan NATO'yu doğal olarak Arktik'in önde gelen aktörü yaparak politikasını gözden geçirmeye yönlendirmiştir. Bu noktadan hareketle bu makalede NATO'nun yeni şekillenen Arktik politikası tarihsel süreç içinde gelişimi ve günümüzdeki unsurlarıyla ele alınmaktadır.

Soğuk Savaş'ta Arktik ve NATO

Bu bölüme başlarken Rusya'nın Arktik'teki kapsamlı faaliyetlerinin birkaç yüz yıl öncesine dayandığını belirtmek gerekir. Bu uzun süreç içinde ardışık Rus hükümetleri Arktik'te yerleşimi, doğal kaynak çıkarılmasını ve ticareti desteklemiş ve teşvik etmiştir (Rumer vd., 2021: 1). Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla Vladimir Lenin ve Joseph Stalin tarafından yönetilen Sovyet sanayileşme politikaları, Sovyet kuzeyini dünyadaki en fazla askerleşmiş, sanayileşmiş, kentleşmiş ve nüfus yoğunluğu en yüksek Arktik bölgesi haline getirmiştir. Sovyet Arktik'i'nin kuzeybatısındaki Kola Yarımadası 1950'lerin başında Sovyet ordusunun stratejik üslerinden biri olmuş ve Sovyet nükleer cephaneliğine ev sahipliği yapmıştır (Bruno & Kalemeneva, 2023).

İskandinav Yarımadası Soğuk Savaş boyunca önem taşımıştır. En erken yıllardan itibaren, Amerikan stratejik bombardıman filosunun İskandinavya'nın kuzey kısımları üzerinden Sovyetler Birliği'nin merkez bölgelerine doğru geçiş rotası planlanmıştır. Buna paralel olarak, Anglo-Amerikan uçak gemisi filoları Norveç Denizi'nde kuvvet projeksiyonu için varlık göstermiştir (Berdal, 1997; Tamnes, 1991).

* Prof. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler (İng.), E-posta oktaybingol@arel.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4794-5656

Kuruluşunu takip eden yıllarda NATO stratejisinde, Arktik belirgin ve bağımsız bir konuma sahip değildi. NATO daha fazla 'kuzey kanat' ile ilgilenmekteydi. Bu ilgi nedeniyle 1951'de Oslo'da kurulan Kuzey Komutanlığı-AFNORTH, NATO'nun kuzey kanadının savunmasından sorumluydu. Bununla birlikte NATO'nun genel yapısı içinde öncelikli bölge Merkez olmuştur. Merkez stratejik değerde, Kanatlar ise taktik değerde görülmüştür (Dyndal, 2011: 563).

NATO 1949'da merkezi sınırları boyunca kolayca erişilebilen büyük konvansiyonel kuvvetlerin sürdürülmesine dayanan stratejik bir konseptle kurulmuştur. NATO bunu başarmak amacıyla 1952'de Lizbon'da, Merkez cephedeki güçlü Sovyet konvansiyonel pozisyonuna karşı koymak için yaklaşık 100 tümen kurmayı kararlaştırmıştır. Bu yaklaşımda kanatların rolü taktiksel düzeyde kalmıştır. Ancak NATO Sovyetlere karşı bu kadar kuvveti hazırlayamamış ve konvansiyonel kuvvet dengesini kuramamıştır. Bu nedenle nükleer silahlara dayalı "kitlesel karşılık" (massive retaliation) stratejisini benimsemiştir.

1960-1962 arasında yaşanan Berlin ve Küba Füze krizleri sonrası nükleer silahların aşamalı kullanımını kabul görmeye başlamış ve NATO 1967'de resmi olarak MC 14/3 adlı doküman ile "esnek mukabele" (flexible response) stratejisini benimsemiştir. Bu strateji zamanla deniz gücünün ve NATO'nun kuzey ve güney kanatlarının önemini artırmış, NATO deniz hâkimiyetine önem verdikçe Sovyetlerin deniz gücünden tehdit algısı da büyümeye başlamıştır. Örneğin stratejik denizaltılar 1960'lardan itibaren denizlerde olmasına karşın, NATO Sovyet denizaltılarını ilk kez 1967'de NATO'nun yıllık istihbarat çalışmalarında tehdit olarak kabul etmiştir (MC 0161/67-Final). Bu yıllarda NATO'nun ABD'deki stratejik komutanlığı SACLANT (Supreme Allied Command Atlantic), planladığı öncelikli durumların bir listesini yapmış ve 1968'e kadar en önemli öncelik; Kuzey Norveç'teki AFNORTH'a (Allied Forces Northern Europe) destek olarak belirlenmiştir (Dyndal, 2011: 572).

SACLANT'ın girişimleri ile Sovyet deniz gücünün dengelenmesi ve Arktik'te çevrelenmesi amacıyla ticaret ve balıkçı filolarının yanı sıra deniz kuvvetlerinin de güçlendirilmesini içeren kapsamlı bir deniz strateji şekillenmeye başlamıştır. Müteakiben SACLANT'ın hazırladığı NATO "Daimî Atlantik Deniz Kuvvetleri'nin (STANAVFORLANT) Aktivasyonu ve Operasyonu Konsepti" onaylanmıştır (MCM-0076-1969 - The Standing Naval Force Atlantic). Kuvvet ise Hollanda, Norveç, İngiltere ve ABD'ye ait gemilerle İngiltere'nin Portland kentinde hazır hale getirilmiştir. Bu yıllarda NATO aynı zamanda deniz alanlarının keşif ve gözetlenmesi için yeteneklerini artırırken kuzey ve güney kanatların takviye edilmesi için hazır takviye kuvvetleri oluşturulması ve kullanılmasına odaklanmıştır. Bu kapsamda kabul edilen "Kanatların Dış Takviyeleri" konseptine; Müttefik Mobil Kuvvet (Mobile Force-AMF), Daimî Deniz Kuvvetleri (Standing Naval Forces), Süratli Reaksiyon Mobil Kuvvet (QRMF) ve Hava Acil Durum Kuvveti dâhil edilmiştir. Bu dört unsur daha sonra Acil Reaksiyon Kuvveti (AMF ve Daimî Deniz Kuvvetleri) ve Takviye Kuvveti (QRMF ve Deniz Acil Durum Kuvveti) iki kuvvet grubuna ayrılmıştır (Dyndal, 2011: 575).

1970'lerin sonlarından Soğuk Savaş'ın sonuna kadar, Arktik NATO askeri bakış açısında merkezi bir konum oluşturmuştur. Kapsamlı hazırlıklar yapılmış, Kuzey Norveç'te sağlam bir altyapı geliştirilmiş ve büyük ölçekli tatbikatlar gerçekleştirilmiştir. 1980'lerde, Barents Denizi, Kola Yarımadası, Norveç Denizi ve Kuzey Norveç, NATO stratejisi ve operasyonlarında merkezi bir yere sahip olmuştur. Düzenli olarak, bölgede büyük ölçekli kara, hava ve deniz kuvvetleri tatbikat yapmıştır. NATO, Kuzey Norveç'te çeşitli tesisler hazırlamış ve büyük miktarda ekipman stoklamıştır. Soğuk Savaş'ın sonuna yaklaşırken NATO'da "stratejik kuzey" algısı yaygınlaşmıştır (Dyndal, 2011: 555-558).

Soğuk Savaş Sonrası Arktik ve NATO

Soğuk Savaş'ın sonuna yaklaşırken Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un 1987'deki Murmansk Konuşması ve sonrasında 1991'de SSCB'nin dağılması, Arktik ilişkilerinde yirmi yıllık bir istikrar ve iş birliğini ifade eden "Arktik istisnacılığı (Arctic exceptionalism)"* olarak adlandırılan dönemi başlatmıştır (Kristian, 2008). Arktik'te iş birliğinin kurumsallaşmış yapısı olarak tasarlanan Arktik Konseyi 1996'da kurulmuş (Bykova, 2024) ve beş NATO ülkesi-ABD, Danimarka, İzlanda, Kanada ve Norveç- kurucu üye olarak yer almıştır. Dolayısıyla NATO Soğuk Savaş sonrası da Arktik'e ilgisini kaybetmemiştir.

NATO çevrelerinin yaklaşımına göre Arktik 2006'ya kadar jeopolitik rekabetin uzağında kalmakla birlikte 2006'dan itibaren bölgenin sorunları gündeme gelmeye başlamıştır. NATO'ya göre Rusya'nın 2006'da ülkesinin kuzey bölgelerindeki yatırımları ve girişimleri artırmaya başlamıştır. Bu yıllarda Rusya'nın faaliyetlerine karşı ilk tepki bölgede NATO'nun daha aktif olmasını ve resmi bir Arktik politikasının geliştirilmesini talep eden Norveç'ten gelmiştir (Østhagen, vd., 2018: 164). Kanada ise NATO'nun Arktik konularına dâhil olmasına olumlu yaklaşmamıştır (Bykova, 2024).

2007 yılına gelindiğinde, bölgede bir seri bilimsel araştırmalar yapan Rusya'nın, bayrağını Kuzey Kutbu'nun altındaki deniz tabanına dikmesi yeni bir aşamayı başlatmıştır (BBC News, 2007). NATO içinde Arktik'e müdahil olunmasını destekleyen görüşler güçlenmiş ve bölgede rekabetin şiddeti artmaya başlamıştır. Bu arada Rusya, Arktik'te kendi bölgesinde doğal kaynakları kullanabilmek için projeler uygulamaya başlamıştır (Blakkisrud, 2020). İklim değişikliği ve küresel ısınmanın Arktik'teki etkilerinin en önemlilerinden biri, geri çekilen deniz buzlarının Avrupa ile Asya arasındaki nakliye sürelerini önemli ölçüde azaltabilecek bir deniz koridoru olan Rusya'nın Kuzey Denizi Rotası'na (NSR) erişimi kolaylaştırmasıdır (Bouffard, 2024). Ayrıca, Rusya'nın yeni açılan deniz ulaşım koridorunun ve artan doğal kaynaklarının güvenliğini sağlamak için Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kapatılan eski Sovyet askeri üslerini yeniden açmaya başlaması NATO tarafından askerileşme olarak değerlendirilmiş ve karşılık verme arayışları başlamıştır.

NATO'nun 2010 yılı stratejik konsept çalışmaları sürecinde ve sonrasında Rusya-Ukrayna gerginliği nedeniyle NATO'nun uygulaması gereken strateji konusunda tartışmalar yaşanmış ancak uzlaşmadan ziyade farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda dile getirilen NATO içinde özel olarak Arktik'le ilgilenmesi gereken bir komutanlık kurma ve karargâh oluşturma fikri bölgeselleşmeye yol açacağı ve NATO'nun temel ilkelerini zayıflatacağı gerekçesiyle yeterli desteği alamamıştır (NATO, 2009; Prenger, 2020). Yapılan tartışmalarda Arktik'te daha fazla NATO varlığının bulundurulması konusunda üyeler arasında fikir ayrılığı belirginleşmiştir. Örneğin Kanada, NATO'nun varlığını ve etkisini artırmasının kendi egemenlik haklarına zarar vereceğini düşünmüştür. Bir kısım ülkeler tarafından, Arktik'in NATO'nun öncelikli bölgesi olmadığı ve NATO kaynaklarını kendilerini ilgilendirmeyen bölgeye yönltilmesinin gerekçesinin bulunmadığı, bölgede NATO'nun müdahil olmasının Rusya'yı tahrik edeceği, bunlarla birlikte NATO'nun Arktik'te durumsal farkındalığı askeri varlık konuşlandırmadan sürdürmesi gerektiği dile getirilmiştir (Bykova, 2024; Connolly, 2017).

NATO Arktik politikası 2014'de Rusya'nın Ukrayna'nın bir kısım topraklarını işgali ve Kırım'ı ilhakı ve sonrası gelişmelerle şekillenmeye başlamıştır. Rusya ile Ukrayna arasındaki krizin derinleştiği ve ABD/Batı ile Rusya ilişkilerinin gerginleşmeye başladığı bir dönemde, 4-5 Eylül 2014 tarihlerinde, Galler'de NATO üye ülkelerinin devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla icra edilen zirvede NATO'nun gündemindeki önemli konular tartışılmış ve kararlar alınmıştır.

* Arktik istisnacılığı, Arktik'i dünyadaki jeopolitik gerilimlerin dışında tutan, bölgeye gerilimlere karşı bağımsızlık kazandıran bir dizi yazılı olmayan kural, değer ve kabule dayalı normatif kavramdır. Kavrama göre Arktik devletleri, paydaşları ve vatandaşları Arktik sınırları içinde çatışmadan kaçınıp diyalog ve işbirliğini esas alırlar. Bkz: Lisa Murkowski, (t.y.). Arctic Exceptionalism, American Foreign Service Association, <https://afsa.org/arctic-exceptionalism>

Alınan kararların en önemlisi NATO Hazırlık Eylem Planı'nın (NATO Readiness Action Plan-NRAP) kabul edilmesidir (NATO Readiness Action Plan, 2014). Doğu Avrupa ve Baltık bölgesinde NATO varlık ve faaliyetlerinin artırılmasını kapsayan kararlar takip edilen yıllarda aşamalı olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 2004 yılından beri NATO ülkelerinden tahsis edilen uçaklarla yürütülen Baltık Ülkeleri Hava Polisliği görevi takviye edilerek devam ettirilmiştir (Bingöl, 2015: 5). NATO, komuta ve kuvvet yapısına Doğu Avrupa ülkelerini takviye edecek yeni unsurlar eklerken; ABD, Rusya'yı Ukrayna'ya yönelik müteakip adımlarından caydırmak, diğer Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerine Rusya'ya karşı güvence vermek ve Avrupalı müttefiklerini cesaretlendirmek için Haziran 2014'ten itibaren Atlantik Kararlılığı (Operation Atlantic Resolve) isimli bir harekât başlatmıştır. Eş zamanlı olarak NATO, Baltık'taki varlığını, Estonya, Letonya ve Litvanya'daki çokuluslu muharebe gruplarıyla güçlendirmiştir.*

Rusya'nın Kırım'ı ilhakı NATO'nun kuzey ülkelerinin tutumlarında değişikliğe yol açmıştır. Kanada NATO içinde nispeten ılımlı politika izlerken Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırganlığına, Arktik dâhil olmak üzere bütün bölgelerde güçlendirilmiş caydırıcılıkla tepki gösterilmesi gerektiğini açıklamıştır (Perry, 2019). Norveç ve Danimarka ise Arktik stratejilerini gözden geçirmeye yönelmişlerdir. O yıllarda NATO üyesi olmayan İsveç ve Finlandiya da NATO ülkelerine benzer yaklaşımları benimsemiştir (Brekke, 2022). NATO ülkelerin artan endişelerinin de etkisiyle NATO komuta yapısına 2019 yılında dâhil edilen Müsterek Kuvvet Komutanlığı (JFC)-Norfolk'un sorumluluk sahasında Arktik yer almıştır (JFC Norfolk -About Us).

Rusya'nın 2022 Ukrayna İşgaliyle Birlikte NATO'nun Arktik Politikası

2022'de başlayan Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, NATO'nun Arktik'teki üye ülke limanlarını savaş gemileri ve denizaltıları ile ziyaretleri, ortak eğitimler ve tatbikatlar gibi faaliyetleri artırmıştır. Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle birlikte Kanada ve Norveç NATO içinde Rusya'ya karşı aktif bir Arktik politikasının öncülüğünü yapmaya başlamıştır. Kanada, NATO tatbikatlarına ev sahipliği yapmaya istekli olmuş ve NATO ile bilgi paylaşımını destekleyip Arktik'te durumsal farkındalığı güçlendirmeye katkı sağlamıştır. Bu dönemde NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg'in Ağustos 2022'de yaptığı ziyaret (Brewster, 2022), Kanada-NATO ilişkileri açısından anlam taşımıştır. Gezi sırasında Stoltenberg, Başbakan Justin Trudeau ile birlikte Kanada Arktik bölgelerini ziyaret ederek NATO'nun Arktik'te varlığını artırması gerektiğini teyit etmiştir.

NATO'nun 2022 Haziran ayında Madrid'de yapılan zirvesinde Stratejik Konsepti 2022 kabul edilmiştir (TRT World, 2022). Bu konseptte Arktik'teki stratejik ortamın değişimine vurgu yapılmakta, Rusya'nın Arktik'te NATO takviyelerini ve Kuzey Atlantik boyunca seyrüsefer serbestisini engelleme ve aksatma kabiliyeti İttifak için stratejik bir meydan okuma olarak değerlendirilmektedir. Rusya'nın diğer bölgelerle birlikte Baltık ve Arktik'te askeri yapılanması NATO'nun güvenliğine ve çıkarlarına tehdit olarak kabul edilmektedir (NATO 2022 Strategic Concept). Arktik'in Stratejik Konseptin Kolektif Savunma bölümünde yer alması, NATO'nun tehdit algısının ciddiyetine ve alacağı tedbirlerin kapsamına işaret etmektedir.

NATO resmi dokümanında Arktik'e yapılan vurguda Rusya'dan kaynaklanan tehdit algısı önemli yer tutmaktadır. Bu algıda, Arktik'in Rusya'nın ekonomik gelişimi ve ulusal çıkarları için merkezi olmaya devam etmesi ve Rusya'nın ikinci vuruş nükleer kapasitesinin temel varlıklarının Kola Yarımadası'nda bulunması nedeniyle Rus devletinin güvenlik hesaplamaları için varoluşsal olarak önemde görülmesi rol oynamaktadır (Conley & Arts, 2023: 3).

* Bu muharebe grupları çokulusludur ve tam birlik olarak muharebeye hazırdır, bu da transatlantik bağın gücünü göstermektedir. Varlıkları, bir Müttefike yapılan bir saldırının tüm İttifak'a yapılmış bir saldırı olarak değerlendirileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Örnek olarak Litvanya'daki Muharebe Grubu 1887 askerden oluşur. Grubun içinde mekanize piyade, tank, topçu, istihkâm, hava savunma, muhabere ve lojistik birlikler yer almaktadır. Bkz: (NATO Factsheet, 2022)

Diğer taraftan Rusya'nın içinde bulunduğu dış ve iç siyasi koşulların ve ortaya çıkan başarısızlıkların Rus karar vericilerin askeri gücü dışarıda göstermeye çalışırken risk toleransını daha da artılabileceği NATO'da kabul görmektedir. Ayrıca, Rusya, teknolojik ve konvansiyonel gücündeki azalma nedeniyle hibrit savaş taktiklerine daha da fazla başvurdukça Arktik'te Norveç, Finlandiya ve İsveç'in de hedef ülkeler arasında girdiği düşünülmektedir.

2023'de Finlandiya, 2024'te İsveç'in NATO üyesi olmasıyla Arktik'in Rusya hariç tüm ülkeleri NATO üyesidir. Bu itibarla NATO'nun sorumluluk sahası genişlemiş, imkân ve kabiliyetleri artmış ve yeni sorumluluklar üslenmiştir. Finlandiya ve İsveç'in üyeliklerine giden süreçte Avrupa Arktik bölgesinde iş birliğini yönelik girişimler artmaya başlamıştır. İskandinav ülkeleri Norveç, Danimarka, İsveç ve Finlandiya arasındaki iletişimi ve savunmayı iyileştirmek için ortak bir İskandinav hava kuvvetleri kurma çabaları başlamıştır (Reuters, 2023). Bu çabalarla paralel olarak İzlanda'da NATO ve ABD askeri varlığı artmıştır. Eylül 2023'e gelindiğinde NATO'nun savunma bakanlarının Oslo'daki toplantısında Arktik önemli gündem maddesi olarak yer bulmuş, NATO'nun Arktik'teki caydırıcılığının artırılması kararlaştırılmıştır (NATO Joint Press Conference 2023). Toplantıda 2024'te Nordic (İskandinav ülkeleri) hava savunmasının test edileceği Nordic Response tatbikatı da tartışılmıştır. Nordic Response, 2024 Mart ayında Norveç Arktik bölgesinde 13 ülkeden 20.000 askerle gerçekleştirilmiş ve NATO'nun Kuzey Avrupa'yı savunmaya yönelik bölgesel planlarının uygulanmasında kritik bir adım olarak değerlendirilmiştir (Nordic Response, 2024).

Vilnius'ta 11 Temmuz 2024'te yapılan NATO zirvesinde ise NATO'nun Finlandiya ve İsveç üyelikleri ile genişlemesi bağlamında ve Arktik kapasitesinin güçlendirilmesi kapsamında kararlar alınmıştır (Vilnius Summit Communiqué, 2023). Zirvede, "Avrupa-Atlantik Alanının Caydırıcılığı ve Savunması" konsepti kapsamında İttifak'ın bölgesel planlarında revizyon yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca biri JFC Norfolk (NATO Müşterek Kuvvet Komutanlığı-Norfolk/ABD) liderliğindeki Arktik ve Atlantik'i kapsayan üç bölgesel plan onaylanmıştır (Conley & Arts, 2023: 3).

NATO Arktik'teki konumunu güçlendirmeye, Avrupa ve Kuzey Amerika Arktik'i için çok katmanlı ulusal ve müttefik komuta yapısını düzenlemeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Finlandiya ve İsveç'in NATO komuta ve kuvvet yapısına entegrasyonu önemli bir adım olacaktır. Finlandiya, NATO Müşterek Kuvvet Komutanlığı (JFC) Brunssum-Hollanda aracılığıyla entegre edilirken Norveç ve İngiltere JFC Norfolk vasıtasıyla iş birliğine devam etmiştir.

NATO'da uluslararası ve bölgesel stratejik ortamda değişim nedeniyle yeni komuta yapısı çalışmaları devam etmektedir (Hooker, 2024: 3-5). Arktik ve Baltık bölgesinden sorumlu tek bir Müşterek Komutanlık seçeneği üzerinde çalışılmaktadır. Bu kapsamda NATO kuvvet yapısında bölgesel olarak görev alacak beş Müşterek Kuvvet Komutanlığı (JFC) bulunması planlanmaktadır. Mevcut yapıda ABD'deki JFC Norfolk'un, Kuzey Atlantik'ten Grönland-İzlanda-İngiltere sınırına kadar uzanan sorumluluk alanıyla "JFC West" olarak yeniden adlandırılması düşünülmektedir. Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya katılımıyla yeni bir "JFC North-Kuzey" kurulması kabul görmüştür.

Sorumluluk alanı içinde NATO kuzey alanları, Barents, Grönland ve Baltık denizlerinin yanı sıra NATO üyeleri İsveç, Finlandiya, Norveç, Danimarka ve İzlanda'nın hava sahası ve kara bölgelerinin yer alması olasıdır. Halen Hollanda'da JFC Brunssum'un, Almanya-Polonya sınırına yakın Szczecin'de bulunan bir "JFC East-Doğu" ile değiştirilmesi tartışılmaktadır. JFC Doğu'nun sorumluluk alanının Baltık Devletleri, Polonya, Slovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'ı kapsamaması tasarlanmaktadır. Mevcut yapıda İtalya'daki JFC Napoli'nin, "JFC South-Güney" olarak yeniden adlandırılması ve sorumluluk alanının İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan ve Türkiye'nin yanı sıra Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Hırvatistan, Karadağ ve Slovenya gibi NATO'nun Balkan müttefiklerini kapsamaması gündemdedir.

NATO, 2014'te Ukrayna'daki Rus saldırganlığına yanıt olarak, 2018'de Almanya'nın Ulm kentinde Müşterek Destek ve Takviye Komutanlığı'nı (JSEC) kurmuştur. Yeni çalışmada JSEC'nin adının "JFC Center-Merkez" olarak değiştirilmesi düşünülmektedir (Görsel-1).

Görsel 1. Planlanan Yeni NATO Komuta Yapısı
(Kaynak: Hooker, 2024)

NATO'nun Arktik faaliyetlerinde önemli işlev Deniz Komutanlığına (MARCOM) düşmektedir. İngiltere Northwood'da konuşlu MARCOM, tüm NATO deniz kuvvetlerinin komutanlığı olarak hizmet vermektedir (MARCOM Mission). MARCOM bünyesinde, Daimî NATO Deniz Grupları 1 ve 2 ile NATO Mayın Karşı Tedbir Grupları 1 ve 2 yer almaktadır (SNMG1-2). ABD 6. Filosu etrafında kurulan NATO Deniz Saldırı ve Destek Kuvvetleri (STRIKEFORNATO), doğrudan NATO Avrupa Komutanı SACEUR'e rapor vermekte olup, merkezi Portekiz'in Oeiras kentindedir. MARCOM, NATO ve ticaret gemileri ağlarını birbirine bağlayan NATO Nakliye Merkezi'ne (NSC) de ev sahipliği yapmaktadır. Önümüzdeki süreçte MARCOM'un, ABD deniz kuvvetleri ile yakın koordinasyon içinde Kuzey Atlantik ve Norveç Denizi'ndeki Rus Kuzey Filosuna karşı deniz faaliyetleri yürütmesi ve JFC West-Batı ile yakın etkileşimde olması beklenmektedir.

NATO'nun 2022 Stratejik Konsepti'nin kabulü ile Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrası gelişmeler, NATO'nun yeni komuta yapısı ve bölgesel planlarını gözden geçirme sürecini hızlandırmıştır. NATO'nun Arktik'teki operasyonlarını destekleyecek bölgesel bir savunma planı, Birleşik Krallık, Baltık Devletleri, Polonya ve Almanya'nın yeteneklerinin müşterek kullanıma olanak verecektir. Bunun ötesinde, Arktik 7 (Rusya hariç Arktik müttefikleri), Birleşik Krallık ve Baltık devletlerinin ortak caydırma ve savunma yeteneklerini geliştirmeye devam etmeleri beklenmektedir. ABD'nin 2017'de başlattığı Avrupa Caydırma Girişimi'nden (European Deterrence Initiative-EDI)* modellenen bir Arktik Güvenlik Girişiminin (Arctic Security Initiative-ASI), kamu-özel sektör iş birliği ve AR-GE süreçlerini teşvik etmek için bir yol sağlayabileceği değerlendirilmektedir (Conley & Arts, 2023: 3).

* Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhak etmesinden yaklaşık üç ay sonra, Haziran 2014'te ABD tarafından Avrupa Güvence Girişimi ismiyle başlatılan program 2017'de Avrupa Caydırma Girişimi (EDI) olarak isimlendirildi. Program, Rusya'yı Avrupada caydırmak için hazırlanmıştı ve temel olarak Avrupada ABD askeri varlığının artırılması ve Avrupa ülkelerinin savunma kapasitelerinin güçlendirilmesini kapsıyordu. Bkz: (Laçiçi, 2018)

Buna paralel olarak, ABD ve Kanada'nın; Kuzey Amerika Havacılık ve Uzay Savunma Komutanlığı NORAD'ın yeteneklerini geliştirecek, insansız hava araçları, hipersonik füzeler, uçaklar ve denizaltılara karşı savunma mimarisindeki boşlukları kapatacak çalışmalara devam edeceği kıymetlendirilmektedir. NATO'ya üstünlük sağlaması amaçlanan tür çalışmalara karşı Rusya'nın karşı hamlelerinin ise Arktik'te askerileşmeyi artırabileceği ve gerginliği tırmandırabileceği dikkate alınmalıdır.

NATO'nun stratejik düzeyde politika ve konsept geliştirme çalışmalarıyla birlikte operatif düzeyde Arktik doktrini geliştirmeye ihtiyacı olduğu yönünde de bir tartışma yürütülmektedir. Bu görüşte olanlar NATO'nun Soğuk Savaş'ın sonlanmasıyla birlikte Arktik'te yapılacak kara, deniz ve hava harekâtına yönelik deneyimi ve bilgi birikimini kaybettiği, 2018'den itibaren yapılan tatbikatların ise Arktik doktrini geliştirilmesi ihtiyacını gösterdiği ifade edilmektedir (Ydstebø, 2024). Önümüzdeki süreçte, hava ve arazi koşulları itibarıyla NATO'nun genel sorumluluk sahasından farklılaşan Arktik'te faaliyet gösterecek NATO kuvvetleri arasında birlikte çalışabilirliği kolaylaştıracak ve operasyonel çerçeve sağlayacak NATO Arktik Harekât Doktrini hazırlanması beklenmektedir.

Sonuç

Soğuk Savaş süresince dönemler itibarıyla NATO açısından stratejik öncelik taşıyan Arktik'in jeopolitik değeri Soğuk Savaş'ın bitmesiyle azalmıştır. 2000'lerin başlarından itibaren Rusya'nın yakın çevresine (Post-Sovyet alanı) sahiplenmesi arttıkça iklim değişikliğinin de etkisi ve sonuçlarıyla birlikte Arktik, yeniden jeopolitik mücadele sahnesine dönmeye başlamıştır. 2024 yılı itibarıyla sekiz Arktik devletinin yedisinin NATO üyesi olması da İttifak'ın kapsamlı bir Arktik politikasına sahip olmasını dikte etmektedir.

Önümüzdeki süreçte NATO komuta ve kuvvet yapısında düzenlemeler yapılarak Arktik'in Baltık ve Doğu Avrupa bölgeleriyle birlikte öncelik alacağı, NATO politikasının başta ABD olmak üzere NATO'nun Arktik üye ülkelerinin politikalarıyla uyumlaştırılmaya çalışılacağı; ayrıca NATO'nun bölgede, tatbikatlar ve eğitimler dâhil, faaliyetlerini artıracığı ve kapsamlı bir Arktik Harekât Doktrini geliştireceği beklenmektedir.

Kaynakça

BBC News (2007). Russia plants flag under N Pole. Erişim adresi: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6927395.stm> (Erişim tarihi: 29.08.2024).

Berdal, M. (1997). *The United States, Norway and the Cold War, 1954–60*. London: Macmillan Press.

Bingöl, O. (2015). NATO ve ABD'nin Baltık ve Doğu Avrupa'da Askerî Girişimleri: Yeni Soğuk Savaş mı, Merkez Strateji Enstitüsü Rapor 008, Erişim adresi: https://www.academia.edu/11103951/NATO_ve_ABDnin_Balt%C4%B1k_ve_Do%C4%9Fu_Avrupada_Asker%C5%9Fimleri_Yeni_So%C4%9Fuk_Sava%C5%9F_m%C4%B1?hb-sb-sw=70714456

Blakkisrud, H. (2020). *Governing the Arctic: The Russian State Commission for Arctic Development and the Forging of a New Domestic Arctic Policy Agenda*. NUPI. Erişim adresi: <https://www.nupi.no/publikasjoner/cristin-pub/governing-the-arctic-the-russian-state-commission-for-arctic-development-and-the-forging-of-a-new-domestic-arctic-policy-agenda> (Erişim tarihi: 14.08.2024).

Bouffard, T. (2024). National Security Interests of Russia's Northern Sea Route: Additional Elements of Domestic and International Importance. L. Strauss & N. Wegge (Ed.). *İçinde Defending NATO's Northern Flank* (ss.67-83), New York: Routledge.

Brekke, K. (2022). NATO in the Arctic: Three Suggestions on NATO and Security in the Arctic, Civita, Erişim adresi: <https://civita.no/notat/nato-in-the-arctic-three-suggestions-on-nato-and-security-in-the-arctic/> (Erişim tarihi: 4.09.2024).

Brewster, M. (2022). NATO Chief Tours Arctic Defences as Canada Comes Under Pressure to Guard the Far North. CBC News, Erişim adresi: <https://www.cbc.ca/news/politics/stoltenberg-arctic-trudeau-russia-1.6561950> (Erişim tarihi: 5.09.2024).

Bruno, A. & Kalemeneva, E. (2023). *Creating the Soviet Arctic, 1917–1991*. A. Howkins & P. Roberts (Ed.), *İçinde The Cambridge History of the Polar Regions* (ss.462-486). Cambridge: Cambridge University Press.

Bykova, A. (2024). NATO has Always Been an Arctic Alliance-Part II, Arctic Institute, Erişim adresi: <https://www.thearcticinstitute.org/nato-arctic-alliance-part-ii/> (Erişim tarihi: 21.08.2024).

Conley, A. H. & Arts, S. (2023). NATO's Policy and Posture in the Arctic: Revisiting Allied Capabilities and Command Plans. GMF, Erişim adresi: <https://www.gmfus.org/news/natos-policy-and-posture-arctic-revisiting-allied-capabilities-and-command-plans> (Erişim tarihi: 5.09.2024).

Connolly, G. (2017). NATO and Security in the Arctic, NATO Parliamentary Assembly. Erişim adresi: <https://www.nato-pa.int/document/2017-nato-and-security-arctic-connolly-report-172-pctr-17-e-rev1-fin> (Erişim tarihi: 6.09.2024).

Dyndal, G. L. (2011). How the High North Became Central in NATO Strategy. *Journal of Strategic Studies*, 34(4), 557-585.

Heidt, D. & Lackenbauer P. W. (2022). *The Joint Arctic Weather Stations: Science and Sovereignty in the High Arctic, 1946-1972*. Calgary: University of Calgary Press.

Hooker, R. D. (2024). A New NATO Command Structure. Atlantic Council. Erişim adresi: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/a-new-nato-command-structure/> (Erişim tarihi: 19.08.2024).

JFC Norfolk -About Us-. Erişim adresi: <https://jfcnorfolk.nato.int/about-us> (Erişim tarihi: 21.08.2024).

Kristian. A. (2008). Mikhail Gorbachev, the Murmansk Initiative, and the Desecuritization of Interstate: Relations in the Arctic. *Cooperation and Conflict*, 43(3), 289–311.,

Laıci, T. (2018). European Deterrence Initiative: The Transatlantic Security Guarantee. European Parliamentary Research Service, Erişim adresi: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625117/EPRS_BRI\(2018\)625117_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625117/EPRS_BRI(2018)625117_EN.pdf) (Erişim tarihi: 11.08.2024).

MARCOM Mission, Erişim adresi: <https://mc.nato.int/about-marcom/mission> (Erişim tarihi: 27.08.2024).

Massa, I. & Bolotova, A. (2017). Opening the Circumpolar Arctic World. S. Laakkonen, R. Tucker & T. Vuorisalo (Eds.). *İçinde The Long Shadows: A Global Environmental History of the Second World War* (ss. 275-294), Corvallis: Oregon State University Press.

MC 0161/67-Final. Soviet Bloc Strength And Capabilities, Erişim adresi: <https://archives.nato.int/soviet-bloc-strength-and-capabilities-1972> (Erişim tarihi: 11.09.2024).

Murkowski, L. (t.y.). Arctic Exceptionalism. American Foreign Service Association, Erişim adresi: <https://afsa.org/arctic-exceptionalism> (Erişim tarihi: 7.08.2024).

NATO (2009). Speech by NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer on Security Prospects in the High North. Erişim adresi: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_50077.htm (Erişim tarihi: 24.08.2024).

NATO Factsheet (2022). NATO's Forward Presence. Erişim adresi: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/2206-factsheet_efp_en.pdf (Erişim tarihi: 21.08.2024).

NATO Joint press conference 2023. Military Committee in Chiefs of Defence, Erişim adresi: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_218279.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 21.08.2024).

NATO Readiness Action Plan 2014. NATO Web Page. Erişim adresi: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2014_12/20141202_141202-factsheet-rap-en.pdf (Erişim tarihi: 14.07.2024).

NATO Strategic Concept 2022. NATO Web Page. Erişim adresi: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (Erişim tarihi: 11.08.2024).

Nordic Response (2024). NATO Marines. Erişim adresi: <https://www.joint-forces.com/videos/71751-nordic-response-2024-nato-marines> (Erişim tarihi: 19.08.2024).

Østhagen, A., Sharp, G. & Hilde, P. (2018). At Opposite Poles: Canada's and Norway's approaches to security in the Arctic. *The Polar Journal*, 8(1), 163-181.

Perry, D. (2019). Strong, Secure, Engaged: A Two-Year Review. Government of Canada, Canadian Global Affairs Institute, Erişim adresi: https://www.cgai.ca/strong_secure_engaged_a_two_year_review (Erişim tarihi: 3.09.2024).

Prenger, S. (2020). NATO's Camille Grand on the Alliance's Arctic Tack. Erişim adresi: <https://www.defensenews.com/global/europe/2020/05/11/natos-camille-grand-on-the-alliances-arctic-tack/> (Erişim tarihi: 7.09.2024).

Reuters (2023). Nordic Countries Plan Joint Air Defence to Counter Russian Threat. Reuters. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/world/europe/nordic-countries-plan-joint-air-defence-counter-russian-threat-2023-03-24/> (Erişim tarihi: 11.08.2024).

Rumer, E., Sokolsky, R. & Stronsk, P. (2021). Russia in the Arctic— A Critical Examination. Carnegie Endowment for International Peace. Erişim adresi: https://carnegie-production-ssets.s3.amazonaws.com/static/files/files_Rumer_et_al_Russia_in_the_Arctic.pdf (Erişim tarihi: 11.08.2024).

SNMG1. Allied Maritime Command, Standing NATO Maritime Group One, Erişim adresi: <https://mc.nato.int/snmg1> (Erişim tarihi: 15.08.2024).

SNMG2. Allied Maritime Command, Standing NATO Maritime Group Two, Erişim adresi: <https://mc.nato.int/snmg2> (Erişim tarihi: 15.08.2024).

Tamnes, R. (1991). The United States and the Cold War in the High North. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

TRT World (2022). Three Key Takeaways from NATO's Madrid Meeting. Erişim adresi: <https://www.trtworld.com/magazine/three-key-takeaways-from-natos-madrid-meeting-12787331> (Erişim tarihi: 11.08.2024).

Vilnius Summit Communiqué (2023). NATO Web Page. Erişim adresi: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm (Erişim tarihi: 19.08.2024).

Ydstebø, P. (2024). NATO, Doctrines, and the Arctic. L. Strauss & N.Wegg (Ed.). İçinde Defending NATO's Northern Flank: Power Projection and Military Operations (ss. 84-102), New York: Routledge.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ARKTİK POLİTİKASI

Selma ŞEKERCİOĞLU BOZACIOĞLU*

Giriş

İklim ve yeryüzü koşullarından dolayı yüzyıllar boyunca yapılan stratejik değerlendirmelerde belirgin bir rol oynamayan Arktik Bölgesi, özellikle küresel ısınmanın hızlanması ile birlikte önem kazandı. Küresel ısınmada artış Arktik bölgesinde bulunan buzullar ile kaplı alanların kullanılabilmesi olasılığını ortaya çıkardı. Buna göre gerek ticaret rotalarının değişmesi gerek de bugüne kadar keşfedilmemiş ya da kullanım olanağı bulunmayan yeraltı kaynaklarına erişim bakımından bölgenin potansiyeli ve rolünün yeniden ele alınması önemli bir hal almaktadır. Arktik bölgesinin bu kapsamda sosyo-ekonomik ve çevresel durum ile hukuki statüsü üzerinden değerlendirilmesi ve bölge aktörlerinin perspektiflerinin bu açıdan incelenmesini önemli kılmaktadır.

Arktik Okyanusu'na kıyası olmayan Avrupa Birliği (AB), üyesi bulunan ülkelerin konumu itibariyle hem Arktik Bölgesinin bir kısmını kapsamakta hem de bu bölgenin geleceği hakkında söz sahibi olmak adına bu bölgeye ilişkin politikalar geliştirmektedir. Arktik bölgesinin tamamı dolay kutupsal Arktik olarak nitelendirilirken AB üyesi Finlandiya ve İsveç gibi ülkelerin kuzey kesimleri, Danimarka'ya bağlı Grönland ve Faroe Adaları ile Avrupa Ekonomik Alanına dâhil olan İzlanda ve Norveç gibi ülkelerin toprakları Avrupa Arktik'i olarak ele alınmakta ve dolay kutupsal Arktik'in bir kısmını oluşturmaktadır. Bu ülkelerin dışında Arktik Bölgesindeki diğer ülkeler Kanada, ABD, Rusya'dır.

2021 tarihli Komisyon ile Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilci tarafından yayınlanan Ortak Bildiri'de (JOIN (2021) 27 Final) de "AB Arktik'tedir" diyerek başlaması tesadüfi sayılamaz. AB açısından arktik bölgesi jeopolitik öneminin yanı sıra AB politikaları ile kesişiminden dolayı da önemli bir yer kaplamaktadır. Yine de AB'nin bölgeye olan ilgisinin çok uzun vadeli olmadığından bahsetmek gerekir. 1999 tarihli Kuzey Boyutu (Arctic Dimension) girişimi ile 2008 tarihli politika dokümanları AB politikaları açısından bir milat olarak kabul edilmelidir. Böylece yaklaşık 20 yıllık bir sürecin varlığından bahsetmek mümkün olacaktır. Bu çalışmada Avrupa Birliği'nin Arktik politikası ele alınacak olup, ilgili politikanın AB'nin dış politikası ve diğer Arktik devletleri ile ilişkiler bakımından önemi üzerinde durulacaktır.

Avrupa Birliği Arktik Politikasının Genel Çerçevesi

Avrupa Birliği'nin 1995 yılında Finlandiya ve İsveç'in üyeliklerinden sonra Arktik bölgesine dair bir politika oluşturma sürecinin filizlendiğinden bahsedilebilir. Bu dönem Arktik bölgesinde bulunan ülkelerin de bölgeye ilişkin çeşitli mekanizmalar başlattıkları bir süreçtir. Avrupa Komisyonu ile birlikte AB üyesi Danimarka, Finlandiya ve İsveç'in üyeleri arasında bulunduğu Barents Avrupa-Arktik Konseyi ile Baltık Denizi Devletleri Konseyi üyelikleri bu yönde atılan ilk adımlardandır. Arktik konusunda atılan bir diğer önemli adım 1999 yılında Norveç, Rusya ve İzlanda ile birlikte oluşturulan Kuzey Boyutu politikasıdır. Burada katılım gösteren ülkelerin temel amacı, bu bölgenin kendine özgü sorunlarına çözüm aramak ve bölgenin istikrar, refah ve sürdürülebilir kalkınmasına çalışmaktır. Bundan dolayı politika belgesi 2006 yılında revize edilerek öncelikli işbirliği belirlenmiştir. Buna göre işbirliği alanları; çevre, kamu sağlığı ve refah, ulaşım ve lojistik ve kültür olmak üzere dört başlıkta toplanmıştır. Bu işbirliği alanlarında özellikle Kuzey Boyutu Çevre Ortaklığı (NDEP) kapsamında Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından da desteklenen bölgedeki koşulların iyileştirilerek çevresel zararların giderilmesine ilişkin çalışmalar ön plana çıkmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi., İstanbul Arel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler (İng.) Bölümü, E-posta selmasekerioglu@arel.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5531-6315

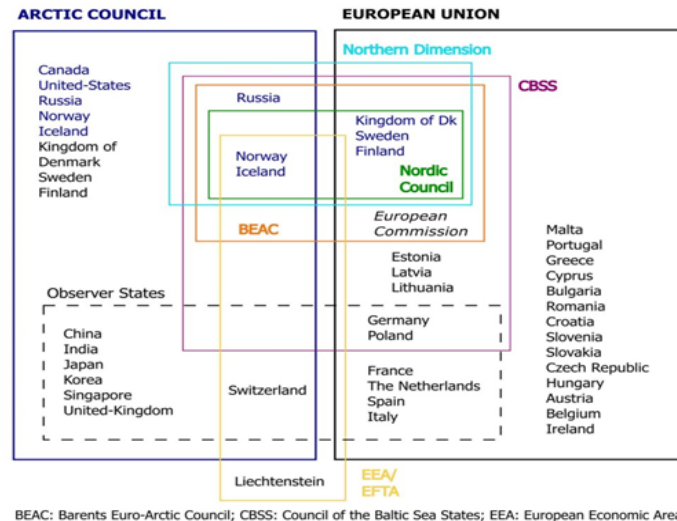
Ancak Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri operasyonları dolayısıyla politika, 2022 yılında AB, İzlanda ve Norveç tarafından askıya alınmıştır. Böylece bu politika kapsamında desteklenen projelerin sekteye uğradığından bahsetmek mümkün olacaktır (European Union External Action, 2024).

Avrupa Birliği Arktik Politikasının Genel Çerçevesi

Avrupa Birliği'nin 1995 yılında Finlandiya ve İsveç'in üyeliklerinden sonra Arktik bölgesine dair bir politika oluşturma sürecinin filizlendiğinden bahsedilebilir. Bu dönem Arktik bölgesinde bulunan ülkelerin de bölgeye ilişkin çeşitli mekanizmalar başlattıkları bir süreçtir. Avrupa Komisyonu ile birlikte AB üyesi Danimarka, Finlandiya ve İsveç'in üyeleri arasında bulunduğu Barents Avrupa-Arktik Konseyi ile Baltık Denizi Devletleri Konseyi üyelikleri bu yönde atılan ilk adımlardandır. Arktik konusunda atılan bir diğer önemli adım 1999 yılında Norveç, Rusya ve İzlanda ile birlikte oluşturulan Kuzey Boyutu politikasıdır. Burada katılım gösteren ülkelerin temel amacı, bu bölgenin kendine özgü sorunlarına çözüm aramak ve bölgenin istikrar, refah ve sürdürülebilir kalkınmasına çalışmaktır. Bundan dolayı politika belgesi 2006 yılında revize edilerek öncelikli işbirliği belirlenmiştir. Buna göre iş birliği alanları; çevre, kamu sağlığı ve refah, ulaşım ve lojistik ve kültür olmak üzere dört başlıkta toplanmıştır. Bu işbirliği alanlarında özellikle Kuzey Boyutu Çevre Ortaklığı (NDEP) kapsamında Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından da desteklenen bölgedeki koşulların iyileştirilerek çevresel zararların giderilmesine ilişkin çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Ancak Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri operasyonları dolayısıyla politika, 2022 yılında AB, İzlanda ve Norveç tarafından askıya alınmıştır. Böylece bu politika kapsamında desteklenen projelerin sekteye uğradığından bahsetmek mümkün olacaktır (European Union External Action, 2024).

Sadece Kuzey Boyutu Politikası değil, Kanada, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Norveç, Rusya, İsveç ve ABD'den oluşan Arktik Konseyinin faaliyetleri de Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrasında sekteye uğramıştır. Böylece yalnızca iş birliği değil, bölgenin ve bölge halklarının karşılaştıkları sorunlara ilişkin çözüm yollarını içeren faaliyetler de tıkanmış durumdadır. Konsey, konsensus ile karar alabildiğinden Rusya'nın sürece dâhil olmaması hem karar alımını hem de Rusya'dan gelecek verilere erişilememesi sonucunu doğurmaktadır (Simpson, 2023). Bu açıdan bakıldığında AB'nin son yıllardaki Arktik Politikası'nın daha da önemli hale geldiği aşikârdır.

Aşağıdaki Görsel 1'den de görüleceği üzere (Canova, 2023) Arktik Konseyi, AB, Kuzey Boyutu, Barents Avrupa-Arktik Konseyi, Baltık Denizi Devletleri Konseyi ve Avrupa Ekonomik Alanına dâhil olan ülkelerin, bir diğer deyişle sürece doğrudan ve dolaylı olarak entegre olan devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerinin karmaşık yapısı AB'nin politikasının soft/yumuşak niteliğine katkı sağlamaktadır.

Görsel 1.

(Kaynak: Canova, 2023)

Avrupa Birliği Müktesebatı Üzerinden Arktik Politikası

2007 yılında Entegre Denizcilik Politikasını yayınlayan AB, uluslararası denizcilik alanında liderlik yapma isteğini gösterirken, 2008 yılı sonrasında kendi iç mekanizmasında Arktik üzerine politika üretilmesi hususunda ilk girişimleri de başlatmıştır (Liu, Kirk & Henriksen, 2017: 3). Burada 2007 yılında özel bir Rus keşif gemisinin Kuzey Kutbunun derinliklerine bayrak dikmesinin de tetikleyici rolünden bahsedilebilir (Jouhier, 2024: 4).

AB müktesebatında ilk olarak 2008 tarihli Parlamento İlke Kararı (P6_TA(2008)0474) ile yine 2008 tarihli Arktik Politikasına ilişkin Komisyon Bilgilendirmesi (COM (2008) 763) ile başlayan süreçte 13 farklı politika dokümanı, bildiri veya Konsey Sonuç Belgesi yayınlanmıştır. Yayınlanmış olan 13 dokümanın sonuncusu olan 2021 tarihli Ortak Bildiri (JOIN(2021) 27 Final) ise güncel olarak kullanılan politika belgesi olarak görülebilir.

2008 tarihli Parlamento İlke Kararında (P6_TA(2008)0474) iklim değişikliğinin bölge ve halkları üzerindeki yıkıcı etkisi vurgulanırken, Komisyon tarafından hazırlanacak çalışmanın bölgenin iklim değişikliğine adaptasyonu, yerel halkın yaşamlarına saygı ile sınır ötesi işbirliği, güvenli denizcilik, çevrenin korunmasına yer veren öncü bir içeriğe sahip olması salık verilmektedir. Komisyon Bilgilendirmesinde (COM (2008) 763) Avrupa Arktikinde çevresel koşulların değişimine odaklanılırken, iklim değişikliği açısından olumsuz olan bu durumun Arktik bölgesine erişimi hızlandıracağından bölgedeki insan faaliyetlerinin artmasının yaratacağı olası sonuçları üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda bilgilendirme; Arktik bölgesinin korunması, kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve artırılmış iş birliğini konu edinmektedir.

Özellikle iklim değişikliği, hidrokarbon rezervleri, balıkçılık, taşımacılık ve turizm Bilgilendirme üzerinde durulan alanlar olarak ön plana çıkmaktadır. İklim değişikliği, AB tarafından “tehdit çarpanı” olarak nitelendirilirken, bölgedeki değişimin Avrupa güvenliği açısından ele alınmasının gerekliliği kapsamında Komisyon bu Bilgilendirme ile AB’nin ana politika hedeflerinin Arktik bölgesini popülasyonu ile birlikte korumak ve muhafaza etmek, kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek ve artırılmış Arktik çok taraflı yönetimine katkı sağlamak şeklinde üç ayaklı olarak yapılandırılmasını önermektedir.

Komisyon Bilgilendirmesini müteakip AB, Arktik Konseyi’ne gözlemci statüsünde başvurmuş olup bu başvuru Konsey tarafından ertelenmiş ve gözlemci statüsü verilmemiştir (Arctic Council, t.y.). AB’nin fok ürünleri gibi bölge halklarının ekonomisini engelleyecek düzenlemeleri bu kararın alınmasında etkilidir (Canova, 2023).

2009 tarihli AB Dış İlişkiler Konseyi kararında 2008’de Komisyon tarafından önerilen üç ayaklı politika hedefleri kabul edilmiş, bununla birlikte çok geniş kapsamlı bir planlama yapılması ön görülmüştür. Arktik’deki gelişmelerin uluslararası hukuka uygunluğu ve ilgili uluslararası örgütlerin sürece dâhil olmalarının ve gözlem, izleme, araştırma süreçlerinin destekleneceği belirtilmiştir. Üye devletlerin Arktik bölgesi ile ilgili planlama, kaynak aktarımı ve çevrenin korunması v.b. alanlarda Konseyle birlikte sorumluluk üstlenerek hareket etmeleri vurgulanırken Arktik Konseyi’ne çeşitli alanlarda destek verilmesinin üzerinde de durulmuştur. Bu noktada gözlemci statüsü alınamasa da Arktik Konseyi ile iyi ilişkilerin sürdürülmesinin AB tarafından öncelendiği görülebilir.

AB düzeyinde bu ortak strateji üretime çalışmalarının beklenen düzeyde bir iş birliği yaratmadığı ve niyet belirtmekten öteye geçmediği bu durumda 2010 yılı itibarıyla üye devletlerin Arktik bölgesi üzerine kendi stratejilerinin hazırlandığı görülmektedir. Bu stratejileri hazırlayan devletler arasında Arktik devletleri olan İsveç, Danimarka, Finlandiya’ya ek olarak ekonomik çıkar odaklı Birleşik Krallık, Almanya, İtalya, İspanya, Hollanda, Fransa, Polonya, Estonya ve Çekya’nın

raporları mevcuttur (Canova, 2023).

2012 tarihinde Komisyon ve Yüksek Temsilcinin, Parlamento ve Konseye hitaben yayınladıkları Ortak Bildiri’de (JOIN(2012) 19 final) 2008 yılından beri katedilen mesafe irdelenerek gelecek vizyonu oluşturulmaktadır. Buna göre iklim değişikliğinin artan etkisi bölgenin hızlı değişimine neden olurken iklim değişikliği ile mücadele ve bölge kaynaklarının ana destinasyonu olması bakımından AB’nin Arktik devletleri ile iş birliğinin artması gerekmektedir. Bu da beş ayrı alan üzerinden inşa edilmiştir: iklim değişikliği ile mücadele, Arktik iklimine ilişkin araştırmalar, Kuzeyin sürdürülebilir kalkınmasına yatırım, belirsizliklerin azaltılarak bölgedeki değişikliklerin gözlemlenmesi, taşımacılık ve denizcilik güvenliği. Bunu temel alarak önerilen: Arktik bölgesindeki iklim ve çevresel değişikliklerin anlaşılmasına imkân sağlayacak araştırmaların desteklenmesi, bölge kaynaklarının sürdürülebilir kalkınmasını sağlayacak ekonomik gelişmelerde sorumluluk ile hareket edilmesi, Arktik devletleri, yerel halk ve diğer bileşenler ile diyalogun artırılması.

2016 yılında yayınlanan Ortak Bildiri’de (JOIN(2016) 21 final) ise 2008 ve 2012 yıllarında Komisyon tarafından hazırlanmış çalışmaları temele alarak Avrupa Arktik’inin kırılğan çevresinde iklim değişikliği kaynaklı sorunlara cevap verecek uluslararası işbirliği ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesine odaklanmaktadır. Özellikle 2014 tarihli Konsey ve Parlamento talepleri ile 2015 yılında imzalanan Paris Anlaşmasındaki hedeflere ulaşma hedefi bu belgenin oluşturulmasının ana nedenlerinden biridir. Bu kapsamda üç öncelikli alan belirlenmiştir: iklim değişikliği ve Arktik Çevresinin korunması, Arktik ve çevresinde sürdürülebilir kalkınma ve Arktik konularında uluslararası iş birliği. Her bir öncelikli alanda mevcut durum ve politika önerileri sunulmuş, Konseyin Arktik ve Kuzey İşbirliğine ilişkin bir çalışma grubu ile Parlamento’nun da aynı konuda bir delegasyon oluşturması tavsiye edilmiştir. Marie-Anne Coninx, bu kapsamda 2017 yılında Arktik’ten sorumlu ilk büyükelçi olarak atanmıştır.

2021 tarihli Ortak Bildiri’nin (JOIN(2021) 27 final) dili daha net ifadeler içerecek şekilde oluşturulmuş ve bu anlamda AB’nin çıkarları temelinde Bölgeye ilişkin artan dâhil olma isteği yansıtılmıştır. AB, kendi konumunun Arktik’te olduğunu vurgulayarak iklim değişikliğinin en kapsamlı tehdidi oluşturduğunu, her ne kadar Arktik devletlerinin bölgeye ilişkin birincil yükümlülükleri olsa da ulusal sınırların ötesine taşan etkiler ve iş birliği hususlarında AB’nin Avrupa Arktik’i için yasa koyucu rolünün dikkate alınmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Bölgedeki artan jeopolitik yarışın AB çıkarlarını tehdit edebileceği belirtilmekte ve böylece AB’nin Arktik ile ilgili sürece dâhil olmasının Birlik için jeopolitik ve gereklilik olduğu vurgulanmaktadır. Önceki yıllarda yayınlanan stratejileri de dikkate alarak barışçıl diyalog ve iş birliği; ekolojik, sosyal, ekonomik ve siyasi tehditlere karşı dirençli bir yasal sistem; yerleşikler ve gelecek nesiller için kapsamlı bir sürdürülebilir kalkınmayı temele alan eylemler planlanmaktadır.

Sonuç

AB’nin Arktik bölgesi üzerinde yaratacağı etki Stepień ve Koivurova’ya göre iç tüzükler, fonlama mekanizmaları ve uluslararası ortaklarla iş birliği olmak üzere üç kanal üzerinden yürütülürken (2017: 13), bu durum AB’nin normatif aktör ve norm girişimcisi olarak uluslararası arenadaki aktörlüğünü de göstermektedir. AB’nin ana gücü regülasyonlar oluşturarak bölgenin sürdürülebilir kalkınmasının kontrollü olarak gerçekleşmesiyle, özellikle bütün dokümanlarda uluslararası iş birliğine, uluslararası örgütlere ve uluslararası anlaşmaların takibine yönelik vurguların Arktik Okyanusuna kıyısı olmayan AB’nin bölgenin geleceği üzerine söz sahibi olma gayesine dayandığı söylenebilir.

AB ekonomisinin Arktik bölgesi üzerinde yarattığı çevresel etkiye yönelik olarak geliştirilen geniş regülasyonlar bölgeye etki ederken, “Brüksel etkisi” olarak da anılan uluslararası normların oluşturulmasında AB nüfuzunun politika eylemleri ile birlikte dolaylı olarak Arktik bölgesinin değişiminde etkili olma potansiyeli taşıdığı söylenebilir (Chuffart, Raspotnik & Stepień, 2021: 287).

Bütün AB dokümanlarında üzerinde durulan iklim değişikliğinin yıkıcı etkisine karşılık düzenli gözlem mekanizmalarının kurulması, bilimsel araştırmalara destek ve sürdürülebilir kalkınmanın mümkün olması için yasal çerçevelerin yaratılması sadece AB'nin çıkarlarına hizmet etmemekte aksine bölgede kontrolsüz bir sürecin ortaya çıkmamasını garanti altına almaya çalışmaktadır. Bu nedenle AB, bölgedeki Kuzey Boyutu, Barents Avrupa-Arktik Konseyi, Baltık Denizi Devletleri Konseyi gibi oluşumlarda yer almaya çalışarak normların belirlenmesine etki etmeye çalışmaktadır.

Ancak, Arktik ülkelerinin AB'yi Arktik'e kıyıdaş olmaması dolayısıyla sürecin mümkün olduğunca dışında bırakma isteği, AB kurumları tarafından hazırlanan dokümanlarda AB'nin geleceği açısından bölgenin jeopolitik önemi ön plana çıkartılarak kullanılan dilin de sertleşmesine sebep olmuştur. Özellikle Rusya ile ilişkilerin bozulması ve Ukrayna Savaşının etkisi AB'nin bölge politikalarına ilişkin dâhil olma çabalarını olumsuz etkilediğinden, AB'nin Bölgeye ilişkin politikaları ile ilintili iklim değişikliği, enerji, taşımacılık vb. politika alanlarına da olumsuz yansıması olmaktadır.

Bu çerçevede düşünüldüğünde özellikle Birlik üyesi Estonya'nın Arktik'in Ortak Dış ve Güvenlik Politikasında yer almasına ilişkin talebi ve Rusya'ya ilişkin artan tehdit algısının Birlik politikalarında etkili olabileceği düşünülebilir (Varik, 2023). Gelecek dönemde Arktik bölgesi AB'nin politika alanlarında daha fazla kendisine yer bulacak ve stratejik iş birliklerinin önemi artacaktır. Bu süreç de AB'nin kendisine biçtiği normatif liderlik rolündeki başarısını gösterme potansiyeli taşıdığından takip edilmeye değerdir. Çünkü AB, görmezden gelinemeyecek kadar önemli bir aktör iken, uluslararası mekanizmaların çalıştırılmasındaki etkisi buradaki başarısında da belirleyici olacaktır.

Kaynakça

Arctic Council. (t.y.) Arctic Council Observers. Arctic Council. Erişim adresi: <https://arctic-council.org/about/observers/> (Erişim tarihi: 17.09.2024).

Canova, E. (2023). The European Union and its Member States in the Arctic: Official Complementarity but Underlying Rivalry?. The Arctic Institute. Erişim adresi: <https://www.thearcticinstitute.org/european-union-member-states-arctic-official-complementarity-underlying-rivalry/> (Erişim tarihi: 17.09.2024).

Chuffart, R., Raspotnik, A. & Stępień, A. (2021). Our common Arctic? A more Sustainable EU-Arctic Nexus in Light of the European Green Deal. The Polar Journal, 11(2), 284-302. <https://doi.org/10.1080/2154896X.2021.1978757>.

Council of the European Union. (8 December 2009). Council Conclusions on Arctic Issues. Council of the European Union. Erişim adresi: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/111814.pdf (Erişim tarihi: 25.09.2024).

Council of the European Union. (12 May 2014). Council Conclusions on Developing a European Union Policy towards the Arctic Region. Council of the European Union. <https://www.consilium.europa.eu/media/28342/142554.pdf> (Erişim tarihi: 11.09.2024).

European Commission. (2008). The European Union and the Arctic Region. COM(2008) 763 Final. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0763:FIN:EN:PDF> (Erişim tarihi: 15.09.2024).

European Commission and High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy. (2012). Joint Communication to the European Parliament and the Council Developing a European Union Policy towards the Arctic Region: progress since 2008 and next steps. JOIN (2012) 19 Final. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012JC0019> (Erişim tarihi: 15.11.2024).

European Parliament. (2008). European Parliament Resolution of 9 October 2008 on Arctic Governance. P6_TA(2008)0474. Erişim adresi: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0474_EN.html (Erişim tarihi: 15.09.2024).

European Union External Action. (2024). The European Union in the Arctic. The Diplomatic Service of the European Union. Erişim adresi: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-arctic_en#10590 (Erişim tarihi: 13.09.2024).

Jouhier, S. (2024). The European Union's Capacity to Act in the Arctic: Charting Degrees of EU Actorness in the European and Circumpolar Territories. College of Europe EU Diplomacy Paper 02/2024. Erişim adresi: https://www.coleurope.eu/sites/default/files/research-paper/EDP%202-2024_Jouhier.pdf (Erişim tarihi: 15.11.2024).

Liu, N., Kirk, E. A., & Henriksen T. (2017). Introduction. N. Liu, E. A. Kirk, & T. Henriksen (Ed), İçinde The European Union and the Arctic (ss. 1-8), <http://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctt1w8h3gv.6>.

Simpson, B. (2023, 31 Mayıs). The Rise and Sudden Fall of the Arctic Council. Foreign Policy. Erişim adresi: <https://foreignpolicy.com/2023/05/31/arctic-council-russia-norway/> (Erişim tarihi: 13.09.2024).

Stępień, A. & Koivurova, T. (2017). Formulating a Cross-cutting Policy: Challenges and Opportunities for Effective EU Arctic Policy-making. N. Liu, E. A. Kirk, & T. Henriksen (Ed), İçinde The European Union and the Arctic (ss. 11-39), Brill. <http://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctt1w8h3gv.7>.

Varik, E. (2023). Mapping Estonia's Arctic Vision: Call for an Influential European Union in Securing the Arctic. The Arctic Institute. Erişim adresi: <https://www.thearcticinstitute.org/mapping-estonia-arctic-vision-call-influential-european-union-securing-arctic/> (Erişim tarihi: 15.11.2024).

ENERJİ, TİCARET VE GÜÇ DENGESİ: RUSYA'NIN ARKTİK POLİTİKASI

Doğuş SÖNMEZ*

Giriş

Arktik bölgesi, günümüzde küresel enerji politikalarının ve uluslararası ticaretin merkezinde yer alan önemli bir stratejik alan haline gelmiştir. Bölge, dünyanın keşfedilmemiş konvansiyonel petrol kaynaklarının tahmini %13'ünü ve doğal gaz kaynaklarının %30'unu barındırmaktadır (U.S. Energy Information Administration, 2012) ve bu kaynakların büyüklüğü, Suudi Arabistan'ın petrol rezervlerinin iki katına ulaşmaktadır (Trenin & Baev, 2010). Bu durum, Arktik'in enerji sektöründe bir sonraki büyük gelişim alanı olarak görülmesine yol açmaktadır. Aynı zamanda, küresel ısınma ve buzulların erimesiyle ortaya çıkan yeni deniz ticaret yolları, bölgeyi uluslararası ticaret için cazip hale getirmiştir.

Rusya açısından Arktik, yalnızca enerji kaynaklarının keşfi ve geliştirilmesi bağlamında değil, aynı zamanda jeopolitik ve ekonomik çıkarlarının korunması açısından da kritik bir öneme sahiptir. Rusya, bölgeye ilişkin stratejilerini enerji odaklı bir perspektiften şekillendirirken, Arktik ülkeleriyle (Kanada, Danimarka, Norveç ve Amerika Birleşik Devletleri) iş birliği fırsatlarını değerlendirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte, Moskova, bölgedeki tüm anlaşmazlıkların diplomatik ve hukuki yollarla çözülmesini, güç kullanımından kaçınılmasını ve uluslararası iş birliğinin teşvik edilmesini bir öncelik olarak görmektedir (Trenin & Baev, 2010). Bu yaklaşım, Rusya'nın çatışmadan ziyade ortaklığı öncelleyen bir politika benimsediğini göstermektedir. Rusya'nın söz konusu yaklaşımı 2014 yılında Kırım'ın ilhakı sonrasında değişmeye başlamış ve 2022 yılında başlayan Ukrayna Savaşı sonrasında dönüşmüştür.

Rusya'nın Arktik politikası, ülkenin stratejik, ekonomik ve askeri çıkarlarını destekleyen kapsamlı bir yaklaşıma sahiptir. Rusya, küresel ısınma nedeniyle Arktik bölgesinde buzların erimesiyle açılan yeni ticaret rotaları, doğal kaynak rezervleri ve güvenlik meselelerine odaklanarak bu bölgedeki varlığını güçlendirmek istemektedir (Leclerc, 2024: 2). Bu politika çerçevesinde Rusya'nın Arktik'teki hedefleri beş başlık altında özetlenebilir. Bunlar; doğal kaynakların çıkarılması, Kuzey Deniz Yolu (KDY), askeri güvenlik ve savunma, çevreyi koruma ve sürdürülebilirlik ve uluslararası iş birliği ve rekabet ikilidir.

İlk olarak Arktik, petrol, doğalgaz, mineraller ve nadir metaller gibi zengin doğal kaynaklara sahiptir. Rusya, bölgedeki bu kaynakları çıkarma konusunda büyük yatırımlar yapmaktadır (Wolff, 2024). Özellikle petrol ve doğalgaz konusunda Rosneft ve Gazprom gibi devlet destekli şirketler, Arktik'te geniş projelere sahiptir (Raimondi, 2024). Rusya, bu kaynakların çıkarılması ve taşınması için altyapı ve lojistik ağlarını genişletmektedir.

İkinci olarak KDY, Asya ve Avrupa arasında gemi taşımacılığı için önemli bir rota haline gelmiştir. Buzların erimesi ile bu yolun yıl boyunca kullanılabilmesi hedeflenmektedir (Zhao, Li & Zhang, 2024). Rusya, KDY üzerindeki kontrolünü pekiştirerek, ticaret gemilerinden geçiş ücreti almak ve bu hattı stratejik bir gelir kaynağına dönüştürmek istemektedir. Ayrıca, yol güvenliğini sağlamak ve buz kırıcı gemilerle ticaretin sürdürülebilirliğini artırmak için altyapı yatırımları yapmaktadır (Meade, 2020).

* Arş. Gör., Kadir Has Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, E-posta dogus.sonmez@khas.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8790-4453.

Üçüncü olarak Rusya, Arktik bölgesindeki askeri varlığını artırarak ulusal güvenliğini sağlamayı ve bu bölgedeki egemenliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Sovyetler Birliği döneminden kalma bazı askeri üsleri yeniden aktifleştirmiş, radar sistemleri ve hava savunma sistemleri kurmuş, bölgeye buz kırıcı nükleer gemiler dâhil askeri gemiler göndermiştir (Raimond, 2024). Arktik'teki bu askeri yatırımlar, NATO'nun ve diğer küresel güçlerin bölgede artan varlığına karşı bir önlem olarak değerlendirilebilir.

Dördüncü olarak Rusya'nın Arktik politikasında, bölgenin ekosistemini koruma ve çevresel sürdürülebilirliği sağlama gibi hedefler de yer almaktadır. Ancak bu konu, çıkarma faaliyetleri ve askeri genişlemeler nedeniyle çoğu zaman ikinci planda kalmaktadır. Rusya, bölgedeki çevresel koruma çalışmalarını sürdürdüğünü belirtse de çevre grupları ve uluslararası kuruluşlar bu faaliyetlerin yetersiz olduğunu ifade etmektedir (Rumer, Sokolsky & Stronski, 2021).

Beşinci ve son olarak Rusya, Arktik bölgesindeki faaliyetlerinde, Norveç, ABD, Kanada ve Danimarka gibi diğer Arktik ülkeleriyle diplomatik temasları da yürütmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) çerçevesinde, kıta sahanlığının genişletilmesi ve deniz sınırlarının belirlenmesi konularında başvuru yapmaktadır. Aynı zamanda Çin ile de Arktik iş birliği geliştirilmiştir; Çin, KDY'nin potansiyelini fark ederek bölgeye "Kutup İpek Yolu" adını verdiği bir yatırım planıyla katkıda bulunmaktadır (Zhao vd., 2024). Rusya'nın küresel güçlerin stratejik çıkarlarının kesiştiği Arktik bölgesindeki nihai politikası, ekonomik kazanç elde etme ve güvenliği sağlama amacını taşımaktadır.

Rus Dış Politikası'nda Arktik Politikasının Rolü

Rusya'nın Arktik bölgesine ilgisi uzun bir geçmişe dayanır, ancak modern anlamda resmi ve kapsamlı bir Arktik politikası, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra belirginleşmeye başlamıştır. Rusya, 2000'li yıllarda Arktik bölgesine yönelik stratejilerini sistematik bir şekilde geliştirmiştir. Bu ilginin temel nedenleri daha önce de bahsedildiği gibi bölgedeki doğal kaynakların varlığı, deniz ticaret yollarının önemi ve güvenlik kaygıları yer almaktadır.

Arktik bölgesine yönelik Rusya'nın attığı ilk adım, 2007 yılında bir Rus Arktik keşif gezisinin, biri Duma Başkan Yardımcısı Artur Çilingarov'u taşıyan batiskafları Arktik'in altındaki deniz tabanına göndermesi ve Çilingarov'un titanyum alaşımından yapılmış bir Rus bayrağını deniz tabanına dikmesidir. Rusya'nın Batı ile ilişkilerinin genel olarak kötüleştiği bir ortamda gerçekleşen bu olay Kuzey Amerika ve Avrupa'da kamuoyunun tepkisini çekmiş ve yetkilileri hava devriyelerini arttırmak, buzkıran filolarını genişletmek ve Arktik'teki hafif askeri varlıklarını güçlendirmek gibi önlemler almaya sevk etmiştir. Pek çok kişi Rusya'nın eylemlerini Arktik'te yeni bir güç gösterisi yapmaya hazırlandığının işareti olarak görmüş, ancak bu ani yargıların yanlış olduğu ortaya çıkmıştır (Trenin & Baev, 2010: 8).

Rusya'nın Arktik politikasını belirleyen ve bu alandaki stratejik yönelimini gösteren ilk resmi doküman, 2008 yılında kabul edilen 'Arctic Strategy' olarak bilinen belgedir. Bu belge, '2020 ve Sonrasına Kadar Rusya Federasyonu'nun Arktik'teki Devlet Politikasının Temelleri' (Центр устойчивого развития и здоровья среды, 2008) başlığını taşımaktadır. Belge, Rusya'nın Arktik bölgesindeki egemenlik haklarının korunması gerektiğini ve bu bölgenin Rusya'nın güvenliği açısından stratejik önem taşıdığını vurgulamıştır. Arktik'teki petrol, doğalgaz ve mineral kaynaklarının Rusya'nın ekonomik kalkınmasında kilit bir rol oynayacağı belirtilmiştir. Bu kaynakların etkin bir şekilde kullanılması, bölgesel altyapının geliştirilmesi ve KDY'nin güvence altına alınması gerektiği ifade edilmiştir.

Aynı zamanda belgede, Rusya'nın Arktik'te askeri kapasitesini artırması ve bölgenin güvenliğini sağlaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bölgeye yönelik olası tehditlere karşı Rusya'nın hazırlıklı olması gerektiği belirtilmiştir. Bölgenin hassas ekosistemine dikkat çekilerek, kaynak çıkarma faaliyetlerinin çevresel koruma öncelikleriyle uyumlu bir şekilde yürütülmesi gerektiği ifade edilmiştir.

2008 Arktik Stratejisi'nin ardından Rusya Federasyonu, 2013 ve 2020 yıllarında güncellenmiş strateji belgeleri yayımlamıştır. Özellikle 2020 yılında kabul edilen '2035 ve Sonrasına Kadar Rusya Federasyonu'nun Arktik'teki Devlet Politikasının Temelleri' (Совет Безопасности Российской Федерации, 2020) başlıklı belge, 2008'deki ilk stratejiye göre daha detaylı hedefler ve yöntemler içermektedir.

Bu stratejik belgeler, Rusya'nın Arktik politikalarının gelişimini takip etmek açısından önemlidir ve ülkenin Arktik'e yönelik hedeflerinin resmi bir çerçeveye oturtulduğunu göstermektedir. Arktik'teki askeri üslerin yeniden açılması, KDY'nin geliştirilmesi ve enerji projelerinin hızlandırılması gibi uygulamalar da bu belgelerde belirtilen politikalara uygun adımlardır.

Tablo 1. Rusya'nın Arktik Bölgesi Politikalarına Yönelik İki Dokümanın İncelenmesi

2020 ve Sonrasına Kadar Rusya Federasyonu'nun Arktik'teki Devlet Politikasının Temelleri (2008)	2035 ve Sonrasına Kadar Rusya Federasyonu'nun Arktik'teki Devlet Politikasının Temelleri (2020)
Rus Arktik bölgesini, ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınma sorunlarına çözüm sağlamak için stratejik bir kaynak üssü olarak kullanmak	Rusya'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü sağlamak
Arktik bölgesini bir barış ve iş birliği bölgesi olarak muhafaza etmek	Arktik bölgesini istikrarlı ve karşılıklı yarar sağlayan ortaklıklarla bir barış bölgesi olarak korumak
Arktik bölgesindeki eşsiz ekolojik sistemleri korumak	Rus Arktik bölgesindeki insanlar için yüksek yaşam standartları ve refahı garanti etmek
KDY'yi Rusya için Arktik bölgesinde ulusal bir ulaşım rotası olarak kullanmak	Rus Arktik bölgesini stratejik bir kaynak üssü olarak geliştirmek ve bunu ulusal ekonomik büyümeyi hızlandırmak için kullanmak
	KDY'yi küresel ölçekte rekabetçi bir ulusal ulaşım koridoru olarak geliştirmek
	Arktik çevresini, ilkel anavatanı ve Rus Arktik bölgesindeki yerli azınlıkların geleneksel yaşam biçimlerini korumak

Kaynak: (Klimenko, 2020)

Rusya'nın Arktik politikası, genel dış politika çerçevesiyle uyumlu ve tutarlı bir şekilde kurgulanmıştır. Bu tutarlılık, Rusya'nın küresel güç projeksiyonu, bölgesel hâkimiyet stratejileri ve kaynak güvenliği öncelikleri (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2023) gibi dış politika hedefleriyle doğrudan ilişkilidir. Bağımsız bir dış politika izlemek, Rus dış politikası için temel bir prensiptir. Bu prensip, Arktik politikasında da belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Rusya, Arktik bölgesindeki haklarını uluslararası hukuka dayanarak genişletme çabasındadır. Bu, Rusya'nın genel dış politikasında sıkça görülen 'uluslararası hukukun kendine göre yorumlanması' yaklaşımıyla uyumludur. Özellikle Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) çerçevesindeki kıta sahanlığı talepleri, uluslararası düzen içinde kendi çıkarlarını savunma stratejisinin bir uzantısıdır (Lipunov & Devyatkin, 2023).

Bu uyumu, Rusya'nın son yayımlanan dış politika çerçevesi olan 2023 Dış Politika Konsept Belgesi'nde de görmek mümkündür. Belgede, Arktik bölgesi öncelikli bölgelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Daha önceki dokümanlarda Arktik, Rusya'nın Batı politikasının bir parçası olarak algılanırken, bu belgede, Rusya'nın 'yakın çevre'sinden sonra ikinci öneme sahip bölge olarak değerlendirilmektedir (Lipunov & Devyatkin, 2023).

Rusya, Arktik bölgesindeki temel hedeflerini barış ve istikrarı korumak, çevresel sürdürülebilirliği geliştirmek, ulusal güvenlik tehditlerini azaltmak ve bölgenin sosyal ve ekonomik kalkınması için elverişli uluslararası koşullar yaratmak olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, Arktik'te yaşayan yerli halkların doğal yaşam alanlarının ve geleneksel geçim kaynaklarının korunması öncelikler arasında yer almakta; aynı zamanda KDY'nin Avrupa ve Asya arasında uluslararası ticaret için rekabetçi bir ulusal ulaşım koridoru olarak geliştirilmesi hedeflenmektedir (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2023).

Rusya, bu hedeflere ulaşmak için öncelikle Arktik'le ilgili uluslararası meselelerin barışçıl yollarla çözülmesine odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, Arktik devletlerinin bölgenin sürdürülebilir kalkınması için özel bir sorumluluk taşıdığı ve 10 Aralık 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin, Arktik Okyanusu'ndaki devletlerarası ilişkileri düzenlemek (deniz çevresini korumak ve deniz sınırlarını belirlemek dâhil) için yeterli bir çerçeve sunduğu varsayımına dayanmaktadır (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2023).

Bunun yanı sıra, Rusya, bölgenin askerî açıdan yoğunlaşmasını ve 'dostane olmayan devletler' tarafından yürütülen, Rusya'nın Arktik bölgesindeki egemen haklarını kısıtlamayı amaçlayan politikaları karşı önlemler olarak engellemeyi amaçlamaktadır. Özellikle, Rusya'nın iç deniz sularına ilişkin uluslararası hukuki rejimin değişmezliğinin korunması, bu hedef doğrultusunda stratejik bir öneme sahiptir (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2023).

Ayrıca Rusya, Arktik dışı ülkelerle yapıcı bir politika izleyen ve bölgedeki uluslararası faaliyetlere ilgi duyan devletlerle karşılıklı yarar sağlayan iş birlikleri kurmaya açıktır. Bu iş birlikleri, özellikle KDY'nin altyapısının geliştirilmesine odaklanmakta ve bölgenin ekonomik potansiyelinin artırılmasına katkıda bulunmaktadır (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2023).

Rusya'nın dış politikası, enerji kaynaklarının kontrolü ve ekonomik çıkarların güvence altına alınması üzerine inşa edilmiştir. Bu strateji, Arktik politikasında da belirgin bir rol oynar. Rusya, enerji ihracatını küresel nüfuzunun önemli bir aracı olarak kullanmaktadır. Arktik bölgesi, Rusya'nın gelecekteki enerji arzı için kritik bir bölge olarak değerlendirilmektedir. Özellikle petrol, doğal gaz ve mineral kaynaklarının keşfi ve çıkarılması, Rusya'nın enerjiyi bir silah olarak kullanma stratejisiyle tutarlıdır. KDY'nin geliştirilmesi ve ticaret için daha erişilebilir hale getirilmesi, Rusya'nın ekonomik büyüme hedefleriyle uyumludur.

Bu girişim, Rusya'nın dış politikada Doğu'ya yönelme (Turn to the East) stratejisiyle (Klimenko, 2014) de bağlantılıdır. Çin gibi ortaklarla yapılan iş birlikleri, bu doğrultuda değerlendirilebilir.

Rusya'nın genel dış politikası, ABD'nin ve Batı'nın tek kutuplu dünya düzenine karşı bir denge kurma çabasıyla şekillenmiştir. Arktik politikası da bu hedefe hizmet eden bir araçtır. Rusya, Arktik'teki liderliğini güçlendirmeyi, bölgesel ve küresel ölçekte daha fazla nüfuz kazanmanın bir yolu olarak görmektedir. Bu strateji, Rusya'nın Avrasya'da 'bölgesel hegemonya' hedefiyle paralellik taşımaktadır (Sönmez, 2019). Rusya, Arktik politikasını, NATO ve Batılı devletlerin bölgedeki etkisini dengeleme aracı olarak kullanmaktadır. Bu durum, genel dış politikasında ABD ve Avrupa ile olan rekabeti yansıtmaktadır.

Rusya'nın dış politikasında çevrenin korunması genellikle bir öncelik olarak ele alınmaz. Ancak, Arktik politikasında bu unsur, belirli ölçülerde yer bulmaktadır. Rusya, Arktik'te çevre politikalarını iklim değişikliğine karşı savunmacı bir yaklaşımla ele almakta ve bunu uluslararası düzeydeki iş birlikleriyle birleştirmektedir. Bu yaklaşım, Rusya'nın dış politikadaki pragmatizmiyle tutarlıdır; çevresel sorunlar genellikle ekonomik çıkarlarla dengelenmeye çalışılmaktadır. Rusya, Arktik Konseyi gibi mekanizmalar üzerinden uluslararası iş birliğini desteklerken, bu platformları kendi çıkarlarını savunma aracı olarak kullanmaktadır. Bu, Rusya'nın çok taraflı diplomasideki genel yaklaşımıyla uyumludur.

Rusya-Ukrayna Savaşı Sonrası Arktik Politikası

Rusya-Ukrayna Savaşı (2022) sonrası Rusya'nın Arktik politikasında dikkate değer bir değişimin ve dönüşümün yaşandığı söylenebilir. Bu değişim, savaşın tetiklediği uluslararası yaptırımlar, ekonomik izolasyon ve Batı ile artan gerilim bağlamında ortaya çıkmıştır. Rusya'nın Arktik politikası, bu süreçte belirgin bir şekilde militarizasyonun artması, uluslararası iş birliği imkânlarının azalması ve Doğu'ya yönelme stratejisinin güçlenmesi gibi eğilimler göstermektedir (Leclerc, 2024). Rusya, bu dönemde hem Arktik'teki askeri ve ekonomik varlığını artırma çabası içine girmiş hem de Batı ile iş birliğinde ciddi sınırlamalarla karşılaşmıştır. Rusya, Ukrayna Savaşı sonrası Arktik'teki askeri faaliyetlerini önemli ölçüde artırmıştır.

Batı ile ilişkilerin kötüleşmesi ve NATO'nun bölgedeki etkisini artırma çabası, Rusya'yı Arktik'teki askeri varlığını güçlendirmeye yöneltmiştir. Özellikle Kuzey Filosu'nun genişletilmesi ve yeni radar sistemlerinin devreye alınması bu doğrultuda değerlendirilmelidir. Rusya, Arktik bölgesinde geniş çaplı askeri tatbikatlar düzenlemiştir (Ministry of Defence of the Russian Federation, 2024). Bu durum, Arktik'i ulusal güvenlik stratejisinde daha merkezi bir konuma oturttuğuna işaret etmektedir. Ukrayna Savaşı sonrası Arktik bölgesi, Rusya için ulusal güvenlik bağlamında daha da önemli hale gelmiştir. NATO'nun İsveç ve Finlandiya'nın üyeliği ile genişlemesi, Rusya'nın kuzey sınırlarındaki güvenlik endişelerini artırmıştır. Rusya, Arktik'teki askeri varlığını güçlendirmeye devam etmiştir (Ministry of Defence of the Russian Federation, 2024). Radar sistemleri, füze savunma sistemleri ve yeni buz kırıcı gemilerle bölgedeki askeri altyapısını artırmıştır. Bu, Rusya'nın savunmacı olduğu kadar saldırgan bir strateji izlediği algısını da güçlendirmektedir.

Ukrayna Savaşı sonrası uygulanan yaptırımlar, Rusya'nın Batılı ülkelerle Arktik'teki ekonomik ve çevresel iş birliği imkânlarını önemli ölçüde sınırlandırmıştır. ExxonMobil gibi enerji devlerinin Rusya'daki projelerden çekilmesi (Raimondi, 2024), Arktik'teki enerji çıkarma projelerinde aksamalara neden olmuştur. Bu durum, Rusya'yı yerli şirketlere ve Çin gibi alternatif ortaklara daha fazla bağımlı hale getirmiştir. Arktik'te enerji kaynaklarının çıkarılması için gerekli olan ileri teknolojiye Batı yaptırımları nedeniyle erişim zorlaşmıştır.

Ukrayna Savaşı'nın ardından enerji sektörü, yaptırımlar nedeniyle ciddi darbe almıştır. Ancak Rusya, Arktik'teki enerji projelerine yatırım yapmaya devam etmektedir. Rusya, özellikle Yamal ve Arctic LNG-2 gibi projeleri geliştirmeye çalışmaktadır (Raimondi, 2024). Ancak yaptırımlar nedeniyle teknoloji ve finansman eksiklikleri bu projelerin ilerlemesini yavaşlatmaktadır. Rusya, KDY'yi geliştirme planlarına öncelik vermektedir. Ancak bu projede Batı'dan uzaklaşma ve Asya ile iş birliğine yönelme eğilimi belirgindir.

Rusya, Ukrayna Savaşı sonrası Arktik iş birliği mekanizmalarından büyük ölçüde dışlanmıştır. Arktik Konseyi'nin Batılı üyeleri (ABD, Kanada, İskandinav ülkeleri), Rusya ile iş birliğini sınırlama kararı almış (U.S. Department of State, 2022) ve birçok ortak projeyi askıya almıştır. Bu durum, Rusya'nın uluslararası düzeyde Arktik'te yalnızlaşmasına yol açmıştır. Rusya, Arktik'teki uluslararası iş birliği boşluğunu doldurmak için kendi inisiyatiflerini geliştirme eğilimindedir. Ancak bu çabalar, Batılı ülkelerin desteği olmadan sınırlı bir etki yaratmaktadır.

Arktik Konseyi'nin çalışmaları, Rusya olmadan sınırlı bir şekilde devam etmektedir. Bu durum, Rusya'nın Arktik'te çok taraflı iş birliği mekanizmalarını kullanma kapasitesini azaltmıştır. Batılı ülkelerin enerji, teknoloji ve finans alanlarındaki yaptırımları, Rusya'nın Arktik'teki projelerine ciddi engeller getirmiştir. Özellikle enerji sektöründe yabancı teknoloji ve yatırım eksikliği, Rusya'nın bölgedeki faaliyetlerini zorlaştırmaktadır.

Batı ile iş birliğinin azalması, Rusya'yı Arktik politikasında Çin ve diğer Asya ülkeleriyle daha yakın iş birliğine yöneltmiştir. Çin, Rusya'nın en önemli Arktik ortaklarından biri haline gelmiştir. 'Kutup İpek Yolu (Polar Silk Road)' projesi bağlamında iki ülke arasındaki ekonomik ve lojistik iş birliği artmıştır. Rusya, Çin yatırımlarını KDY ve enerji projeleri için kritik olarak görmektedir. Rusya, Hindistan ve Güney Kore gibi ülkeleri de Arktik politikalarına dâhil etmeye çalışmaktadır. Bu, Batı'ya bağımlılığı azaltma ve çok kutupluluk stratejisini güçlendirme çabası olarak değerlendirilebilir.

Ukrayna Savaşı sonrası Rusya'nın Arktik politikasında bazı zorluklar olsa da bölgedeki liderlik iddiası devam etmektedir. Rusya, Arktik'te kıta sahanlığını genişletme çabalarını sürdürmektedir. Bu, Batı ile olan gerilimlere rağmen uluslararası hukuk mekanizmalarını kullanma isteğini göstermektedir. Arktik, Rusya'nın ulusal stratejilerinde gelecekteki ekonomik büyüme ve enerji güvenliği açısından vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

Rusya'nın Arktik politikası, Ukrayna Savaşı sonrasında belirgin bir şekilde askeri güç odaklı, doğuya yönelim stratejisine dayalı ve uluslararası iş birliğinden izole edilmiş bir yapıya bürünmüştür. Bu değişim, Batı ile olan gerilimlerin ve ekonomik yaptırımların doğrudan bir sonucudur. Ancak bu politika, Rusya'nın uzun vadede Arktik'teki etkinliğini ne ölçüde sürdürebileceği konusunda belirsizlikler yaratmaktadır. Özellikle teknolojik kısıtlamalar ve uluslararası yalnızlık, bu stratejinin başarısını sınırlayabilir.

Sonuç

Rusya'nın Arktik politikaları, enerji ve ticaret hedeflerini birleştirirken bölgedeki güç dengesini de gözetken bütüncül bir yaklaşımı yansıtmaktadır. 2008 ve 2020 yıllarındaki belgeler, bu stratejik bölgenin Rusya için artan önemini ortaya koyarken, bölgesel ve küresel gelişmelere paralel olarak hedeflerin çeşitlendiğini ve derinleştiğini göstermektedir. Özellikle doğal kaynakların çıkarılması ve Kuzey Deniz Yolu'nun geliştirilmesi, Rusya'nın Arktik bölgesini sadece bir ekonomik merkez değil, aynı zamanda jeopolitik bir güç unsuru olarak konumlandığını ortaya koymaktadır.

Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Rusya'nın Arktik politikaları, enerji ve ticaret hedeflerini koruyarak aynı zamanda uluslararası iş birliği ve rekabet arasındaki dengeyi yönetme bağlamında okunmalıdır. Rusya, bir yandan Arktik bölgesini bir barış ve iş birliği alanı olarak tutma niyetini dile getirirken diğer yandan bölgeyi militarize ederek çıkarlarını savunmakta ve savaşın negatif etkilerini böylelikle bertaraf etmeye çalışmaktadır.

Sonuç olarak, Rusya'nın Arktik politikası, gelecekte küresel enerji güvenliği, iklim değişikliğiyle mücadele ve uluslararası ticaret gibi alanlarda daha geniş etkiler yaratacak potansiyele sahiptir. Bu strateji, Rusya'nın bölgesel gücünü pekiştirmesi ve Arktik bölgesinde uzun vadeli hedeflerini gerçekleştirmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Ancak bu hedeflerin başarılı bir şekilde uygulanması, hem ulusal kapasitenin geliştirilmesine hem de uluslararası aktörlerle sağlıklı bir denge kurmasına bağlı olacaktır.

Kaynakça

Klimenko, E. (2014). Russia's Evolving Arctic Strategy Drivers, Challenges, and New Opportunities. SIPRI Policy Paper, (42), Erişim adresi: <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/PP/SIPRI-PP42.pdf> (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Klimenko, E. (2020). Russia's New Arctic Policy Document Signals Continuity rather than Change. Stockholm International Peace Research Institute. Erişim adresi: <https://www.sipri.org/commentary/essay/2020/russias-new-arctic-policy-document-signals-continuity-rather-change> (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Leclerc, G. (2024). Russia's War on Ukraine: Implications for the Arctic. European Parliamentary Research Service. Erişim adresi: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/754604/EPRS_BRI\(2024\)754604_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/754604/EPRS_BRI(2024)754604_EN.pdf) (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Lipunov, N. & Devyatkin, P. (2023). The Arctic in the 2023 Russian Foreign Policy Concept. The Arctic Institute Center for Circumpolar Security Studies. Erişim adresi: <https://www.thearcticinstitute.org/arctic-2023-russian-foreign-policy-concept/> (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Meade, J. R. (2020). Russia's New Arctic Policy 2035: Implications for Great Power Tension Over the Northern Sea Route. National Intelligence University Ann Caracristi Institute for Intelligence Research. Erişim adresi: https://www.ni-u.edu/wp-content/uploads/2023/11/NIUShort_07212020_DNI202201735_IceRusha.pdf (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Ministry of Defence of the Russian Federation. (2024). Arctic Group of Northern Fleet deployed in eastern areas of Arctic Ocean. Erişim adresi: <https://eng.mil.ru/en/army2023/news/more.htm?id=12528692@egNews> (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Raimondi, P. P. (2024). The Role of the Arctic in Russia's Energy Strategy. Istituto Affari Internazionali. Erişim adresi: <https://www.iai.it/sites/default/files/9788893683142.pdf> (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Rumer, E., Sokolsky, R. & Stronski, P. (2021). Russia in the Arctic—A Critical Examination. Carnegie Endowment for International Peace. Erişim adresi: <https://carnegieendowment.org/research/2021/03/russia-in-the-arctica-critical-examination?lang=en> (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Sönmez, D. (2019). The Evaluation of Realist Russian Foreign Policy during the Putin Era. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. (2023). The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation. Erişim adresi: https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/ (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Trenin, D. & Baev, P. (2010). The Arctic a View from Moscow. Carnegie Endowment for International Peace. Erişim adresi: https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/arctic_cooperation.pdf (Erişim tarihi: 17.11.2024).

U.S. Department of State. (2022). Joint Statement on Arctic Council Cooperation Following Russia's Invasion of Ukraine. Erişim adresi: <https://www.state.gov/joint-statement-on-arctic-council-cooperation-following-russias-invasion-of-ukraine/> (Erişim tarihi: 17.11.2024).

U.S. Energy Information Administration. (2012). Arctic Oil and Natural Gas Resources. Erişim adresi: [https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=4650#:~:text=The%20Arctic%20holds%20an%20estimated,U.S.%20Geological%20Survey%20\(USGS\)](https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=4650#:~:text=The%20Arctic%20holds%20an%20estimated,U.S.%20Geological%20Survey%20(USGS)) (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Wolff, S. (2024). How the West is Foiling Russia's Attempts to Use the Arctic in the Ukraine war: The Conversation. Erişim adresi: <https://theconversation.com/how-the-west-is-foiling-russias-attempts-to-use-the-arctic-in-the-ukraine-war-237916> (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Zhao, P., Li, Y. & Zhang, Y. (2024). Ships are Projected to Navigate Whole Year-Round along the North Sea Route by 2100. Communications Earth & Environment. 5(1), <https://doi.org/10.1038/s43247-024-01557-7>

Совет Безопасности Российской Федерации. (2020). Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2035 года. Erişim adresi: <http://www.scrf.gov.ru/security/economic/Arctic2035/> (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Центр устойчивого развития и здоровья среды. (2008). Стратегия развития Арктической зоны Российской Федерации и обеспечения национальной безопасности на период до 2020 года. Erişim adresi: <https://sustainabledevelopment.ru/index.php?cnt=219> (Erişim tarihi: 17.11.2024).

ÇİN'İN ARKTİK POLİTİKASI

Oktay BİNGÖL*

Giriş

Arktik, bir zamanlar maceraperestlerin, turistlerin, balina avcılarının ve bilim insanlarının ilgisini çekerken son dönemlerde bölge ülkelerinin, küresel aktörlerin ve yükselen güçlerin de ilgisini çekmiş ve yeni bir jeopolitik etkileşime sahne olmaya başlamıştır. Jeopolitik mücadelede 21. Yüzyılın yükselen gücü Çin de yerini almıştır.

Çin'in Arktik'e yönelik politikalarında çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Öncelikle Çin'in Afrika, Latin ve Güney Amerika, Orta Asya ve Orta Doğu'daki ülkelerle ekonomik anlaşmalar ve stratejik ortaklıklar yapmasında ana faktör olan enerji ve doğal kaynak ithalatına olan artan bağımlılığının, Arktik yöneliminde de etkili olduğunu belirtmek gerekir. Çin'in dışa açılımındaki sembolik ve iddialı projesi Kuşak ve Yol Girişimi'dir (BRI). BRI, özellikle Çin ile Avrupa arasında, ayrıca Orta Doğu ve Afrika'ya güvenli ve hızlı ulaşım ve iletişim bağlantıları sağlamayı amaçlamaktadır. Çin'in diğer bir iddialı girişimi ise Arktik'e açılım olarak görülmektedir.

Çin Arktik'te küresel ısınmanın ve buzulların erimesinin süreçlerini ve etkilerini araştırmaya ve elde edilecek bulgularla kendi ülkesindeki hava kirliliği ve su kıtlığı sorunlarına çözümler geliştirmeye kaynak ayırmaktadır. Çin ayrıca, buz örtüsü geriledikçe çıkarılması daha kolay hale gelecek olan deniz canlıları ile mineraller, petrol ve doğal gaz gibi Arktik kaynaklarına da erişmeyi amaçlamaktadır.

Arktik'te buz kütleleri eridikçe, kargo gemilerinin Arktik sularında seyri mümkün olabilecektir. Arktik'te açılacak yeni rotaların Çin limanları ile kuzey Avrupa limanları arasındaki ulaşım mesafesini iki-üç bin kilometre kısaltabileceği, Arktik'ten yapılacak deniz taşımacılığını Çin'in kuzeydoğusunda yer alan liman kentlerini canlandırabileceği beklenmektedir. Ayrıca Çin, nakliyyeyi kolaylaştırmak için Arktik'te limanlar ve diğer altyapılar inşa etmeyi planlamaktadır. Çin'in Arktik'e yaklaşımı ve girişimleri Çin'in 2030 yılına kadar "kutup büyük gücü" olma hedefini destekleyen özellikler taşımaktadır.

Bu makalede: Çin'in Arktik'e yaklaşımı, Arktik politikasının genel esasları ile diplomatik, ekonomik, bilimsel ve askeri alanda proje ve faaliyetleri el alınmakta; Çin'in girişimleri hakkında diğer ülkelere bakış açıları açıklanmaktadır.

Çin'in Arktik'e Yaklaşımı

Çin'in ekonomisi büyüyüp dış ticareti artarken yeni doğal kaynaklara erişme ve alternatif ulaşım koridorları geliştirme ihtiyacı da artmıştır. Bu arayışlar Çin'in 2000'lerin başında itibaren dünyanın farklı bölgelerine yönelmesine yol açmıştır. Bu kapsamda ilgi çeken bölgelerden birisi Arktik olmuştur. Bölge ülkeleri nezdinde devlet başkanları düzeyinde diplomasi yürüten Çin, 2013 yılında ana bölgesel forum olan Arktik Konseyi'nin daimi gözlemcilerinden biri olarak kabul edilmiştir.

* Prof. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler (İng.), E-posta oktaybingol@arel.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4794-5656

Çin'in Arktik'e yönelmesinde temel faktörler kendi ulusal çıkarlarıyla ilişkilidir. Çin, öncelikle Arktik'i bilimsel araştırmalar için bir alan olarak görmekte; kendi bilim insanlarının Arktik'te iklim değişikliği, buzların erimesi ve ekosistemin değişimi üzerine yürütecekleri bilimsel araştırmaların bulgularının Çin'deki hava kirliliği ve su kıtlığı sorunlarına çözümler geliştirilmesine katkı sağlayacağını beklemektedir. Çin'in diğer bir amacı Arktik'teki deniz canlıları, mineraller, petrol ve doğal gaz başta olmak üzere doğal kaynaklara erişmek ve bunları kullanmaktır.

Son on yılda Çin'i daha aktif politikaya izlemeye iten faktör ise alternatif deniz ticaret rotasının varlığıdır. Çin, dünya ile dış ticaretini Pasifik, Atlantik ve Hint Okyanusu üzerinden üç farklı su yolundan yapmaktadır. Pasifik rotası Doğu Çin Denizi'nin güneyinden başlayıp Japonya Denizinden kuzeye doğru giderek Kuzey Pasifik Okyanusu'na ulaşır. Atlantik rotasını izleyen gemiler Çin'den güneye doğru seyredip, Malakka Boğazı, Hint Okyanusu ve Ümit Burnu üzerinden Batı Avrupa'ya, ABD'nin doğu kıyısına, Süveyş Kanalına ve Akdeniz bölgesine ulaşır. Daha işlek olan Hint Okyanusu rotası genellikle petrol taşımacılığı için kullanılır. Rota, Çin mallarının Malakka Boğazından geçerek Basra Körfezi, Doğu Afrika, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya ulaşmasını sağlar (CFC, 2024).

Son iki rotanın Pasifik ve Hint okyanuslarını birbirine bağlayan bir geçit olan Malakka Boğazı'ndan geçmesi Boğazın ABD ile kriz ortamında ablukaya alınması durumunda Çin açısından önemli bir hassasiyet yaratmaktadır. Arktik rotalarının kullanılması ise hassasiyeti azaltarak Çin'e stratejik destek sağlar. Diğer taraftan Arktik'te büyük buz kütleleri eridikçe yeni rotaların açılması mesafeleri kısalttığı için Çin ticareti, limanların gelişmesi ve dış yatırımlar açısından önemli avantajlar sağlamaktadır.

Çin'in bölgeye artan ilgisi sonucu Çin Devlet Konseyi tarafından hazırlanarak 2018 yılında yayımlanan Beyaz Kitap (The State Council, 2018) Çin'in bölgeye bakış açısını ve politikasını uluslararası kamuoyuna ilan etmiştir.

Çin'in Arktik Politikasının Genel Esasları

Çin'in Arktik politikası, bölge dışındaki devletlerin Arktik'te bilimsel araştırma, seyri sefer, balıkçılık, denizaltı kabloları ve boru hatları döşeme, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) ve genel uluslararası hukuk gibi antlaşmalar uyarınca bölgede kaynak arama ve işletme haklarına sahip oldukları tezine dayanmaktadır (Defence News, 2020). Çin ayrıca, imzacısı olduğu Svalbard/Spitsbergen Antlaşması'nın*, sözleşmeciler tarafından Arktik'in belirli alanlarına erişim ve giriş serbestliği, eşitlik ilkesi ve hukuka uygun olarak bu alanlarda bilimsel araştırma, üretim ve avcılık, balıkçılık ve madencilik gibi ticari faaliyetleri yapma hakkı verdiğini kabul etmektedir (Karabulut & Karabulut, 2021: 160).

Çin, kendisini Arktik Dairesi'ne en yakın olan kıtasal devletlerden biri ve "Yakın Arktik Devleti" olarak tanımlamakta (Merkle, 2023), Arktik'in çevresel değişimlerinin, Çin'in iklim sistemi ve ekosistemi üzerinde ve buna bağlı olarak tarım, ormancılık, balıkçılık, denizcilik endüstrisi ve diğer sektörlerdeki ekonomik istikrarı üzerinde etkili olduğunu öne sürmektedir. Çin ayrıca Arktik'te sorunların bölge ötesi ve küresel etkileriyle yakından ilgilenmekte, özellikle iklim değişikliği, çevre, bilimsel araştırma, nakliye rotalarının kullanımı, kaynak keşfi ve kullanımı gibi sorunların tüm ülkelerin ve insanlığın varlığı ve gelişimi için hayati öneme sahip olduğunu ve Çin dâhil Arktik olmayan devletlerin çıkarlarını doğrudan etkilediğini savunmaktadır (The State Council, 2018: 3).

* 9 Şubat 1920'de Versay'da Spitzbergen/Svalbard Antlaşması imzalanmıştır. Günümüzde 46 ülkenin imza koyduğu antlaşma ile bu ülkelerin vatandaşlarına eşitlik ilkesi geçerli olacak, kimseye imtiyaz tanınmayacaktır (Karabulut & Karabulut, 2023: 149).

Çin'in Arktik çabaları üç ana döneme ayırmıştır (Brady, 2019: 184; Karabulut & Karabulut, 2021: 160). 1980-2000 yılları arasındaki birinci dönemde Çin, bilim insanlarını kutuplara göndermeye başlamış, Ukrayna'dan bir buz kırıcı satın almış, araştırma istasyonlarını inşa etmiş ve ilgili çok taraflı anlaşmalara katılmıştır. 2000-2015 yılları arasındaki ikinci dönemde kutuplara istasyon inşasına devam eden Çin, ilk yerli buz kırıcısı üretmiş ve keşif gezilerini artırmış, kutup sabit kanatlı uçaklarına ve otonom platformlara yatırım yapmaya başlamıştır. Çin bu dönemde Arktik Konseyi'ne gözlemci olarak katılmış ve bölgedeki siyasi rolünü önemli ölçüde artırmıştır. Üçüncü aşama 2015-2030 yıllarını kapsayan 'kutupların büyük gücü' olma aşamasıdır. Bu dönem önceki dönemlerdeki kazanılan yeteneklerin geliştirilmesi ve otonom yeteneklere yönelimi içermektedir. Artırılan çabalarla 'kutup araştırma filosu' kurulması, Kutup İpek Yolunun hayata geçirilmesi ve bölgede daha güçlü Çin Arktik varlığı bulundurulması amaçlanmaktadır (Doshi, vd., 2021: 16).

2018'de yayımlanan Beyaz Kitap'ta Çin'in Arktik'e ilişkin politika hedefleri; Arktik'in yönetimine katılmak, Arktik'teki tüm ülkelerin ve uluslararası toplumun ortak çıkarlarını korumak ve Arktik'in sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek için Arktik'i anlamak, korumak, geliştirmek ve yönetmek (The State Council, 2018: 4) şeklinde ifade edilmektedir.

Beyaz Kitap bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için temel esasları da belirlemiştir. Buna göre Çin, Arktik'i anlamak için bölgeye ilişkin bilimsel araştırma kapasitesini ve yeteneğini geliştirecek, Arktik bilimi hakkında daha derin bir anlayış ve bilgi edinecek, bölgede değişimlerin ardındaki doğal yasaları araştırarak, böylece insanlığın Arktik'i daha iyi koruması, geliştirmesi ve yönetmesi için elverişli koşulları yaratacaktır. Çin, Arktik'i korumak için bölgedeki iklim değişikliğine aktif olarak yanıt verecek, benzersiz doğal çevresini ve ekolojik sistemini koruyacak, bölgenin sosyo- kültürel çeşitliliğine ve yerli halkların yaşam tarzlarına saygı gösterecektir. Arktik'i geliştirmek için Çin, bölgedeki teknolojik kapasitesini ve yeteneğini geliştirecek, ulaşım rotalarının geliştirilmesine katkı sağlayacak, ekonomik ve sosyal gelişime katkı sağlayacak, yerel halkın yaşam koşullarını iyileştirecek ve ortak kalkınma için çabalayacaktır. Çin, Arktik ile ilgili işleri ve faaliyetleri kurallar ve mekanizmalar temelinde düzenlemeye ve yönetmeye katılacaktır.

Beyaz Kitap'ta Çin'in yukarıda belirtilen politika hedeflerini gerçekleştirmek için Arktik'te karşılıklı saygı, yapıcı iş birliği, kazan-kazan ve sürdürülebilirlik ilkelerine uygun hareket edilmesi ilkelerini benimsediği ifade edilmektedir. Kitapta ayrıca sürdürülebilirliğin Çin'in Arktik politikasının temel hedefi olduğu, bu bağlamda bölgede ekolojik koruma, ekonomik büyüme ve sosyal ilerleme arasında daha iyi bir dengenin kurulması gerektiği (The State Council, 2018: 5) dile getirilmektedir.

Çin'in Arktik Faaliyetleri ve Projeleri

Arktik'e jeopolitik ve ekonomik çıkarları nedeniyle ilgi duyan Çin, 1980'lerden günümüze uyguladığı projelerle bölgede söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Çin Arktik politikası kapsamındaki program ve projelerinde;

- 1) Arktik'in tüm boyutlarıyla anlaşılması,
- 2) Arktik'in eko-sisteminin korunması ve iklim değişikliğine odaklanması,
- 3) Arktik doğal kaynaklarına erişim,
- 4) Arktik yönetişimine ve uluslararası iş birliğine aktif olarak katılım,
- 5) Arktik'te barış ve istikrarı teşvik etme, hedeflerini öne çıkarmaktadır (The State Council, 2018: 1).

Kutup bölgelerine ilgisi İkinci Dünya Savaşı sonrasına uzanan Çin'in ilk girişimlerinden biri 1981'de Devlet Okyanus İdaresine bağlı olarak (SOA) kurulan Çin Arktik ve Antarktika İdaresi'dir (CAA) (Chinare.Gov., 2010). CAA, Çin'in kutup programını düzenler, koordine eder ve denetler. Bu kapsamda entegre bir ulusal kutup araştırma stratejisi geliştirmek, ulusal kutup araştırma faaliyetlerini yönlendirecek politika oluşturulması, ulusal politikayı koordine eden beş yıllık bir plan geliştirmesi, ulusal kutup planını yıllık bazda güncellenmesi, yıllık ulusal kutup araştırma seferlerinin koordine edilmesi, kutup araştırma programlarının diğer kurumlarla koordinasyonunun sağlanması ve uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi CAA'nın sorumlulukları arasında yer alır (Riffenburgh, 2006: 226). CAA hem Arktik ve Antarktika için Çin'in bilimsel programını düzenler ve kutup keşif seferlerine lojistik destek sağlar. 2018 yılında yapılan hükümet yeniden yapılanmasıyla SOA'nın sorumluluklarının çoğu Doğal Kaynaklar Bakanlığı'na devredilmiş, Çin'in kutup programları ile Güney Çin Denizi araştırma faaliyetleri aynı çatı altında tutulmuştur.

Çin 1989 yılında Çin Kutup Araştırma Enstitüsünü (PRIC) kurmuştur. PRIC, kutup ortamının gözlemlenmesi, araştırılması ve değerlendirilmesi için bir araştırma merkezidir. PRIC aynı zamanda Çin Antarktika/Arktik Araştırma Seferleri (CHINARE) için bir operasyon merkezi, Arktik'ten toplanan veriler, örnekler ve numuneler için bir yönetim, hizmet ve arşiv merkezidir. PRIC bünyesinde; Antarktika Büyük Duvar Ekoloji Ulusal Gözlem ve Araştırma İstasyonu, Antarktika Zhongshan Buz ve Uzay Çevresi Ulusal Gözlem ve Araştırma İstasyonu, Arktik Sarı Nehir Dünya Sistemi Ulusal Gözlem ve Araştırma İstasyonu, Ulusal Arktik ve Antarktika Veri Merkezi ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı'nın Kutup Bilimi Anahtar Laboratuvarı yer almaktadır. PRIC bu birimler ile kutup araştırmalarında bilimsel yeniliği ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmektedir (PRIC, 2011).

Çin, Soğuk Savaş sonrası ülke dışına açılırken bilimsel araştırma projeleri kapsamında bölge ülkeleriyle ikili iş birliği anlaşmaları imzalamış ve Arktik'e yönelik çabalarını artırmıştır. İşbirliği kapsamında Arktik'e bilimsel keşif gezileri düzenlenmiş bu kapsamda 1999 yılında Ukrayna'dan satın alınan buzkıran ve araştırma gemisi Xue Long (Kar Ejderhası)* kullanılmıştır.

Çin araştırma enstitüleri, Arktik'te iklim değişikliği konularında uzmanlaşmış bölgesel araştırma kuruluşlarının çalışmalarına dâhil olmuştur. Çin, Kutup Araştırma Enstitüsü'ne bağlı olarak 2003 yılında Norveç'in Svalbard kentinde Sarı Nehir İstasyonu'nu (Huánghé Zhàn) kurmuştur. Bir diğer araştırma merkezi İzlanda'da bulunmaktadır. Her iki merkez deniz ekolojisinden atmosfer fizikine kadar çeşitli araştırmaları desteklemektedir (Funairole, vd., 2023).

2013 yılında, yıllarca süren ısrarların ardından Çin, Arktik Konseyi'ne daimi gözlemci ülke olarak kabul edilmiştir. Gözlemci statüsü, Çin'e, esas olarak iklim koruma ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili konuları ele alan Konsey tarafından düzenlenen toplantılara ve çalıştaylara katılma hakkı vermiştir.

Diplomatik Faaliyetler

Çin, bölgesel bir güç olarak rolünü meşrulaştırmak ve Arktik katılımının temelini oluşturmak için kapsamlı ve etkili bir diplomasi yürütmektedir. Çin, 2018 yılında Beyaz Kitabı uluslararası kamuoyuna açarak bölgeye yaklaşımını yapıcı, uzlaşıcı, iş birlikçi ve çözüm odaklı söylemlerle dile getirmiştir. Söylemlerinde, iklim değişikliği ile mücadele, ekosistemin korumasına katkı, bilimsel araştırmalar ve bölgesel iş birliği temalarını öne çıkararak diplomatik yaklaşımını güçlendirmektedir.

* Xuelong, Dünyanın nükleer olmayan en büyük buzkıranıdır. 1993 yılında Ukrayna'da buzla güçlendirilmiş bir kargo gemisi olarak inşa edilmiş, müteakiben kutup araştırmaları için tesisler ve ekipmanlarla donatılmış yüzen bir laboratuvarıdır. Xuelong 167 metre uzunluğunda, 23 metre genişliğinde olup, 1,5 knot hızla 20 cm karda dâhil olmak üzere 1,1 m buzun içinden geçebilir. Xuelong'da bir veri işleme merkezi ve 500 metrekarelik çalışma alanına sahip yedi laboratuvarı, operasyonel ekipmanlar, numuneleri saklamak için bir dondurucu, düşük sıcaklıkta bir yetiştirme odası, temiz bir laboratuvar, bir deniz biyolojisi laboratuvarı, bir deniz kimyasal laboratuvarı, bir jeolojik laboratuvar ve diğer cihazlar vardır (Arctic Portal, 2024).

Çin Arktik Konseyine gözlemci üye olarak katılmasına ilaveten bölgesel diyalog mekanizmalarına ve akademik/bilimsel kuruluşların dahil olduğu ikinci kulvar diplomatik süreçlerine iştirak etmektedir. Çin Arktik diplomasisinin önemli bir bileşeni, bölgeye yapılan üst düzey Çin ziyaretleridir. Devlet başkanı, devlet başkan yardımcısı-başbakan, dışişleri bakanı, savunma bakanı vb. üst düzey yetkililer tarafından 2000-2020 yılları arasında Arktik ülkelere 33 ziyaret yapılmıştır. Ziyaretlerin 6'sı Çin devlet başkanları tarafından gerçekleştirilmiştir (Doshi, vd., 2021: 26). Çin, son dönemlerde Rusya ile Arktik kapsamında ziyaretleri de sıklaştırmıştır. Eylül 2024'te yapılan ziyarette Çin ve Rusya "yeni jeopolitik koşullar altında ve kapsamlı bir stratejik ortaklık ruhu" içinde Arktik iş birliğinin güçlendirilmesine ilgi duyduklarını ifade etmiştir (Staalesen, 2024).

Çin ayrıca Arktik ülkeleriyle üst düzey anlaşmalar imzalamaktadır. Bu kapsamda dikkat çekenlerden biri, 2015 yılında Rusya ile Kuzey Deniz Rotası (NSR) konusunda işbirliği konusunda imzalanan mutabakat zaptıdır (Hsiung, 2020). Çin; Finlandiya, Norveç, Kanada, İsveç ve Grönland ile çeşitli anlaşmalar imzalamıştır (Conley, 2018; Reuters, 2020).

Ekonomik Faaliyetler

Çin, 2008 yılından itibaren Arktik ülkeleriyle yatırım, gayrimenkul ve enerji iş birliği anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar Çin'e bölgede daha aktif olma fırsatı vermiş, Çin'in Arktik ülkeleriyle ilişkilerini, Arktik'e yakın bir devlet olarak meşruiyetini ve bölgenin kaynaklarına erişimini geliştirmesine yardımcı olmuştur.

Çin, Kuşak ve Yol Girişimini (BRI) hayata geçirirken denizlerden alternatiflerle desteklemeye (mavi ekonomik geçit) çalışmış, bu kapsamda BRI'yi Arktik ile ilişkilendirmiştir. Bu Çin-Okyanusya-Güney Pasifik mavi geçidine ilaveten Avrupa'ya Kuzey Buz Denizi üzerinden 'mavi ekonomik geçit' anlamına gelmektedir (Xinhua, 2017a). Bu ilişkilendirme 'Kutup İpek Yolu' ve 'Buz İpek Yolu' terimleriyle ifade edilmektedir (Xinhua, 2017b). Bu proje üzerinde Rusya ve Çin arasında protokoller imzalanmıştır. Bununla birlikte Çin diğer bölge ülkeleriyle de iş birliği yapmaya çalışmaktadır (Liu, 2018).

Çin 2008 yılından itibaren Arktik ülkeleriyle ortak enerji ve altyapı projeleri geliştirmekte, madencilik başta olmak üzere çeşitli firmaları satın almaktadır. Kanada, Rusya, Grönland, Norveç, Finlandiya ve İsveç'e yapılan yatırımlar dikkat çekmektedir. Bu kapsamda 2008'den günümüze çoğunluğu enerji, altyapı ve firma satın alma olarak 27 proje başlatılmıştır. Proje sayısı fazla olmakla birlikte çoğunluğu gerçekleştirilememiş, iptal edilmiş veya ertelenmiştir. İptal ve gecikmelerde bölgede artan jeopolitik gerginlikler ile ABD ve AB'nin Çin'e son dönemlerde temkinli/olumsuz yaklaşımları da etkili olmuştur (Doshi, vd., 2021: 24-40).

Askeri Faaliyetler

Çin donanması 2015'den itibaren Arktik sularında daha sık görülmeye başlanmıştır. 3 Eylül 2015 tarihinde bir grup Çin askeri gemisi Pasifik'te Rusya ile ortak tatbikata katılmak için Alaska açıklarında ABD karasularından 'zararsız geçiş' hakkını kullanmıştır (LaGrone, 2015). Aynı dönemde, bir Çin Deniz Görev Gücü, Arktik ülkelerinden Danimarka, İsveç ve Finlandiya limanlarına iyi niyet ziyaretleri yapmıştır (Tiezzi, 2015). Çin donanmasının diğer bir girişimi PRIC ile müşterek yürütülen kutuplarda kullanılmaya uygun buz kırıcı gemiler inşa etme ve bunlarla keşif seferleri düzenleme ve kutup araştırmaları yapma programıdır. Çin donanması envanterine ilki 1969 yılında olmak üzere 2015 yılına kadar 6 adet buz kırıcı gemi dâhil etmiş, PRIC ise 1994 ve 2018 yıllarında Xuelong tipi iki buz kırıcıyı envanterine eklemiştir. Bu gemilerle Arktik'e bilimsel araştırma ve keşif seferleri düzenlenmektedir (Doshi, vd., 2021: 30).

ABD’nde ve diğer bazı batı ülkelerinde Çin’in, diğer Arktik devletleriyle araştırma ve çevre koruma alanındaki iş birliğini Arktik ortamında yeni askeri teknolojilerini test etmek için de kullandığı yönünde artan bir endişe bulunmaktadır. Bu endişe Çin ile Arktik ilişkilerini sınırlama potansiyeli taşımaktadır (Brady, 2019).

Bilimsel Faaliyetler

Çin’in Arktik politikasının temel bileşenlerinden birini bilimsel araştırmalar oluşturmaktadır. Arktik ülkeleriyle geliştirilen bilimsel iş birlikleri Çin’e, Arktik kurumlarına ve coğrafyasına meşru erişim, ülkelere diplomatik temas, Arktik’in geleceğine katılım ve söz hakkı sağlamaktadır (Sun, 2018; Su & Mayer, 2018).

Çin’in Arktik’teki artan bilimsel faaliyetlerinin en belirgin örneklerinden biri bilimsel araştırma seferleridir. 1994’te Ukrayna’dan Xuelong buz kırıcıyı satın alıp kutup koşullarına göre geliştirdiğinden ve daha yakın zamanda Xuelong 2 buz kırıcıyı suya indirdiğinden beri Çin, bölgeye 11 araştırma seferi düzenlemiş ve 1200 civarında araştırmacıyı Arktik’e göndermiştir (Lanteigne, 2019; Doshi, vd., 2021: 133). Çin bilimsel faaliyetler kapsamında 2004 yılında Norveç’te Sarı Nehir Araştırma İstasyonu, 2016 yılında Kiruni yakınlarında Kuzey Kutbu Yer İstasyonu, 2018’de İzlanda’da Müşterek Bilimsel Gözlem İstasyonu isimli merkezleri açmış, Kanada ve Grönland ile araştırma merkezleri açılması konusunda anlaşmalar imzalamıştır (Guoqiang, 2013; Lulu, 2017).

Çin’de devletin kutup bölgelerinin araştırılmasına destek vermesiyle birlikte bilimsel yayınların sayısı artmaya başlamıştır. Bu kapsamda Çin’de Arktik üzerine yayınlanan makale sayısı 1990 yılında 45 iken 2020’de 1600’e ulaşmıştır (Funairole, vd., 2023).

Sonuç

Jeopolitik ve ekonomik çıkarlarının gereği olarak 1980’lerden itibaren Arktik’e ilgi duyan Çin, üç aşamalı ‘kutupların büyük gücü’ olma projesinin üçüncü dönemindedir. Bu dönem ‘kutup araştırma filosu’ kurulması, Kuşak ve Yol Projesinin tamamlayıcısı olan Kutup İpek Yolunun hayata geçirilmesi ve bölgede daha güçlü Çin Arktik varlığı bulundurulmasını kapsamaktadır. Kendisini ‘yakın Arktik ülkesi’ olarak niteleyen Çin, 2018’de yayımladığı Beyaz Kitap’ta Arktik Politikasını dünya kamuoyuna açıklamıştır. Çin’in politikası; Arktik’in yönetimine katılmayı, Arktik’teki tüm ülkelerin ve uluslararası toplumun ortak çıkarlarını korumayı ve Arktik’in sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek için Arktik’i anlamayı, korumayı, geliştirmeyi ve yönetmeyi kapsamaktadır.

Söz konusu politika; ekonomik, diplomatik, bilimsel ve askeri boyutlarda çeşitli projelerle desteklenmiştir. Bunlar içerisinde buzulların erimesiyle Kuzey Rotasının Çin ve Avrupa arasında yeni bir ticaret yolu olarak açılacak olması Çin açısından önemli bir ekonomik ve stratejik değer ifade etmektedir. Ekonomik boyutta Çin, bölge ülkelerinde enerji, alt yapı ve değerli madenlerin çıkarılmasıyla ilgili projeler başlatmış, doğrudan yatırımlar yapmıştır. Son dönemlerde yaşanan jeopolitik gerilimler ve ABD-Çin mücadelesi nedeniyle projelerin bir bölümü iptal edilmiş, bir bölümü de ertelenmiş olmakla birlikte Çin’in bilimsel araştırmalar ve bölgesel kurumlarla iş birliği odaklı ve yumuşak güç ağırlıklı girişimleri devam etmektedir.

Önceleri ABD hariç diğer Arktik ülkeleriyle Çin arasında kapsamlı iş birlikleri gelişirken 2020’lerden itibaren Kanada, Norveç, Danimarka ve İsveç Çin yaklaşımlarına temkinli davranmaya başlamıştır. Temkinli yaklaşımlarda Çin’in bilimsel araştırmaları ve araştırma istasyonlarını askeri amaçlar için kullanabileceği endişesi öne çıkmaktadır. Bununla birlikte Arktik’in Batıya açılmaya devam eden Çin için stratejik değer ifade etmeye devam edeceği kıymetlendirilmektedir.

Kaynakça

Arctic Portal. (2024). Snow Dragon in the Arctic. Erişim adresi: <https://arcticportal.org/shipping-portlet/icebreakers/snow-dragon> (Erişim tarihi: 10.10.2024).

Brady, A. M. (2019). Facing Up to China's Military Interests in the Arctic. *China Brief*, 19(21). Erişim adresi: <https://jamestown.org/program/facing-up-to-chinas-military-interests-in-the-arctic/> (Erişim tarihi: 30.11.2024).

CFC. (2024). Shipping Routes from China. Erişim adresi: <https://cargofromchina.com/shipping-routes/> (Erişim tarihi: 11.12.2024).

Chinare.Gov. (2010). A Brief Introduction to CAA. Erişim adresi: <http://www.chinare.gov.cn/en/index.html?pid=about> (Erişim tarihi: 14.12.2024).

Conley, H. A. (2018). China's Arctic Dream. Center for Strategic and International Studies, Erişim adresi: <https://www.csis.org/analysis/chinas-arcticdream> (Erişim tarihi: 12.12.2024).

Defence News. (2020). China's Strategic Interest in the Arctic Goes Beyond Economics. Erişim adresi: <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2020/05/11/chinas-strategic-interest-in-the-arctic-goes-beyond-economics/> (Erişim tarihi: 10.12.2024).

Doshi, R., Dale-Huang, A. & Zhang, G. (2021). Northern Expedition: China's Arctic Activities and Ambitions. Brookings. Erişim adresi: <https://www.brookings.edu/articles/northern-expedition-china-arctic-activities-and-ambitions/> (Erişim tarihi: 06.12.2024).

Funairole, M.P., Hart, B., Bermudez, J.S. & Powers-Riggs, A. (2023). Frozen Frontiers: China's Great Power Ambitions in the Polar Regions. Erişim adresi: <https://features.csis.org/hiddenreach/china-polar-research-facility/> (Erişim tarihi: 11.12.2024).

Guoqiang, T. (2013). Arctic Issues and China's Stance. *China International Studies*, (38), 29–48.

Hsiung, C.W. (2020). The Emergence of a Sino-Russian Economic Partnership in the Arctic. The Arctic Institute. Erişim adresi: <https://www.thearcticinstitute.org/emergence-sino-russian-economic-partnership-arctic/> (Erişim tarihi: 12.12.2024).

Jin, L. (2018). The Arctic White Paper and the Development of China's Position towards the Arctic. China Institute of International Studies. Erişim adresi: http://www.ciis.org.cn/english/ESEARCHPROJECTS/Articles/202007/t20200715_3590.html (Erişim tarihi: 10.12.2024).

Karabulut, H. & Karabulut S.B. (2023). Türkiye'nin Geç Atılmış Doğru Adımı: Spitzbergen/Svalbard Antlaşması. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 12(2), 149-177.

LaGrone, S. (2015). Chinese Warships Made 'Innocent Passage' Through U.S. Territorial Waters off Alaska. *USNI News*. Erişim adresi: <https://news.usni.org/2015/09/03/chinese-warships-made-innocent-passage-through-u-steritorial-waters-off-alaska> (Erişim tarihi: 02.12.2024).

Lulu, J. (2017). One Candidate Site near Planned China Nonferrous Investment. Erişim adresi: <https://jichanglulu.wordpress.com/2017/10/14/china-wants-greenland-station-asapone-candidate-site-near-planned-china-nonferrous-investment/> (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Lanteigne, M. (2019). China's Emerging Strategies in the Arctic: China's Icebreaker Xuelong Completed Overhaul, Ready for Antarctic Expedition. Xinhua. Erişim adresi: http://www.xinhuanet.com/english/2019-10/14/c_138471075.htm (Erişim tarihi: 19.11.2024).

Merkle, D. (2023) The Self-Proclaimed Near-Arctic State: China's Policy in the Northern Polar Region. Konrad Adenauer Stiftung, Erişim adresi: <https://www.kas.de/en/web/auslandsinformationen/artikel/detail/-/content/der-selbsternannte-fast-arktisstaat> (Erişim tarihi: 18.11.2024).

PRIC. (2011). Polar Research Institute of China. Erişim adresi: <https://en.pric.org.cn/index.php?c=category&id=3> (Erişim tarihi: 09.12.2024).

Reuters. (2020). Norway Hopes for China Free-Trade Deal in 2020, Industry Minister Says. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/article/business/norway-hopes-for-china-free-trade-deal-in-2020-industry-minister-says-idUSKBN1Z71FO/> (Erişim tarihi: 13.12.2024).

Riffenburgh, B. (2006). Encyclopedia of the Antarctic. New York: Routledge.

Staalesen, A. (2024). Following landmark Chinese visit to Moscow, Foreign Ministries Step Up Bilateral Talks on The Arctic. Erişim adresi: <https://www.thebarentsobserver.com/news/following-landmark-chinese-visit-to-moscow-foreign-ministries-step-up-bilateral-talks-on-arctic/231871> (Erişim tarihi: 13.12.2024).

Sun, Y. (2018). The Intricacy of China's Arctic Policy. The Stimson Center. Erişim adresi: <https://www.stimson.org/2018/intricacy-chinas-arctic-policy> (Erişim tarihi: 17.11.2024).

Su, P. & Mayer, M. (2018). Science Diplomacy and Trust Building: Science China' in the Arctic. Global Policy, 9(3), 23-28.

The State Council-The People's Republic Of China. (2018). China's Arctic Policy. Erişim adresi: https://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm (Erişim tarihi: 10.12.2024).

Tiezzi, S. (2015). China's Navy Makes First-Ever Tour of Europe's Arctic States. The Diplomat. Erişim adresi: <https://thediplomat.com/2015/10/chinas-navy-makes-first-ever-tour-of-europes-arcticstates> (Erişim tarihi: 11.12.2024).

Xinhua. (2017a). Vision for Maritime Cooperation under the Belt and Road Initiative. Erişim adresi: http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/20/c_136380414.htm (Erişim tarihi: 10.12.2024).

Xinhua. (2017b). China, Russia Agree to Jointly Build 'Ice Silk Road. Erişim adresi: http://www.xinhuanet.com/english/2017-07/04/c_136417241.htm (Erişim tarihi: 10.12.2024).

TÜRKİYE'NİN ARKTİK YAKLAŞIMI

Oktay BİNGÖL*

Giriş

Arktik'te iklim değişikliği ve buzulların erimesinin yarattığı riskler ve fırsatlar bölge ülkelerinin yaklaşımlarının ve politikalarının şekillenmesine girdiler sağlarken bölge dışı ülkeler de Arktik konularına diplomatik, ekonomik, bilimsel ve bazı durumlarda askeri olarak dâhil olmaktadır. Türkiye'de bölge dışı ülke olarak son yıllarda kutuplara ve Arktik'e ilgi göstermeye başlamıştır. Türkiye'nin 2015 yılında Arktik Konseyi'ne gözlemci üyelik için yaptığı başvurunun kabul edilmemesi, çalışmalarını sekteye uğratmamış aksine, Arktik çalışmaları devletin resmi süreçlerine dâhil edilerek kapsamlı politika oluşturulması yolunda önemli adımlar atılmasına vesile olmuştur. Bu çalışmada Türkiye'nin Arktik yaklaşımı ana noktaları ile açıklanmakta ve sürece yönelik özet bir değerlendirme yapılmaktadır.

Türkiye'nin Kutup Bölgelerine Yönelimi

Türkiye'nin kutup bölgelerine yönelimi yenidir. Türkiye'de önceki yıllarda az sayıda bilim insanının ilgini çeken kutuplar, 1996 yılında Antarktika Antlaşmasına taraf olunmasıyla** devlet kurumlarının ve üniversitelerin gündemine girmiştir. 2000'lerden itibaren Türkiye'nin kutup çalışmalarında Antarktika öne çıkmıştır (Ulusal Kutup Bilim Programı, 2017: 8). Türkiye, Arktik'le ilgili Svalbard Anlaşmasına 2022 yılında taraf olmuştur. Karar, Resmî Gazetede 29 Aralık 2023 tarihinde yayımlanmıştır (Resmî Gazete, 2023). Türkiye'nin bu anlaşmaya katılması ile Türk vatandaşları, Arktik'te Svalbard Takımadaları ile karasularında mülk edinme ve oturma hakkı elde etmiştir. Anlaşma Türk şirketlerine Takımadalarda denizcilik, balıkçılık, endüstri, madencilik ve ticaret alanlarında faaliyette bulunabilme hakkı vermektedir. Ayrıca Türk bilim insanları, kurulacak Türk Bilim İstasyonu'nda bilimsel araştırma yapma ve Türk öğrencilerinin Svalbard Üniversitesi'nde eğitim alma imkânına sahip olabilecektir (Türkiye Günlüğü, 2023).

Anlaşmalara katılım dışında Türkiye'de kutup bilimleri konusunda kurumsal ilk girişim 2014 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) tarafından yapılmış ve 17 Ocak 2015 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanan yönetmelik (Resmî Gazete, 2015: 25) ile İTÜ Kutup Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (PolReC) kurulmuştur. Yönetmeliğin 6. Maddesi Merkezin amaçlarını sıralamıştır. Bu amaçların bir bölümü Arktik'e yöneliktir ve Türkiye'nin şekillenmekte olan Arktik politikasına ve çalışmalarına temel teşkil etmiştir.

* Prof. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler (İng.), E-posta oktaybingol@arel.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4794-5656

** 1959 yılında 12 ülke (Arjantin, Avustralya, Belçika, Şili, Fransa, Japonya, Yeni Zelanda, Norveç, Güney Afrika, Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri) tarafından imzalanan ve 1961 yılında yürürlüğe giren Antarktika Antlaşmalar Sistemine göre bölgede askeri etkinlik yasak. Yalnızca uluslararası bilimsel çalışmalar ve çevresel koruma amacıyla kullanılmasına izin veriliyor. Bu anlaşmaya daha sonra 3 anlaşma daha eklendi: 1972 yılında Antarktika Ayı Balıklarının Koruma Sözleşmesi (CCAS), 1980 yılında Denizel Canlı Kaynaklarının Korunması Konusunda Sözleşme (CCAMRL) ve 1991 yılında imzalanan (ve daha sonra 6 ek daha yapılan) Antarktika Antlaşması Çevre Koruma Protokolü (Madrid Protokolü). Madrid Protokolü çerçevesinde Antarktika'da -bilimsel araştırmalar haricinde- maden çıkarmak yasaklandı. Kitadaki kömür, doğal gaz ve mineral kaynakların korunması yönünde etkili önlemlerin bulunduğu anlaşmada şu anda 53 ülkenin imzası bulunuyor (Atlas, 2020).

Bu maddeler özetle; kutup bölgelerinin geleceği hakkında Türkiye'nin söz sahibi olması için çalışmalar yapmak; Türkiye'de Arktik ve Antarktik bilimsel araştırmaları yapan üniversitelerle iş birliği yapmak ve hali hazırdaki iş birliklerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için çalışmalar yürütmek; diğer ülkeler ile ortak çalışmalar yaparak Arktik ve Antarktik Bölgelerinde, doğa bilimleri odaklı araştırmalar ile yeni teknolojilerin oluşturulmasına ve bilimsel yöntemlerin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmak şeklindedir.

Amaçlar arasında bulunan "Arktik bölgesinde gemilerin seyri için yeni açılan rotaların kullanımını konusunda söz hakkı olan konseye Türkiye'nin katılımı, ayrıca; Türkiye'nin hem Arktik hem de Antarktika bölgesindeki karar mekanizmalarının içinde bulunmasını sağlamak ve prestijini artırmak için araştırmalar yaparak ilgili kurum ve kuruluşlara destek vermek ve raporlar sunmak", Türkiye'nin kutup bölgelerine yönelik vizyonuna işaret etmektedir. Diğer amaçlar arasında; Arktik ve Antarktik bölgelerine yönelik, küresel ısınma konulu ulusal ve uluslararası bilimsel çalışmalara ve toplantılara katılmak, ayrıca uluslararası yayınları takip etmek; Dünyanın değişen ve değişmekte olan iklimi üzerinde Türk bilim insanlarının kutup bölgeleri hedefli çalışmalar ve aktiviteler yapabilmesine ortam sağlayabilecek bir altyapı oluşturmak; Arktik ve Antarktik bölgelerdeki doğal kaynakların korunması amacıyla yönelik toplantılara ve çalışmalara destek vermek; Arktik ve Antarktik Bölgelerinde doğa bilimleri çalışmaları hakkında toplumumuzun bilgilendirilmesine yönelik eğitim faaliyetlerinde bulunmak, yer almıştır (İTÜ PolRec Yönetmeliği, 2015, Md.6).

2019 Tarihinde Ulusal olarak tüm Kutup Bilimleri Çalışmalarında sorumlu olmak üzere TÜBİTAK MAM Kutup Araştırmaları Enstitüsü (KARE) kurulmuştur. KARE'nin kuruluşuyla birlikte İTÜ Kutup Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi koordinasyonunda yapılan ulusal sefer düzenlenmesi dâhil ilgili tüm görevler TÜBİTAK MAM KARE'ye devredilmiştir.

Türkiye, Arktik konularında söz sahibi olan ve ana koordinasyon kurumu olarak faaliyet gösteren Arktik Konseyi'nin gözlemci üyelik statüsü için AB, İsviçre, Moğolistan ve Yunanistan'ın başvuru yaptığı 2015 yılında başvuru yapmıştır. AB, Moğolistan, Türkiye ve Yunanistan'ın talepleri ise günümüze kadar kabul görmemiştir (Limon, 2021: 321-322). Yayınladığı Arktik bilim belgesi ve Arktik'deki bilimsel faaliyetlere önem vermesi sonucunda İsviçre'nin Arktik Konseyi gözlemci üyelik başvurusu 2017 yılında kabul edilmiştir. Bu gelişmeyi müteakip Türkiye çalışmalarını kutup bilimine yönlendirmiştir.

Türkiye'nin Kutup Bilim Programı

Türkiye'nin Kutup Bilim Programı, 2018-2022 yıllarını kapsayacak şekilde 2017 yılında yayımlanmıştır. Ulusal Kutup Bilim Programının kapsamını; öncelikli araştırma temaları ve bilimsel projeler, insan kaynakları, uluslararası iş birlikleri, eğitim, tanıtım ve halka erişim, bilim seferleri ve lojistik ile bilim üssü inşası oluşturmaktadır. Ulusal Kutup Bilim Programı (2018-2022), Dünya'da kutup bilimleri konusunda yaptığı özgün bilimsel çalışmalar ile öncü ülkeler arasında yer alma vizyonu ve aşağıdaki temel amaçlara ulaşmak için hazırlanmıştır (Ulusal Kutup Bilim Programı, 2017: 10):

-Kıtaya ulusal seferlerin düzenlenmesini sağlamak,

-Ulusal Kutup Bilim Programı'nı uygulamak,

-Kutup bilimleri konusunda ikili iş birliklerinin sağlanarak diğer ülkelerin bilim üslerine bilim insanlarımızın gönderilmesini sağlamak,

-Antarktika'da Türk bilim üssünün kurulmasını sağlamak.

Bu program ile Türkiye'nin kutup alanına yönelik bilimsel çalışma ve faaliyetlerinin sistematik bir bütünlük içerisinde ve proje yaklaşımıyla ele alınarak orta ve uzun vadede aşağıdaki kazanımların elde edilmesi hedeflenmektedir (Ulusal Kutup Bilim Programı, 2017: 10-11):

-Türkiye'nin, Antarktika'nın ve Arktik'in geleceği ve kutupların korunmasında söz sahibi olması,

-Türkiye'nin Antarktika Antlaşmalar Sistemi'nde danışman ülke statüsüne geçebilmesi için bilim seferlerinin düzenlenmesi, bilimsel araştırmaların/projelerin yürütülmesi, uluslararası iş birliklerinin geliştirilmesi başta olmak üzere gerekli tüm çalışmaların bütünsel bir yaklaşımla yürütülmesi,

-Türkiye'nin Arktik Konsey'e katılımına yönelik yol haritasının oluşturulması,

-Türk bilim insanlarını kutup alanındaki araştırmalara yönlendirerek bu konudaki bilimsel ve teknolojik yetkinliğin artırılması,

-Lisans, yüksek lisans, doktora ve doktora sonrası programların yaygınlaştırılması yoluyla kutup alanındaki insan kaynağı yetkinliğinin artırılması,

-Kutup bölgeleri ile ilgili uluslararası organizasyonlara ülkemizin üyeliklerinin sağlanarak, bu alandaki etkinliğinin artırılması,

-Küresel iklim değişikliği ile ilgili konularda farkındalık yaratılması.

Kutup Bilim Programı; fiziki bilimler, yer bilimleri, canlı bilimleri ve sosyal ve beşeri bilimler olmak üzere dört ana başlıktan oluşmaktadır. "Küresel İklim Değişikliği" ile doğrudan ilintili olan atmosfer ve deniz buzları gibi çeşitli çalışma alanlarını kapsayan Fiziki Bilimler ana başlığı aynı zamanda gökyüzü araştırmalarını da kapsamaktadır. Fiziki Bilimler kapsamında, uygulamalı fiziki bilimler ve yenilikçi teknolojiler, atmosfer ve iklim araştırmaları, modelleme çalışmaları, noktasal ve hareketli gözlem sistemleri, deniz buzu süreçleri, astronomi ve astrofizik alanlarında da bilimsel çalışmalar yapılması hedeflenmektedir.

Yer Bilimleri kapsamında jeodezik çalışmalar, jeomorfoloji, volkanoloji, magmatizma-jeodinamik, deniz/göl jeolojisi ve jeofiziği, buzul çalışmaları, yapısal jeoloji, jeodinamik modelleme ve sismoloji alanlarında bilimsel çalışmalar yapılması ifade edilmektedir.

Canlı Bilimleri kapsamında kutup biyoçeşitliliği, biyokimya ve biyojeokimyasal döngüler, biyoteknoloji, ekoloji ve kirlilik çalışmaları ve tıp alanlarında bilimsel çalışmalar yapılması hedeflenmektedir.

Ulusal Kutup Bilim Programı'nda Sosyal ve Beşerî Bilimler ana başlığında hukuk, uluslararası ilişkiler, çevre, ekonomi vb. konular da ele alınacaktır (Ulusal Kutup Bilim Programı, 2017: 12-13) Ulusal Kutup Bilim Programında insan kaynakları, uluslararası iş birlikleri, eğitim, tanıtım ve halka erişim, bilim seferleri ve lojistik ve Antarktika'da Türk Bilim Üssü kurulması hakkında bilgiler yer almaktadır. Programda, öncelikli temalar ayrıntılı olarak tespit edilmiş ve ilgili dokümanın Ek-1'inde sıralanmıştır.

Türkiye'nin kutup çalışmaları ve tespit edilen hedefleri Ekim 2023'de yayımlanan On İkinci Kalkınma Planı'na (2024-2028) dâhil edilmiştir. Planın Bilim, Teknoloji, Yenilik temalı bölümünde, "2023-2035 yıllarını kapsayan Ulusal Kutup Bilim Stratejisi hedefleri doğrultusunda, her yıl Ulusal Kutup Bilim Seferleri (TAE ve TASE) ile birlikte kutup bilimleri alanında bilimsel etkinlikler ile eğitim ve farkındalık faaliyetleri düzenlenerek, kutup araştırmaları özelinde insan kaynağını artırma çalışmaları gerçekleştirilecek ve kurumsal altyapı geliştirilerek ülkemizin her iki kutup bölgesinde de uluslararası konumu güçlendirilecektir" (TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 123) ifadesi yer almıştır. Bu şekilde kutup çalışmalarının kurumsallaştırılması yolunda önemli bir aşama geçilmiştir.

Yürütülen Faaliyetler

Türkiye'nin Arktik Konseyi Gözlemci üyeliğine 2015'te yaptığı başvuru reddedilmiş olmasına rağmen kutuplara yönelik bilimsel çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda 2017'den günümüze se-kiz çalıştay/sempozyum düzenlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Kutup Bilimleri Çalıştayları	
1. Ulusal Kutup Bilimleri Çalıştay (12-13 Nisan 2017)	İstanbul Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde
2. Ulusal Kutup Bilimleri Çalıştay (12-13 Eylül 2018)	İstanbul Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde
3. Ulusal Kutup Bilimleri Çalıştay (5-6 Eylül 2019)	Orta Doğu Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde
4. Ulusal Kutup Bilimleri Çalıştay (22-23 Ekim 2020)	TÜBİTAK MAM KARE koordinasyonunda çevrimiçi platformda gerçekleştirilmiştir
5. Ulusal Kutup Bilimleri Çalıştay (30 Kasım 2021)	Gebze Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde
6. Ulusal Kutup Bilimleri Çalıştay (30 Kasım 2022)	Karadeniz Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde
7. Ulusal Kutup Bilimleri Sempozyumu (4-5 Aralık 2023)	Yıldız Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde
8. Ulusal Kutup Bilimleri Sempozyumu (8 Kasım 2024)	TÜBİTAK MAM KARE'nin koordinasyonunda Gebze Yerleşkesinde
Kaynak: (TÜBİTAK MAM KARE, 2024a)	

I. Ulusal Kutup Bilimleri Çalıştayı İTÜ ev sahipliğinde 12-13 Nisan 2017 tarihinde yapılarak geç kalınmış proje için harekete geçilmiştir. II. Ulusal Kutup Bilimleri Çalıştayı, 12-13 Eylül 2018'de yine İTÜ ev sahipliğinde yapılırken, III. Ulusal Kutup Bilimleri Çalıştayı ODTÜ tarafından 60'ın üzerinde kurum ve 200'den fazla katılımcı ile 5-6 Eylül 2019'da gerçekleştirilmiştir. IV. Ulusal Kutup Bilimleri Çalıştayı 22 Ekim 2022 yılında TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (MAM), Kutup Araştırmaları Enstitüsü (KARE) organizasyonu tarafından çevrimiçi yapılmıştır. V. Ulusal Kutup Bilimleri Çalıştayı 30 Kasım 2021'de Gebze Teknik Üniversitesi'nin (GTÜ) ev sahipliğinde; VI. Çalıştay, Karadeniz Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde; VII. Çalıştay, Yıldız Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde; VIII. Çalıştay ise TÜBİTAK MAM KARE'nin koordinasyonunda Gebze Yerleşkesinde (MAM KARE, 2024a) düzenlenmiştir. Çalıştaylara çok sayıda kurum ve kuruluştan disiplinler arası araştırmacılar katılarak Türkiye'nin kutup bilimleri birikimine katkı sağlanmıştır.

Kutup Bilimleri kapsamında yürütülen diğer bir girişim Kutup Bilimsel Seferleridir. İstanbul Teknik Üniversitesi Kutup Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (PolReC) tarafından gerçekleştirilen ilk Türk Arktik Bilimsel Araştırma Seferi küresel iklim değişikliği ve deniz buzu fizik bilimi çalışmalarına katkı sağlamak amacıyla 11-26 Temmuz 2019 tarihleri arasında yapılmıştır. Sefer, Arktik deniz buzu tipi gözlemleri ve analizi, deniz buzu yersel ölçümlerinin uzaktan algılama ile doğrulanması, Arktik denizcilik meteorolojisi, gökyüzü kalite araştırması, kalıcı organik kirletici örneklerinin alınması, mikroplastik araştırılması çalışmaları, biyoürünleştirme çalışmalarından oluşmuştur. İlk seferde farklı üniversite ve akademik disiplinlerden 41 farklı araştırma için veri toplanmıştır (İş Bankası, 2019).

İkinci Arktik Bilimsel Araştırma Seferi, TÜBİTAK MAM Kutup Araştırmaları Enstitüsü koordinasyonunda 4-26 Temmuz 2022 tarihlerinde gerçekleştirildi. Sefer katılımcıları, Barents Denizi'nde 24 farklı örnekleme noktasında 14 farklı proje için bilimsel veriler toplamıştır (MarineDeal, 2022). Üçüncü Arktik Bilimsel Araştırma Seferi 5 Temmuz-8 Ağustos 2023 tarihlerinde gerçekleşmiştir. TÜBİTAK, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Anadolu Ajansı, araştırma enstitüleri, üniversiteler ve ikili iş birliği kapsamında sefere katılan yabancı bilim insanlarından oluşan araştırma ekibi 28 istasyon noktasında örneklemeler ve ölçümler yaparak bilimsel çalışmalarda bulunmuştur (TÜBİTAK MAM KARE, 2023). Son olarak Dördüncü Arktik Bilimsel Araştırma Seferi 26 Haziran-5 Temmuz 2024 tarihleri arasında yapıldı. 11 kişilik bilim grubu, Arktik bölgede denizsel alanda 16 projeye yönelik çalışmalar gerçekleştirdi. Sefer boyunca rota üzerinde 54 farklı istasyondan numuneler toplandı. Bulgar ve Şilili araştırmacılar da misafir edildi. (TÜBİTAK MAM KARE, 2024b).

Türkiye kültürel, bilimsel, tarihi ve ticari bir perspektiften bakarak özellikle Kuzey Kutbu'yla ilgilenmeyi ve orada güç odaklarının yanında araştırma üsleri ve teknolojisiyle yer almayı düşünmek durumundadır. Bundan dolayıdır ki kutuplarla ilgili bütün bilimsel çalışmalar, keşif seferleri, araştırma üssü kurma plan ve programları hükümet tarafından desteklenmektedir. Bölgeye girmekte geç kalınmış olsa da yapılan bütün bu girişim ve projeler, küresel iklim değişikliğinin etkileri üzerine yapılacak çalışmalara ve diğer bilimsel projelere katkı sağlayacaktır.

Sonuç Yerine: Türkiye'nin Arktik Çalışmalarıyla İlgili Bir Değerlendirme

Türkiye'de Arktik'le ilgili akademik çalışmalar, popüler yazılar ve gazete haber ve yorumlardan oluşan sınırlı bir yazında iki grup bakış açısı dikkat çekmektedir. Birinci grup bakış açısı genel olarak Kutupları ve Arktik'i Türkiye'nin öncelikli alanları kapsamında görerek, Türkiye'nin çok daha fazla kaynak ayırması, Rusya ile iş birliği yaparak bölgede jeopolitik mücadeleye girişmesi, Arktik'te petrol ve doğal gaz oyunlarına dâhil olması, Yakutlara ve Samilere kültürel diplomasiyle yaklaşması gibi argümanları öne sürmekte ve bir anlamada "Arktikçi" bir izlenim vermektedir.

İkinci grup bakış açısı ise “gerçekçilik” olarak adlandırılabilir. Buna göre Türkiye Arktik’te bir aktör olma veya Arktik Konseyi’nin gözlemci üyeliğine kabul edilme hedeflerini netleştirmeli, Rusya ve diğer yedi Arktik devleti arasında dengeli tutum takınmalı, Arktik kaynaklarına erişim beklentisinden ziyade, iklim değişikliği ve çevresel sorunlar bağlamında, bilimsel iş birliklerine yönelmelidir.

Türkiye’nin Arktik’e mesafesi, mevcut kaynakları ve ilgi alanları dikkate alındığında ikinci grup bakış açısının rasyonel olduğu görülmektedir. Türk bilim insanlarının Arktik’e yönelik bilimsel çalışmalarının özellikle iklim değişikliğinin etkileri bağlamında Türkiye için son derece faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Atlas. (2020). Gezegemimizin Uç Noktaları: Kutuplar. Erişim adresi: <https://www.atlasdergisi.com/kesfet/bilim-haberleri/gezegemimizin-uc-noktaları-kutuplar.html> (Erişim tarihi: 18.12.2024).

İş Bankası. (2019). İlk Türk Arktik Bilimsel Seferi. Erişim adresi: <https://www.isbank.com.tr/bankamizi-taniyin/ilk-turk-artktik-bilimsel-seferi> (Erişim tarihi: 18.12.2024).

İTÜ PolRec Yönetmeliği. (2015). Kuruluş Yönetmeliği. Erişim adresi: <https://polrec.itu.edu.tr/hakkimizda/kurulus-yonetmeligi> (Erişim tarihi: 16.12.2024).

MarineDeal. (2022). Türk Bilim İnsanları Ulusal Arktik Bilimsel Araştırma Seferi'ni Tamamladı. Erişim adresi: <https://www.marinedealnews.com/turk-bilim-insanlari-ulusal-artktik-bilimsel-arastir-ma-seferini-tamamladi/> (Erişim tarihi: 16.12.2024).

Resmi Gazete. (2023). Spitsbergen ile İlgili Olarak 9 Şubat 1920 Tarihinde Paris'te İmzalanan Antlaşmaya Katılmamız Hakkında Karar (Karar Sayısı: 8027). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2023-12-29&mukerrer=2> (Erişim tarihi: 20.12.2024).

Resmi Gazete. (2015). 29239 Sayılı Resmî Gazete. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/01/20150117.pdf> (Erişim tarihi: 21.12.2024).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028). Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/11/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_17112023.pdf (Erişim tarihi: 16.12.2024).

TÜBİTAK MAM KARE. (2024a). 8. Ulusal Kutup Bilimleri Sempozyumu. Erişim adresi: <https://kare.mam.TUBITAK.gov.tr/tr/yan-menu/8-ulusal-kutup-bilimleri-sempozyumu> (Erişim tarihi: 18.12.2024).

TÜBİTAK MAM KARE. (2024b). 4. Ulusal Arktik Bilim Seferi Şilili Bilim İnsanına Ev Sahipliği Yaptı. Erişim adresi: <https://kare.mam.TUBITAK.gov.tr/tr/haber/4-ulusal-artktik-bilim-seferi-silili-bilim-insanina-ev-sahipligi-yapti> (Erişim tarihi: 18.12.2024).

TÜBİTAK MAM KARE. (2023). 3. Ulusal Arktik Bilimsel Araştırma Seferi Önemli Araştırmalara Ev Sahipliği Yaptı. Erişim adresi: <https://kare.mam.TUBITAK.gov.tr/tr/haber/3-ulusal-artktik-bilimsel-arastirma-seferi-onemli-arastirmalara-ev-sahipligi-yapti> (Erişim tarihi: 18.12.2024).

Türkiye Günlüğü. (2023). Türkiye Spitsbergen Anlaşmasına Dâhil Oldu. Erişim adresi: <https://www.turkiyegunlugu.net/turkiye-spitsbergen-anlasmasina-dahil-oldu> (Erişim tarihi: 16.12.2024).

Ulusal Kutup Bilim Programı 2018-2022. (2017). T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. Erişim adresi: <https://kare.mam.TUBITAK.gov.tr/tr/yan-menu/ulusal-kutup-bilim-programi-2018-2022> (Erişim tarihi: 12.12.2024).

